

Samankaikuisuus ja kreolisaatio kääntämisessä

Heikki Lakkala
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Monikielisen viestinnän ja käännöstieteen koulutusohjelma
B-työkieli saksa
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2012

Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Monikielisen viestinnän ja käännöstieteen koulutusohjelma
B-työkieli saksa

HEIKKI LAKKALA: Samankaikuisuus ja kreolisaatio kääntämisessä

Pro gradu -tutkielma: 80 sivua + saksankielinen lyhennelmä 10 sivua
Toukokuu 2012

Tässä työssä tutkitaan samankaikuisuutta ja kreolisaatiota kääntämisessä. Samankaikuisuudella tarkoitetaan sitä, että käännöksen tulisi herättää lukijassaan samanlainen kaiku kuin lähdekielinen teksti lukijassaan herättää. Samankaikuisuuden keskeiseksi tekijäksi määritellään lähdetekstin sisältämien merkitysten mahdollisimman adekvaatti välittäminen käännöksessä. Tämä edellyttää lähdetekstin kirjoittajan ja kääntäjän merkityshorisonttien erilaisuuden ylittämistä. Lähdetekstiä tulee pyrkiä ymmärtämään sen historiallisessa, kulttuurisessa ja tekstin edustaman ajatustradition kontekstissa. Samankaikuisuuden ilmiön käsitelyssä nojaututaan pääosin hermeneuttiseen käännöstutkimukseen. Kreolisaatiolla tarkoitetaan puolestaan sitä, että erityisesti uusia ilmauksia luotaessa käännöksen kieleen siirtyy elementtejä lähtökielestä. Ne voivat olla niin sisällöllisiä kuin rakenteellisiakin. Kumpaakin tutkittavaa ilmiötä suhteutetaan eräisiin käännösteoreettisiin lähtökohtiin, kuten luovuuden merkitykseen kääntämisessä, erilaisiin kääntämisessä ilmeneviin kielellisen muuntelun muotoihin, dynaamiseen ekvivalenssiin, kääntämisen normeista ja kääntämisen universaaleista käytävään keskusteluun sekä intuitiivisuuden merkitykseen kääntämisessä.

Samankaikuisuuden ja kreolisaation käytännön ilmenemismuotoja valotetaan analysoimalla tutkimusaineistosta otettuja esimerkkejä käännösongelmista ja niiden ratkaisuista. Aineistona on Alfred Schützin 1932 ilmestynyt teos *Die sinnhafte Aufbau der sozialen Welt: eine Einleitung in die verstehende Soziologie* ja Veikko Pietilän siitä tekemä, vuonna 2007 ilmestynyt suomennos *Sosiaalisen maailman merkityksenkäs rakentuminen: johdatus ymmärtävään sosiologiaan*. Samankaikuisuutta ja kreolisaatiota tutkitaan siis tieteellisen, tässä yhteydessä sosiologisen tekstin käännöksessä. Näkökulmaksi on rajattu uudenlaisten ilmaisujen luomisen yhteydessä esiin nousevat ilmiöt. Keskeisenä teemana ovat tällöin sananmuodostuksen kysymykset. Pietilän kääntämistavan läpikäyväksi piirteeksi osoittautuu pyrkimys mahdollisuuksien mukaan käyttää vieraasanojen asemesta tai niiden rinnalla kotoperäisiä käännösvastineita. Sen vuoksi Pietilä luo tarvittaessa uudissanoja suomen kielen suomin sananmuodostuksen keinoin ja kehittää omaperäisiä uudisjohdoksia ja uusia yhdyssanoja. Etenkin yhdyssanojen muodostamisessa hän soveltaa myös suomen kielen yhdyssanojen muodostuksesta poikkeavia lähdekielestä otettuja malleja. Uudissanojen muodostaminen osoittautuu usein tarpeelliseksi yksiselitteisyyden saavuttamiseksi, koska lähdekielisen sanan ja olemassa olevien niitä jollain tavoin vastaavien suomen kielen sanojen merkityssisällöt eivät aina käy riittävästi yksiin, jotta lähtötekstissä tarkoitettu merkitys välittyisi tarkasti ja yksiselitteisesti. Erityisesti saksan prefiksiverbien merkitysvivahde suhteessa kantaverbiin osoittautuu tärkeäksi käännösongelmaksi. Myös ilmauksen näkökulman tarkka ymmärtäminen nousee olennaiseksi kysymykseksi samankaikuisuuden tavoittelussa. Ilmauksen näkökulma osoittautuu laajemmaksi ongelmaksi kuin esimerkiksi verbin ilmentämisen toiminnan luonnetta kuvaava teonlaatu.

Asiasanat: fenomenologia, johdokset, kääntäminen, käännöksen vastaavuus, merkitys, neologismit, omaperäiset sanat, sananmuodostus, sosiologia, teon laatu, uudissanat, ymmärtäminen

Sisällys

1. Johdanto	1
2. Käsitteistä.....	4
2.1. Samankaikuisuus.....	4
2.2. Ymmärtämisen ja merkityksen probleemat	6
2.3. Kreolisaatio	10
3. Peruskäsitteiden suhde eräisiin teoreettisiin lähtökohtiin.....	12
3.1. Luovuus ja kreolisaatio	12
3.2. Kääntämisen menettelytapoja	14
3.3. Nida, dynaaminen ekvivalenssi ja samankaikuisuus	15
3.4. Normeista universaaleihin.....	18
3.5. Sääntöjen vaarat ja intuitiivisen merkitys	22
4. Tutkimusaineiston luonteesta	24
4.1. Ihmistieteitä käsittelevien tekstien erityispiirteitä	24
4.1.1. Termeistä.....	24
4.1.2. Syntaktisista ja muista erityispiirteistä	28
4.2. Sosiologian kielen erityispiirteistä.....	31
4.3. Alfred Schütz'in <i>Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt</i>	32
5. Tutkimusmetodista.....	36
6. Uudenlaisten ilmaisujen luomisesta.....	37
6.1. Sitaattilainat ja vierassanat.....	38
6.2. Sanojen käyttö uudessa merkityksessä.....	39
6.3. Johdoksista ja sananmuodostuksesta.....	42
6.3.1. Puhtaat uudissanat	42
6.3.2. Yksiselittyys ja vierassanan korvaaminen omapohjaisella uudissanalla.....	44
6.3.3. Kieliopillinen laina	52
6.3.4. Prefiksin tuoman merkitysvivahteen ongelma	52
6.4. Uudisyhdyssanat	55
6.4.1. Poikkeavan yhdyssanarakenteen siirtäminen suomen kieleen.....	59
6.4.2. Synonyymeillä uudisyhdyssanaaja.....	60
6.4.3. Yhdyssanat sanaliitoiksi ja sanaliitot yhdyssanoiksi	61
6.5. Ilmauksen näkökulman ongelmasta	62
6.5.1. Aspekti vai ilmauksen näkökulma	62
6.5.2. Teonlaatu.....	64
6.5.3. Luokittelujen vajavaisuudesta	66
6.5.4. Ilmauksen näkökulma ja samankaikuisuus	68
6.5.5. Aspektin, teonlaadun ja ilmauksen näkökulman relevanssista	69
7. Johtopäätöksiä.....	71
Lähteet.....	73

1. Johdanto

Tämän työn tutkimusongelmana on kaksi käsitettä: samankaikuisuus ja kreolisaatio kääntämisessä. Pysin ensinnäkin valottamaan ja alustavasti määrittelemään, mitä näillä käsitteillä tarkoitan. Sen jälkeen pyrin lähdeaineistosta otettujen käännösongelmien ja niiden ratkaisujen valossa tuomaan esiin sitä, miten näiden kahden käsitteen tarkoittamat ilmiöt tulevat esiin näissä käännösratkaisuissa. Rajoitun kummankin probleeman kohdalla sananmuodostusta ja siinä erityisesti uudenlaisten ilmaisujen luomisesta koskeviin seikkoihin sekä toisaalta ilmausten näkökulmaa koskeviin ongelmiin.

Käännettäessä etsitään lähtökielen ilmauksille jatkuvasti oikeita, adekvaatteja, soveliaita kohdekielisiä ilmauksia. Pyritään löytämään kohdekieliset ilmaukset, jotka herättäisivät mahdollisimman samankaltaisen tulkinnan kuin lähtötekstin ilmaukset, tai jotka ainakin olisivat mahdollisimman lähellä sitä tulkintaa, jonka kääntäjä on muodostanut lähtötekstistä. Kahden eri kielen välillä tämä ei kuitenkaan aina ole itsestään selvää. Kahden eri kielen ”samojen” tai samoiksi miellettyjen ilmausten herättämien tulkintojen välillä saattaa olla paljonkin eroa. Tutkimusongelman kannalta tämä merkitsee ensinnäkin sitä, että samankaikuisuuden tavoittelussa on perimmältään kyse jatkossa tarkemmin määritellyttä merkityshorisontilta tai tulkintakehykseltään kulloisessakin yhteydessä mahdollisimman samankaltaisen ilmauksen etsimisestä. Samankaikuisuuden ydin on siinä, että lähdetekstin kirjoittajan tarkoittama viesti välittyy käännöksessä siten, että se herättää, Walter Benjaminin (1973, 163 - 164) ilmaisua lainatakseni, samanlaisen kaiun käännöksen lukijassa kuin lähdeteksti alkukielisen tekstin lukijassa. Haluan vielä erityisesti täsmentää asiaa siten, että tällä saman kaiun herättämisellä tarkoitan erityisesti käännettävän tekstin ilmaiseman viestin merkityksen välittymistä käännökseen viestin tarkoittamassa merkityksessä. Lähtökohtainen käsitykseni on, että kääntäessämme lähtökielen ilmauksia toisilla, kohdekielen ilmauksilla pyrimme välittämään alkuperäisen viestin merkityksen mahdollisimman hyvin toisen kielen ilmauksiin. Tosin kääntäjän käytännössä on usein kyse siitä, mitä voi kuvata vertailevan kirjallisuustieteen professori Edward Saidin (2004, 1) hiukan toisessa yhteydessä esittämällä motolla: ”Immer auf der Suche nach dem Glück des richtigen Worts”. Tältä osin tutkimusongelmani on joidenkin tutkimusaineistosta valittujen käännösratkaisujen valossa pohtia, millaisten ongelmien eteen käännösratkaisuja tehtäessä on jouduttu ja millaisia seikkoja näissä käännösongelmissa tulee esiin. Tutkimuksen näkökulma rajoittuu sananmuodostusta koskeviin pulmiin ja toisaalta ilmaisujen luonteeseen siinä mielessä, millainen on lähtötekstin ilmausten ja käännöksessä käytettyjen ilmausten näkökulma niiden ilmaisemiin asioihin.

Tutkimusongelman toinen puoli on kreolisaatio eli se, millaisia elementtejä tai rakenteita lähtötekstin sanomisen tavasta tai kielestä välittyä käännöksen sanomisen tapaan ja kieleen sellaista, jota voidaan pitää lähtökielen vaikutuksena kohdekieleen. Tätä tarkastellaan myös samaisten käännösratkaisuesimerkkien valossa. Tässä pääpaino on nimenomaan sananmuodostuksessa ja aivan erityisesti uudenlaisten ilmaisujen luomisessa käännöksen yhteydessä. Myös yhdyssanojen muodostamisen tavat, erityisesti kohdekielen yhdyssananmuodostuksesta poikkeavat ratkaisut, ovat tässä problematiikassa keskeinen tarkastelun kohde, samoin yhdyssanojen ja sanaliittojen suhde.

Idea samankaikuisuudesta on lähtöisin Benjaminin (1973, 163 - 164) lyhyestä lausumasta kääntäjän tehtävästä. Olen käyttänyt sitä eräänlaisena heuristisena lähtökohtana, enkä ole perustanut samankaikuisuuden ajatusta Benjaminin käännösteoriaan kokonaisuudessaan. Sitä on tutkinut Hans J. Vermeer (1996). Hänenkin tutkimuksessaan nousee esiin merkityksen probleema (emt. 10). Samankaikuisuuden ajatuksessa sellaisena, kuin sitä tässä haluan kehittää, pidän keskeisenä ajatuksena juuri tekstin sanoman sisältämien adekvaattia merkitysten tuomista kieleltä toiselle. Tämä puolestaan edellyttää, että nuo merkitykset on ymmärrettävä, ennen kuin ne voi ilmaista uutena tekstinä. Tämän problematiikan kannalta keskeinen on hermeneuttinen käännöstiede. Erityisesti Stolzen (2003) *Hermeneutik und Translation* on ollut keskeisenä teoreettisena perustana tälle tutkimukselle. Myös Kupsch-Losereitin (1993; 1995; 1996; 1999, 2012) useat kirjoitukset ovat olleet tutkimukseni problematiikan kannalta valaisevia ja olen niihin nojautunut. Myös luovuuskeskustelu (Kußmaul 1999) sivuaa tämän tutkimuksen problematiikkaa samaten Hönigin (1997) pohdinnat intuition asemasta käännösprosessissa. Kreolisaatiosta en Stollin ohella ole löytänyt muuta käännöstieteellistä tarkastelua. Kreolisaatiosta on puhuttu ja sitä tutkittu lähinnä kulttuurien ja globalisaation yhteydessä (Stoll 2005, 146). Dewulf (2003) on kirjoittanut kreolisaatiosta ymmärtämisen periaatteena ja liittänyt siinä yhteydessä myös kielen muutokseen.

Tutkimus jäsentyy siten, että aluksi luvussa 2. käsittelen tutkimuksen kohteena olevia samankaikuisuuden (2.1.) ja kreolisaation (2.3.) käsitteitä sekä erityisesti samankaikuisuuteen läheisesti liittyviä ymmärtämisen ja merkityksen probleemoja (2.2.). Kolmannessa luvussa pyrin suhteuttamaan tutkimusongelmaa muutamaani sitä sivuvaan käännöstieteen teoreettisiin lähtökohtiin: luovuuskeskusteluun (3.1.), kääntämiseen liittyviin kielellisen muuntelun muotoihin (3.2.), dynaamiseen ekvivalenssiin (3.3.), kääntämisen normeista ja universaaleista käytävään keskusteluun (3.4.) sekä pohdintoihin intuition asemasta käännösprosessissa (3.4.). Neljännessä luvussa tarkastellaan tutkimusaineiston luonnetta: tieteellisen ja erityisesti ihmistieteiden kielen ominaispiirteitä (4.1.) ja vielä erikseen sosiologian kieltä (4.2.) sekä tutkimusaineis-

tona olevan tekstin luonnetta ja kontekstia (4.3.). Viidennessä luvussa selvitän, miten olen tutkimukseni tehnyt ja kuudennessa luvussa analysoidaan tutkimusaineistoa erilaisista uudenlaisten ilmaisujen luomiseen liittyvistä näkökulmista.

2. Käsitteistä

2.1. Samankaikuisuus

Ajatus samankaikuisuudesta yhtenä käännökseen kriteerinä tulee Benjaminilta. Hän toteaa, että kääntäjän tehtävänä on tuoda ne intentiot, jotka herättävät alkuperäisen kaiun, kielelle, johon käännetään¹. Benjaminin mukaan käännökseen on tuotava alkuperäinen toiseen kieleen sellaisessa muodossa, että se tuolla toisella kielellä kykenee herättämään samanlaista vastakaikua kuin alkuperäinen lähdekielellä. Kääntäjän työn motiivina on toteuttaa kielten integraatiota. (Benjamin 1973, 163 - 164.)

Se, että samankaikuisuutta pidetään hyvän, jopa poikkeuksellisen hyvän, käännökseen tunnusmerkkinä, käy ilmi esimerkiksi vuoden 2006 J. A. Hollon palkinnon myöntämisperusteista:

Yhtä hämmästyttävä on Päckilän oma suoritus, sillä hän joutui kääntäessään kaivamaan esiin erikoisterminologiaa hämmentävän monelta alalta, [---] Tunnollinen kääntäjä suoriutuu tällaisesta urakasta, mutta Päckilän erityisansiona pidimme sitä, että hän on poikkeuksellisen hyvin pystynyt välittämään suomen kielelle alkuteoksen napakan ja mukaansa tempaavan tyylin sekä ennen kaikkea sen huumorin, mihin asiateksteissä harvemmin törmää. (J. A. Hollon palkinto 2006, 6.)

Samankaikuisuutta voisi luonnehtia siten, että kääntäjän on kyettävä kuvittelemaan, millaisen kaiun teksti herättää alkukielisessä lukijassa ja mietittävä, miten sama sanoma ja kaiku voitaisiin aikaansaada kohdekielellä. Outo ja yllättävä on käännettävä oudosti ja yllättävästi, hätkähdyttävä hätkähdyttävästi, paradoksaalinen paradoksaalisesti, vaikka paradoksi vaatisikin lukijalta aivoponnisteluja. On pyrittävä likimain samaan kummallisuuden, outouden, yllättävyyden ajattelun monipolvisuuden tai ristiriitaisuuden tasoon kuin kirjoittaja omakieliselle yleisölleen, mutta siten kuin toisella kielellä luontevasti ilmaistaisiin.

Tämä problematiikka on pitkälti samaa pohdintaa kuin Stolzen ajatus, että kääntäminen on viestin muotoilemista uudelleen toiselle kielelle, kohdekielistä lukijaa varten. Stolzen mukaan tekstiä kirjoitettaessa etualalla on halu ilmaista joku ajatus, välittää sanoma. Kääntämisessä tämä sama asia tulee esiin pyrkimyksenä tuoda tämä kääntäjän ymmärtämä sanoma läsnä olevaksi toisessa kulttuurissa. (Stolze 2003, 174.) Sanomaa ei ole osoitettu kääntäjälle, vaan sen kohdekieliselle vastaanottajalle. Kääntämisen pitäisi olla sanoman kertomista eteenpäin siten, että se voisi olla myös vastaanottajan ymmärrettävissä ja

---

¹ „Sie [die Aufgabe des Übersetzers] besteht darin, diejenige Intention auf die Sprache, in die übersetzt wird, zu finden, von der heraus in ihr das Echo des Originals erweckt wird.“ (Benjamin 1973, 163.)

hän voisi sitä tulkita. (Mts. 175.) Kääntämisen kannalta keskeinen kysymys on, miten sanoma voitaisiin esittää vastaanottajille vakuuttavasti (mts. 177).

Käännettäessä on tekstin välittämä merkitys varsinaisesti se seikka, joka yhdistää tekstiä ja kääntäjää toisiinsa. Kääntäjästä tulee silloin itse puheena olevan asian asianajaja. Hänen ponnistelunsa eivät tähtää vain tekstin mukailuun, tekstiä ei vain kritiikittä tuoteta uudelleen, vaan se kielellistetään uudelleen omin muotoiluin omassa horisontissa. (Stolze 2003, 179.)

Stolze pitää professionaalista kääntämistä asiantuntijatoimintana, jota määrittää kyky abstrahoida oman kulttuurin konventioita, tehdä havaintoja ja sen myötä kyky ilmaista vieraan kulttuurin sisältöjä vastaten niiden tapaa nähdä maailma. Käännöksessä vieraan kulttuurin esityksenä tuodaan tosiasiallisesti jotain vierasta kohdekulttuuriin. Tämä vieras ei kuitenkaan ole jotain vieraalta kuulostavaa, kömpelöä ilmaisutapaa, joka sitten vain muutetaan kohdekielen sujuvan luottavuuden normien mukaiseksi, vaan se on vieraita ajatuksia ja konsepteja. Eli kääntäjän on toisen kulttuurin erityislaadun ja sen mentaliteetin tuntemuksen perusteella kyettävä pukemaan vieraanlainen uudestaan sanoiksi omassa kulttuurissaan ymmärrettävällä tavalla. Tällöin kääntäjän on tosin kyettävä pitämään erillään kielitajunsa toisaalta vieraan ja toisaalta oman kielensä suhteen. (Stolze 2003, 183 - 184.) Kun tässä tutkimuksessa aineistona on tieteellinen teksti, spesifioituu Stolzen mainitsema kulttuuri kyseisen tieteenalan eli sosiologian muodostamaksi alakulttuuriksi ja tuon erikoisalan kieleksi.

Stolzen mukaan tämä ajattelu ei istu erotteluun kotouttavasta ja vieraannuttavasta kääntämisestä, koska tuo keskustelu häivyttää ymmärtämisen probleeman kääntäjän osalta. Käännöksessä pikemminkin annetaan vieraan tulla esiin, eikä käännetä vieraannuttavasti, eikä varsinkaan kotouttavasti. Stolzen mielestä on olennaista käyttää kohdekielen kannalta idiomaattisesti oikeita ilmaisutapoja, sillä vieraannuttaminen pitää sisällään epätavallisia kielimuotoja. Vieraan ajattelun, vieraiden kulttuuristen katsomustapojen näkyväksi tekeminen muotoilemalla ne uudelleen ei kuitenkaan merkitse sitä, että vastattaisiin kohdekulttuuristen vastaanottajien odotuksiin. Heidän ainoa oikeutettu odotuksensa kohdistuu vain idiomaattisesti ja funktionaalisesti oikeaan ja ymmärrettävään ilmaisutapaan, ei siihen, että pitäisi ilmaista jotain jo tuttua. Kääntäminen ei ole kulttuurivertailua, vaan vieraan kokemista vieraan esittämisenä. (Stolze 2003, 184 - 185.)

Stolzen näkökanta ei ole suinkaan epäproblemaattinen ainakaan siltä osin, mitä hän toteaa epätavallisista kielimuodoista. Jäljempänä käy ilmi, että alkuperäisen viestin merkityksen välittämiseksi on joskus käytettävä kohdekielelle epätavallisia kielimuotoja, jotta kirjoittajan tarkoittama välittyisi käännoksessä samankaikuisesti. Joskus myös lähtötekstin kirjoittaja on käyttänyt omassa kielessään epätavallisia ilmaisuja. Siksi epätavallisten kielimuotojen välttäminen ei nähdäkseni aina ole mahdollista, eikä siitä tunnu olevan varma Stolzeakaan. Stolzen (2003, 253 - 254) mielestään kääntäjän pitää, mikäli tarpeen on, rohkeasti luoda uusia ehdotuksia ja venyttää normeja, sen sijaan, että hän pakottaisi kaiken aina totuttuun muottiin. Jos kirjoittajan tekstissä esiintyy omaperäisiä uusluomuksia, niin nämä edellyttävät jo tyyllillisen merkityksellisyytensä vuoksi täsmällisyydessään ja originaalisuudessaan yhtäläillä vastaavia ratkaisuja. Jotta päästäisiin intentioadekvaattiin käännokseen, on käytettävä hyväksi kohdekielen sananmuodostusmahdollisuuksia, on tavoiteltava iskevää sanontaa (mts. 238). Nämä Stolzen näkemykset saavat tukea tutkimusaineistossa esiin tulevista ratkaisuista.

Samankaikuisuuden periaatetta ei voi koskaan toteuttaa täydellisesti. Äidinkielelleen kääntävä ei voi täysin tietää, millaisen kaiun originaali teksti lähdekielisessä lukijassa herättää. Hän voi vain pyrkiä tekemään tästä mahdollisimman hyvin perusteltuja oletuksia sen perusteella, miten hän itse tekstin ymmärtää ja millaisen kaiun se hänessä herättää.

2.2. Ymmärtämisen ja merkityksen probleemat

Edellisen luvun ongelmakentällä on myös paljon yhtymäkohtia ymmärtämisen probleemaan. Lyhyesti sanottuna: käännettävä on ymmärrettävä, ennen kuin sen voi ilmaista. Tai kuten Sigrid Kupsch-Losereit (1995, 180) sanoo: Kääntäjälle ymmärtäminen tarkoittaa jonkin ymmärtämistä jollekin. Kääntäjän tulkinta poikkeaa näin ollen siitä, mitä tulkinnalla hermeneutiikassa perinteisesti tarkoitetaan, eli kulloisiinkin omiin tarkoituksiin soveltamista. Kääntäjä muotoilee tekstin sanoman uudelleen toiselle kielelle, niin että tuon uuden tekstin lukijat voivat puolestaan itse tulkita itselleen tuon sanoman. (Stolze 2003, 300 - 301.) Kääntäjän ei tule lukea valikoivasti tai suodattaa tekstiä esimerkiksi jonkin ennalta määritellyn kohdetekstiprofiilin perusteella. Valikoiva lukeminen ei Stolzen mielestä kuulu solidaariseen tekstin ymmärtämiseen, sillä myöhempien lukijoiden mahdollisuutta tulkita itse sanoma ei saa estää. (Mts. 202.)

Stolze kärjistää asian jopa niin pitkälle, että kääntäjän ei tulisi olla lojaali edes kirjoittajan intentioille, jotka ovat tuntemattomia. Kääntäjän pitäisi pikemminkin olla lojaali omalle itselleen ja kysyä: Mitä oikeastaan ymmärrän tekstistä? On saatava aikaan vuoropuhelu ymmärtäjän ja hänen kohteensa välille. Yksi lähtökohta ymmärtämiselle on odotus tekstin koherenttiudesta, merkityksellisyydestä, ymmärrettävyydestä. (Stolze 2003, 155 - 156.) Ymmärtämisprosessien analyysi on kääntämisen kannalta keskeinen, koska ymmärtämisprosessit vaikuttavat kohdekielisen tekstin uudelleen muotoilemiseen, eli tekstin ymmärtäminen ja käännostratkeisut ovat yhteydessä toisiinsa (Kupsch-Losereit 1996, 217).

Ymmärtämisen psykologisia aspekteja on tarkasteltu merkityksen työstämisenä. Ymmärrettäessä kielellisiä ilmauksia tärkeää ei ole ainoastaan lähtötekstin sanamateriaalista saatava informaatio vaan myös situatiivinen konteksti ja/tai pitkäkestoiseen muistiin tallentuneet tiedot aiemmista kokemuksista ja elämyksistä. Tätä kaikkea informaatiota työstetään, eli analysoidaan ja syntetisoidaan, kuulijan, lukijan tai kääntäjän päässä kontrolloimattomassa työtilassa. (Markus 2000, 1.) Myös Hans Höning (1997, 50) jakaa kääntäjän mentaalisen todellisuuden kontrolloituun ja kontrolloimattomaan työtilaan. Siellä ovat mukana ymmärtämisen lähtökohtina toimivat jo olemassa olevat ymmärtämisstruktuurit (mts. 55), joista psykolingvistikassa käytetään nimeä skeemat tai frames (mts. 92). Tämä tulee lähelle hermeneutiikasta tuttua esiymmärryksen ajatusta eli, voidaksemme ymmärtää, meidän tulee jo ymmärtää. Samanaikaisesti rakennamme ymmärtämisessämme automaattisesti jo ennakoita kohdetekstiä koskevia odotuksia, jotka liittyvät tekstin kokonaisuuden hahmottamiseen ja sisältöön. Tällaiset odotusrakenteet ovat osa kaikkea tekstin työstämistä, mutta kääntämisessä ne ovat kohdetekstiorientoituneita ja peittävät osin alleen tiedostamattomia prosesseja. Asiantunteva kääntäjä osaa tiedostaa projisoidun lähtötekstin, prospektiivisen kohdetekstin ja kontrolloimattomien prosessien yhteisvaikutuksen seasta käännoštehtävänsä eli työstää itselleen makrostrategian, joka määrittää ne koordinaatit, joihin käänno suhteutetaan: käännoksen tarkoituksen, vastaanottajaryhmän, välineen, sen, millaisia assosiaatioita teemaan liittyy, miten siitä etsiä tietoa jne. Höning korostaa myös kääntäjän assosiaatiokompetenssin merkitystä. (Höning 1997, 55 - 56.) Assosiaatiokompetenssi korostuu nähdäkseni erityisesti silloin, kun kääntäjän on kehitettävä uudissanoja tai muita uusia ilmaisuja ilmaistakseen asian täsmällisesti.

Tämän tutkimusongelman kannalta keskeinen kysymys ei kuitenkaan ole tutkia asiaa psykologisesta näkökulmasta eli, mitä kääntäjän päässä käännettäessä tapahtuu, vaan mitä kielelle ja ilmaisuille tapahtuu. Tässä lähdetään liikkeelle seuraavanlaisesta ajatusketjusta: On olemassa teksti, joka on saatava toiselle kielelle. Tekstissä on ilmaisuja ja sanoja, joilla ilmaistaan kirjoittajan tarkoittamia merkityksiä. Kääntäjän

on ensiksi ymmärrettävä ne. Vasta sen jälkeen hän voi konstruoida merkitykset uudelleen kohdekielellä. Tätä varten hänen on löydettävä soveliaat ilmaisut, jotka välittävät alkutekstin merkitykset mahdollisimman osuvasti, adekvaatisti, samankaikuisesti – mitä ilmausta halutaankaan käyttää. Kääntäjä joutuu siis käymään läpi koko merkityksenantoprosessin toisella kielellä. Ilmausten merkitykset eivät kuitenkaan ole mitään yksinkertaisia vastaavuussuhteita tyyliin kielen A sana x tarkoittaa kielen B sanaa y. Ilmaisujen merkitys on aina hyvin moniulotteinen ja se voi vaihdella ja liittyä monin tavoin muihin ilmaisuihin ja asioihin.

Voisimme puhua merkityshorisontista samankaltaisesti kuin voidaan puhua tietohorisontista. Tietohorisontin idea on, ettemme koskaan näe maailmaa joukkona toisistaan erillään olevia olioita ja asiantiloja, vaan suhteutamme ne aina johonkin kokonaisuuteen. Asiat ja oliot ovat aina suhteessa toisiin asioihin ja olioihin. Tämä kokonaisuus muodostaa tietohorisontin, jota vasten asioita tarkastellaan. Asiat saavat paikkansa ja merkityksensä tässä kokonaisuudessa. Tietohorisontti sisältää lukuisia erilaisia tietomahdollisuuksia: olio tai asia on suhteessa hyvin moneen muuhun oloon ja asiaan. Olioita ja asioita voidaan tässä suhteidensa kentässä tarkastella useasta eri näkökulmasta ja ne saavat uusia merkitysyhteyksiä, kun niitä tarkastellaan eri suhteissaan. (Lakkala & Paastela 1980, 51.) Myös Kant on käsitellyt horisontin käsitettä samankaltaisesti². Hänen mukaansa jokainen käsite voidaan nähdä pisteenä, jolla on oma horisonttinsa katselijan näkökulmana. Tämä tarkoittaa, että on olemassa joukko asioita, joita tästä käsin voidaan tarkastella. Horisontin sisällä näitä pisteitä eli mahdollisia näkökulmia on loputon määrä. Olennaista tässäkin ajatuksessa on toisella tavoin näkemisen ja ymmärtämisen mahdollisuus. Kupsch-Losereit (2012, 40) puhuu ymmärtämishorisontista. Aluksi ymmärtäminen on lukijan horisontin vankina. Ylittääkseen kirjoittajan ajallisen ja kulttuurisen horisontin rajat ja aikaansaadakseen horisonttien sulautumisen, lukijan tai tulkitsijan on irtauduttava omasta ymmärtämishorisontistaan.

---

² Man kann einen jeden Begriff als einen Punkt ansehen, der, als der Standpunkt eines Zuschauers, seinen Horizont hat, d.i. eine Menge von Dingen, die aus demselben können vorgestellt und gleichsam überschauet werden. Innerhalb diesem Horizonte muß eine Menge von Punkten ins Unendliche angegeben werden können, deren jeder wiederum seinen engeren Gesichtskreis hat; d.i. jede Art enthält Unterarten, nach dem Prinzip der Spezifikation, und der logische Horizont besteht nur aus kleineren Horizonten (Unterarten), nicht aber aus Punkten, die keinen Umfang haben (Individuen). Aber zu verschiedenen Horizonten, d.i. Gattungen, die aus eben so viel Begriffen bestimmt werden, läßt sich ein gemeinschaftlicher Horizont, daraus man sie insgesamt als aus einem Mittelpunkte überschauet, gezogen denken, welcher die höhere Gattung ist, bis endlich die höchste Gattung der allgemeine und wahre Horizont ist, der aus dem Standpunkte des höchsten Begriffs bestimmt wird, und alle Mannigfaltigkeit, als Gattungen, Arten und Unterarten, unter sich befaßt.

[Immanuel Kant: Kritik der reinen Vernunft. Digitale Bibliothek Sonderband: Kant: Werke, S. 1185 – 1186 (vgl. Kant-Werke Bd. 4, S. 575)]

Samalla tavalla ilmauksilla voidaan ajatella olevan merkityshorisontti, johon kuuluvat ne erilaiset merkitysvivahteet, konnotaatiot, se, missä yhteydessä ilmaus esiintyy, samoin ilmauksen erilaiset tulkintamahdollisuudet. Käsitteistä puhuttaessa merkityshorisonttiin kuuluu paitsi käsitteen ala eli, mitä kaikkea sen piiriin kuuluu, myös käsitteen ja sen määrittelyn suhde muihin käsitteisiin ja niiden määrittelyihin. Ilmauksen esittäjälle merkityshorisontti voi olla erilainen kuin sen vastaanottajalle ja lisäksi eri vastaanottajille erilainen riippuen heidän kokemus- ja tietotaustastaan. Tähän liittyy *Rahmen und Szenen* (tai *frames and scenes*) -problematiikka, jota esimerkiksi Markus (2000, 1) käsittelee. Hän tukeutuu Vanneremin ja Snell-Hornbyn (1986) artikkeliin. Siinä nämä katsovat kommunikaatio- ja ymmärtämisprosessin kulkevan siten, että pääsemme sisään jokaiseen lingvistiseen muotoon eli raamiin sellaisen oman kokemuksen tai jonkun sellaisen tilanteen avulla, jolla on meille henkilökohtaista merkitystä (*Szene*) (ent. 1986, 185). Markus (2000, 2) käyttää *Szenelle* synonyyminä sanaa *Vorstellung* (mielikuva, mielle, käsitys, näkemys).

Tuija Kinnusen (2006, 124) väitöskirjassa annetaan käsitteille *frames* ja *scenes* varsin osuvat suomenkieliset vastineet. *Frame* on lingvistinen tulkintakehys, joka nostaa lukijan eteen kognitiivisia tulkintoja (*scenes*). Tulkintakehysten käsitteen tuo entistä lähemmäs edellä käsiteltyä horisontin käsitettä siihen liittyvä ajatus, että sama asia voidaan esittää lukijalle eri tavoin. Tämä tekee mahdolliseksi myös erilaiset tulkinnat, jotka voivat vaihdella lukijasta toiseen ja perustua lukijoiden erilaisille kokemuksille. (Mts. 124) Tämä muistuttaa tietohorisontin käsitteeseen liittyvää ajatusta, että tietohorisontti muodostuu mahdollisuuksista nähdä tarkasteltava asia suhteessa erilaisiin mahdollisiin muihin asioihin, jolloin tietenkin myös se, miten asia nähdään ja ymmärretään, muuttuu.

Tutkimusongelman kannalta tietohorisontin tai tulkintakehysten käsitettä voisi soveltaa siten, että kääntäjän tulee samankaikuisuutta tavoitellessaan ilmaista kirjoittajan viesti siten, että siihen sisältyvät tulkintakehykset olisivat mahdollisimman samankaltaisia alkuperäisen viestin herättämien tulkintakehysten kanssa. Käännösratkaisujen tekemiseen liittyy tällöin kohdekielisen lukijan käsitteiden ja mahdollisten tulkintatapojen ennakointi (Kinnunen 2006, 124). Tämän lisäksi kääntäjältä edellytetään ponnisteluja sen ymmärtämiseksi, mitä kirjoittaja itse asiassa ajaa ilmaisuillaan takaa. Samankaikuisuuden kannalta ei tosin ole kysymys vain siitä, mitä kirjoittaja haluaa ilmaista vaan myös siitä, miten hän haluaa sanomansa tuoda esiin.

Kupsch-Losereit (2012, 54) käsittelee myös sitä, että käännösprosessi ei ole lähdetekstissä aina jo käsillä olevan kätketyn merkityksen löytämistä. Tällaista merkitystä ei ole, vaan merkitys avautuu aika- ja tilasidonnoisesti aina uudestaan uutena joka lukemisella. Kulttuuristen merkitysjärjestelmien erilaisuuden vuoksi lähdetekstin ja sen tulkitsijan välillä ei ole vaikutushistoriallista yhteyttä. Tätä merkityshorisonttien puutteellista yksiinkäymistä kääntäjä kompensoi sillä, että kääntämisen perusta on ymmärtämisen soveltaminen kohdetekstiin eikä lähdetekstin kirjoittajan intentioiden rekonstruointi. Myös Vermeer (1996, 10) toteaa Benjaminin käännösteoriaa koskevassa tutkimuksessaan, että merkitys ei piile tekstissä, vaan merkitys nousee siitä, että teksti ymmärretään tai tulkitaan merkityksekkäänä.

2.3. Kreolisaatio

Ajatuksen kääntämisestä kreolisaationa on esittänyt Karl Heinz Stoll. Hän luonnehtii kreolisaatiota hybridien elementtien työstämiseksi joksikin uudeksi, omaksi. Hänen mukaansa sitä tapahtuu monella kielen ja kääntämisen alueella. (Stoll 2005, 150.) Hybridi puolestaan tarkoittaa sekoitettua, kahdenlaista alkuperää olevaa, erilaisesta kokoonpantua, esimerkiksi yhdistettyä tai johdettua sanaa, jonka osat kuuluvat eri kieliin (Duden 2007a, s.v. hybrid). Kreoli puolestaan tulee portugalilaisesta sanasta *criulo* tai espanjalaisesta *criollo*, joka palautuu verbiin *criar* (merk. mm. luoda, siittää, synnyttää) ja joka tarkoitti alun perin siirtomaissa syntyneitä ihmisiä. Kreolikieliset puolestaan tarkoittavat heidän keskuudessaan syntyneitä kielimuotoja, jotka ovat saaneet joitain ominaispiirteitä substraattikielistä tai -kielestä eli siirtomaisten alkuperäiskielistä, mutta joiden sanavarasto on suurimmalta osin peräisin superstraattikielistä eli siirtomaaisäntien kielestä. (Stoll 2005, 146 - 147.)

Kreolikieliset eivät suinkaan ole redusoituja versioita kantakielestä, kuten pidgin, joka oli eri äidinkieltä puhuvien välillä käytetty yksinkertaistettu kontaktikieli. Siinä dominoivan kontaktikielen epäsäännönmukaiset rakenteet on säännöllistetty ja redundantit elementit poistettu. Kreolikielissä sen sijaan on laaja sanavarasto sekä kompleksiset ja kiinteät kieliopilliset ja foneettiset säännöt ja sitä käytetään ensimmäisenä kielenä. (Stoll 2005, 146 - 147.) Pidgininomaista yksinkertaistamista toki löytyy myös nykykielestä. Tästä esimerkkinä on kansainvälisessä kommunikaatiossa käytetty BSE (Bad Simple English), joka on yleisesti kansainvälisissä konferensseissa käytetty kielimuoto (Stoll 2005, 152).

Kreolisaatiolla kääntämisessä voitaisiin tarkoittaa sitä, että käännettäessä jotain sellaista, jolle ei kohdekielessä ole riittävän vastaavaa ilmaisua, voidaan käännettävästä kielestä lainata joitain elementtejä tai yhdistellä niitä kohdekielen elementtien kanssa ja luoda näin uudenlaisia ilmauksia. Tässä ei tarvitse olla kyse vain lainasanoista tms., vaan esimerkiksi tieteellisessä kielessä voidaan muodostaa ilmauksia toisen kielen antamien mallien innoittamana, ilmauksia, joita sinällään ei ole kohdekielessä normaalissa käytössä. Tosin usein tällaiset ilmaisut voivat olla jo lähdekielessä omituisia. Esimerkkinä filosofiasta on vaikkapa Heideggerin *In-Sein* (Heidegger 1979, 53), jossain-oleminen (Heidegger 2000, 79) tai *In-der-Welt-sein* (Heidegger 1979, 53), maailmassa-oleminen (Heidegger 2000, 79). Voidaan siis luoda jotain omaperäistä alkuperäisiin osiin nähden (Stoll 2005, 149). Asia voidaan ymmärtää myös siten, että kohdekielessä merkityskomponentteja yhdistetään lähdekielisen mallin mukaan ja tuloksena on kohdekielelle uusia ilmauksia. Tällöin ei suinkaan tarvitse olla kyse vain kielellisistä lainoista, vaan ajatuksellisista sisällöistä, joiden ilmaiseminen kohdekielellä ei luonnistu ilman uusia tai epätavanomaisia kielellisiä ilmauksia tai niiden yhdistelyä. Heidegger-esimerkeissä tosin on kyse ilmauksista, jotka lähdekielelläkään eivät ole tavanomaisia. Tällä ajatuksella on tiettyä yhteyttä myös samankaikuisuusidean taustalla olevan yllä referoidun Benjaminin ajatuksen kanssa, kun hän sanoo kääntäjän työn motiivina olevan toteuttaa kielten integraatiota.

Esimerkkejä kreolisaatiosta voidaan löytää eri kielenkäytön alueilla. Esimerkiksi tekniikassa ja luonnontieteissä vallitsee yhtenäiskulttuuri, josta Stoll käyttää nimitystä die *professionelle Transkultur*. Sitä leimaa se, että erikoisalojen viestinnässä pysytään terminologisesti samassa kulttuurissa, mutta syntaksi ja kielioppi vastaavat kohdekielen konventioita (Stoll 2005, 152). Myös EU:n intrakulttuurisessa kielessä kreolinen kielten sekoitus on väistämätöntä, koska tekstit sisältävät lukuisia intertekstuaalisia viittauksia toisiin dokumentteihin ja niiden käänöksiltä edellytetään rinnastettavuutta. Tässä yhteydessä Stoll (2005, 152) viittaa Kaisa Koskisen (2000) väitöskirjatutkimukseen. Kieli- ja kulttuuritieteilijä Dewulf (2003, 6) kirjoittaa artikkelissaan *Kreolisierung als Verständigungsprinzip*, että todella vallankumouksellista kreolisessa ajattelussa on se, että jokainen kieli, ideologia tai uskonto käsitetään jatkuvana kreolisena prosessina, eikä jotain kieltä, uskontoa, ideologiaa tai kulttuuria käsitetä kehityksen päätepisteeksi. Ymmärretään ja hyväksytään molemminpuolinen vaikuttaminen toinen toiseensa mahdollisuudeksi, että syntyy jotain uutta.

3. Peruskäsitteiden suhde eräisiin teoreettisiin lähtökoh- tiin

3.1. Luovuus ja kreolisaatio

Jotta kreolisoinnille varsin uutena ja outona käsitteenä saataisiin selkeämpi merkitys, on sitä syytä yrittää suhteuttaa vakiintuneempiin käänntieteellisiin käsitteisiin. Keskustelussa kääntämisestä luovana toimintana tai käännöksestä luovana tuotoksena (Kußmaul 1999, 177) on yhtymäkohtia siihen, mitä kreolisoinnilla kääntämisen yhteydessä voitaisiin tarkoittaa.

Kußmaulin (1999, 178) ajatuksenkulun lähtökohtana on se seikka, että normaalitapauksessa suorat vastaavuudet eivät käännettäessä ole mahdollisia, vaan kääntäjän on lähes aina muutettava jotain suhteessa lähtötekstiin. Tässä mielessä kääntäjä luo lähes aina jotain uutta ja on siis luova. Tällaisia menettelyjä kuvataan muun muassa nimityksillä transpositio, transformaatio, modulaatio, eksplikaatio, implikaatio, mutaatio ja semanttinen adaptaatio (yksityiskohtaisemmin kts. myös Schreiber 1998, 152 - 153). Muuntelu voi olla joko välttämätöntä tai valinnaista, sen syyt voivat olla joko kielten välisistä eroista johtuvia tai pragmaattisia (Kußmaul 1999, 180 - 181). Eri tavoin aikaansaatu luovaa ratkaisua voidaan arvioida eri kriteereillä. Se voi olla kohdekielen kannalta joko enemmän tai vähemmän uusi ja toisaalta enemmän tai vähemmän luonteva. (Kußmaul 1999, 186.)

Luovuus on Kußmaulille (1999, 186) uutuuden ja luontevuuden tavoin asteittainen käsite. Hän hahmottelee eräänlaisen luovuusasteikon:

1. Minkäänlaista luovuutta ei tarvita, jos lähtökielen malli on käännettävissä kohdekielen samanlaisella mallilla.
2. Tietty määrä luovuutta tarvitaan, jos kohdekielen malli eroaa lähtökielen mallista.
3. Vielä enemmän luovuutta on tarpeen, jos kohdekielessä ei ole vastaavaa mallia, vaan on keksittävä uusi malli. (Kußmaul 1999, 186.)

Vieläkin luovempaa hän pitää

4. uuden sanan luomista (Kußmaul 1999, 186).

Luokitteluunsa 1. - 3. Kußmaul (1999, 185 - 186). päätyy analysoimalla eräässä romaanissa olleen modifioidun sananlaskun käännöksiä. Englantilainen sananlasku *The early bird catches the worm* on muunnettu muotoon

It's the early bird that catches the tub.

tarkoittamaan, että asuntolassa pitää herätä aikaisin päästäkseen pesuhuoneeseen. Sananmukainen käännös

Nur der frühe Vogel erwischt die Badewanne.

ei Kußmaulin mielestä ole luova eikä ymmärrettävä. Alkuperäinen englantilainen sananlasku linnusta ja madosta on idiomatisoitunut ja sitä on muunneltu omaperäisesti. Käännös, joka ei edes muuta lähdekielellistä mallia, on Kußmaulin mielestä epäidiomaattinen ja tuskin ymmärrettävä. (Kußmaul 1999, 185.) Kußmaulin tuomio on ehkä turhan jyrkkä, sillä onhan tuokin käännös ainakin osittain idiomaattinen ja jollain tavoin ymmärrettävissäkin, vaikkei paras käännösratkaisu olisikaan. Adekvaatimpana hän pitää versiota

Wer zuerst kommt, badet zuerst.

Version pohjaksi olettamansa sananlaskun *Wer zuerst kommt, badet zuerst* löytämistä Kußmaul pitää jossain määrin luovana, mutta sen käyttäminen sellaisenaan ei olisi vielä ollut kovin luovaa, koska se on kohdekielellä leksikalisoitunut ilmaisutapa (Kußmaul 1999, 185). Tällöin on vasta löydetty jotain tähän yhteyteen soveltuvaa mutta jo sellaisenaan olemassa olevaa ja vakiintunutta, muttei vielä luotu mitään uutta. Uutta on sen sijaan sananlaskun lopun muuttaminen muotoon ...*badet zuerst*. (Kußmaul 1999, 185 - 186.) Kußmaul (1999, 187) määrittelee luovan käännöksen syntyvän obligatorisesta eli pakollisesta lähdetekstin muuntelusta ja olevan jotain enemmän tai vähemmän uutta, joka jossain (ala)kulttuurissa hyväksytään enemmän tai vähemmän luontevana johonkin käyttötarkoitukseen.

Kreolisoinnin käsitteeseen tämä ajatuskulku voisi liittyä sikäli, että tässä yhteydessä kreolisaatiota on luonnehdittu kahtalaista alkuperää olevien kielellisten elementtien työstämiseksi joksikin uudeksi, omaksi ilmaisuksi. Voidaan ajatella, että luovuus liittyy siihen, **miten** löydämme mahdollisimman osuvia ja samalla luontuvia ilmaisuja. Kreolisaatio puolestaan kuvaa tällöin sitä, **millainen** kielellinen lopputulos tästä on seurauksena, mitä luovat käännösratkaisut aiheuttavat käännöskielelle.

Uutuus kohdekielen kannalta on molempia käsitteitä yhdistävä seikka, toinen vain tarkastelee sitä aikaansaamisen tavan, toinen lopputuloksen näkökulmasta. Tällöin kreolisaation hahmottamiseen voisi

käyttää samoja ulottuvuuksia kuin luovuuden arvioimiseen. Ainakin joitain käännettäessä tapahtuvan muuntelun tapoja voisi myös tarkastella mahdollisina kreolisaation lähteinä ja analysoida sitä näiden käsitteiden avulla.

3.2. Kääntämisen menettelytapoja

Schreiber (1998) esittämää luetteloa kääntämisessä käytetyistä menettelytavoista voitaisiin valikoiden ja muunnellen tarkastella myös siltä pohjalta, miten ja missä määrin näillä menettelytavoilla saadaan aikaan ilmauksia, jotka voidaan tulkita kreolisaatioksi, tai miten ne saattaisivat liittyä samankaikuisuuden tavoitteluun.

Leksikaalinen laina merkitsee yksinkertaisesti leksikaalisen elementin ottamisesta kielestä toiseen, esimerkiksi ruotsin *ombudsman* – saksan *Ombudsman(n)* (Schreiber 1998, 152). Tällä lienee harvoin tekemistä luovuuden kanssa, mutta kreolisaation kanssa kylläkin. Stoll (2005, 152) antaa esimerkkejä leksikaalista lainaa lähellä olevasta ilmiöstä eli sekakielisistä sanoista: *Fairsicherung, livehaftig, Schlepptop, Döner-Imbis*; erikoisalojen kielessä esimerkiksi *Drogenscreening, Service-Dienst*. Tätä voisi pitää myös leksikaalisen substituution eli leksikaalisen elementin kohdekielillä korvaamisen (Schreiber 1998, 152) ja leksikaalisen lainan risteytyksenä, eräänlaisena **hybridilainana**.

Leksikaalisen lainan rinnalle voitaisiin lanseerata **rakenteellinen (leksikaalinen)laina, sananmuodostuksellinen laina**. Tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi samankaltaisesti johdettua tai muodostettua sanaa tai ilmaisua. Esimerkkinä tästä on Heideggerin edellä mainittu termi *das In-der-Welt-sein* (Heidegger 1979, 53) ja sen suomennoksessa käytetty käänös maailmassa-oleminen (Heidegger 2000, 79).

Myös **semanttinen laina**, esimerkiksi jonkin sanonnan kääntäminen sellaisenaan (Schreiber 1998, 152), tuo toki joitain uutta kohdekielen näkökulmasta. Otetaan esimerkki Schlögelin (2005, 65) kirjasta tekemästani käänösnäytteestä:

Rotterdam ist der Endpunkt der »Blauen Banane«, jener Hochenergie- und Hochleistungszone, die zu einer der Hauptachsen Europas geworden ist.

Euroopan taloudellinen ydinalue, ns. Sininen banaani, tuo energiaintensiivinen ja huipputehokas vyöhyke, josta on tullut yksi Euroopan pääakseleista, loppuu Rotterdamiin.

Tämä voidaan myös yhdistää **eksplikaatioon**, selittävän aineksen lisäämiseen (Schreiber 1998, 152). Tässä esimerkissä se tosin ei ole ollut tarpeen, koska tekijä on katsonut selityksen tarpeelliseksi jo alkukielisille lukijoille.

Transformaatio eli syntaktisen konstruktion muuttaminen, vaikkapa partisiippirakenteesta sivulauseeksi (Schreiber 1998, 152), ei sinänsä tuo mitään vieraita elementtejä ainakaan suomen kieleen. Joskus tällaisten muutosten tekemättä jättäminen ja sinänsä kömpelömpien rakenteiden säilyttäminen saattaa olla tarpeen alkuperäisten viittaussuhteiden säilyttämiseksi yksiselitteisinä ja selkeinä. Viestin adekvaatin välittämisen kannalta tällä voi olla merkitystä.

3.3. Nida, dynaaminen ekvivalenssi ja samankaikuisuus

Eugene A. Nidan (1964) dynaamisen ekvivalenssin käsitteen esittely sai minut katsomaan hieman yksityiskohtaisemmin, missä määrin sillä ja samankaikuisuudella saattaisi olla yhtymäkohtia keskenään. Nida määrittelee kaksi ekvivalenssin käsitettä, formaalin ja dynaamisen ekvivalenssin. Formaali ekvivalenssi keskittää huomion sanomaan itseensä, sekä sen muotoon että sisältöön. Formaalin ekvivalenssin näkökulmasta keskitytään siihen, että kohdekielinen sanoma vastaa eri elementeissään niin tarkasti kuin mahdollista lähdekielistä. Dynaaminen ekvivalenssi taas perustuu saman vaikutuksen periaatteeseen. Tällaisessa kääntämisessä ei olla niin keskittyneitä kohdekielisen ja lähdekielisen viestin vastaavuuteen kuin siihen, että vastaanottajan ja käännetyn viestin suhteen pitäisi olla olennaisilta osin sama kuin suhteen, joka vallitsi alkuperäisen tekstin ja sen vastaanottajan välillä. Dynaamista ekvivalenssia tavoitteleva kääntäminen tähtää ilmaisun täydelliseen luontevuuteen. Siinä yritetään myös suhteuttaa asiat kohdekulttuurin kontekstissa relevantteihin käyttäytymisen muotoihin. (Nida 1964, 159.) Nida kuvaa näiden kahden ekvivalenssin eroa vielä siten, että dynaamisesti ekvivalentista käännöksestä voisi kaksikielinen ja kaksikulttuurinen henkilö sanoa: ”Juuri tuolla tavoin mekin olisimme sen sanoneet.” Toinen tapa määritellä dynaamisesti ekvivalentti käännös on kuvata sitä lähdekielisen sanoman lähimmäksi luontevaksi vastineeksi. (Nida 1964, 166.)

Nidan ja Charles R. Taberin (1969) yhdessä kirjoittumassa *Theorie und Praxis des Übersetzens unter besonderer Berücksichtigung der Bibelübersetzung*, jota tekijät pitävät loogisena jatkona edellä viitatusalle teokselle (Nida

1964), halutaan tuoda ensimmäisessä teoksessa kehiteltyjä teorioita esiin pedagogisemmalla tavalla, käytännön valmiuksiin suuntautuen (Nida & Taber 1969, III). Koska kääntäjien intressi on heidän mielestään siirtynyt sanoman muodosta vastaanottajan reaktioon, he haluavat yrittää määritellä, missä määrin käännetyn sanoman vastaanottajan reaktio on yhdenvertainen (gleichwertig) alkuperäisen sanoman vastaanottajan reaktion kanssa. Tällaisen reaktion herättäminen edellyttää heidän mukaansa uudenlaista suhtautumista niin kohde- kuin lähtökieleenkin. (Mts. 1 - 3.)

Nida ja Taber nostavat kohdekielen suhteen esiin neljä seikkaa:

1. Jokaisella kielellä on oma olemuksensa, omat ominaispiirteensä, jotka antavat sille sen oman luonteen. Tällaisia ovat esimerkiksi sananmuodostus, omanlaatuisensa mallit sanontojen rakentamisessa, lauseiden ja lauseen osien yhdistämisen tekniikat ja erilaisten tekstityyppien syntaktiset tunnusmerkit.
2. Tehokas kommunikaatio edellyttää kunkin kielen ominaislaadun huomioon ottamista. Hyvä kääntäjä ei tunge mihinkään kieleen väkisin toisen kielen formaaleja rakenteita, vaan on valmis tarvittaviin muutoksiin ilmaistakseen sanoman kohdekielelle luontevilla rakennemuodoilla. Kirjoittajien mukaan ei pidä valittaa sitä, että jostain kielestä puuttuu tiettyjä ominaisuuksia. Kohdekieli on otettava sellaisena, kuin se on, ja käytettävä sen suomia mahdollisuuksia täysimääräisesti.
3. Kaikki lausumat voidaan esittää myös toisella kielellä, mikäli muoto ei ole sanoman olennainen osa. Jos muoto on sanoman merkitysisällön olennainen osa, rajoittaa se vastaavasti merkitysisällön välittämistä. Tällainen seikka voi olla esimerkiksi tietynkieliselle runoudelle tyypillinen rytmi. Täydellistä sanoman välittämistä ei ole olemassakaan, ei edes yhden ja saman kielen sisällä, sillä tuskin löytyy kahta henkilöä, jotka ymmärtäisivät sanat täsmälleen samalla tavalla.
4. Sanoman sisällön säilyttämiseksi täytyy muotoa muuttaa – missä määrin, se riippuu kahden kielen välisestä kielellisestä ja kulttuurisesta etäisyydestä. (Nida & Taber 1969, 3 - 5.)

Lähtökieleen liittyvät seikat ovat sidoksissa kirjoittajien erityisteemaan, Raamatun kääntämiseen. Raamatun kieli on samojen rajoitusten alainen kuin muutkin luonnolliset kielet ja että raamatullisten kirjojen kirjoittajat odottavat tulevansa ymmärretyiksi. Kolmas lähdekieleeseen liittyvä seikka on jo

yleisluontoisempi: kääntäjän on pyrittävä välittämään tekstikohdat siten kuin tekijä on ne tarkoittanut. (Nida & Taber 1969, 6 - 7.)

Tästä Nida ja Taber päätyvät pohtimaan kääntämisen olemusta. Kääntäminen on heille sitä, että luodaan lähtökohtana olevalle sanomalle paras luonteva vastine kohdekielellä, ensinnäkin mitä merkitykseen tulee ja toiseksi mitä tyyliin tulee. Tämä määritelmä saa jatkokseen kuusi selventäväksi tarkoitettua ohjetta:

1. Kääntämisen ensisijainen tavoite on sanoman välittäminen.
2. Tavoitteena on yhdenvertaisuus, ei samuus, millä tarkoitetaan sisällön ensisijaisuutta ilmaisun muotoon nähden.
3. Kyseessä on luonteva yhdenvertaisuus, eli käännöksestä ei huomaa, että se on käänнос. Tällä kohtaa kirjoittajat vetävät heti rajaa liialliseen kotouttamiseen ja toteavat, ettei Raamatun käännökseen pidä kuitenkaan kuulostaa siltä, kuin se kertoisi asioita, jotka ovat tapahtuneet naapurikylässä kymmenen vuotta sitten. Historiallista ympäristöä tulee kunnioittaa.
4. Kyseessä on myös lähin luonteva yhdenvertaisuus.
5. Sanoman merkityssisältö on ensisijainen.
6. Myös tyyli on tärkeä, vaikka se onkin sisältöön nähden toissijainen. Runoutta ei pidä kääntää kuin se olisi proosaa eikä tutkimusta kuin se olisi kertomusperinnettä. (Nida & Taber 1969, 11 - 12.)

Nida ja Taber katsovat, että kääntämisen määritelmästä puhuttaessa edessämme on aina joukko toisilleen vastakkaisia käännosidealeja, jotka pakottavat valitsemaan sisällön ja muodon, merkityksen ja tyylin, yhdenvertaisuuden ja samuuden, lähimmän ja minkä tahansa yhdenvertaisuuden tai luontevuuden ja muodollisen vastaavuuden välillä. Tämän vuoksi he haluavat laatia prioriteettijärjestelmän kääntämisen ohjeeksi. Sen yhteydessä he myös määrittelevät yksityiskohtaisemmin sitä, mitä he tarkoittavat muodolliseen vastaavuuteen nähden ensisijaisella dynaamisella yhdenvertaisuudella. (Nida & Taber 1969, 13.)

Dynaamisen yhdenvertaisuuden taustana on halu katsoa käännöksiä vastaanottajan näkökulmasta, jolloin käännökseen ymmärrettävyydestä tulee tärkeä näkökohta. Kyse on tällöin nimenomaan sanoman kokonaisvaikutuksesta vastaanottajaan, ei yksittäisten sanojen ymmärtämisestä. Sanoma vaikuttaa ensinnäkin informaatiollaan. Dynaaminen yhdenvertaisuus kääntämisessä on kuitenkin muutakin kuin vain korrektia tiedon välittämistä. Ilmaisuvoima on yksi sen tärkeimpiä tekijöitä. Sanottu täytyy yhtä lailla

tuntea kuin ymmärtää. Sellaisen dokumentin kuin Raamatun käännöksellä pitää kirjoittajien mielestä olla lisäksi vielä pakottavaa vaikutusta, sen pitää antaa elämänohjeita. (Nida & Taber 1969, 21 - 25.)

Ajatus samankaikuisuudesta lähti liikkeelle Benjaminin (1973, 163 - 164) vaatimuksesta, että kääntäjän tehtävänä on tuoda ne intentiot, jotka herättävät alkuperäisen kaiun, kielelle, johon käännetään ja että käännöksen on tuotava originaali toiseen kieleen sellaisessa muodossa, että se tuossa teokselle vieraassa kielessä kykenee herättämään vastakaikua. Jos dynaamisen ekvivalenssin ajatusta vertaa tähän, yhtymäkohtia kyllä löytyy. Tekijän intentioiden huomioon ottaminen on lähellä sanoman merkitysisällön ensisijaisuutta, alkuperäisen kaiun herättäminen kohdekielisenä on lähellä yhdenvertaisen vaikutuksen herättämistä. Muutoin samankaikuisuuden idean kannalta Nidan ja Taberin (1969, 13) konseptissa on mielenkiintoista tyylin ja ilmaisuvoiman merkityksen korostaminen. Toisaalta Nida ja Taber (mts. 3 - 4) korostavat teoriassaan turhankin voimakkaasti kohdekielen ehdoille antautumista, jolloin omituisen esittäminen omituisena ei aina onnistuisi. Jos taas ajattelen samankaikuisuutta tieteellisen, filosofisen tai populaaritieteellisen tekstin kääntämisen kannalta, vie Nidan lähtökohta, Raamatun kääntäminen, hänen teoriaansa enemmän kaunokirjallisen kääntämisen suuntaan. Lisäksi sen yleistämistä ongelmallistavat myös teemaan liittyvät uskonnolliset elementit, kuten tekstin vaikuttavuus elämänohjeena. Myös esimerkiksi sanoman käsitteellä on sakraalissa kontekstissa hieman toinen merkitys kuin hermeneuttisessa käännösteoriassa.

3.4. Normeista universaaleihin

Koska kääntäminen on inhimillistä toimintaa, siihen liittyy, kuten muidenkin elämänalueiden toimintaan, sitä ohjaavat normit. Ilman minkäänlaisia normeja kääntäjä ei pystyisi edes valitsemaan mahdollisista käännösratkaisuista sopivaa. Kääntämistä ohjaavia normeja voi periaatteessa lähestyä kahdella varsin erilaisella tavalla. Nidan ja Taberin (1969) kirja on yksi esimerkki käännösteorian soveltamisesta niin, että pyritään hahmottamaan hyvän kääntämisen normeja oikein ohjeiden muodossa. Mutta myös deskriptiivisessä käännöstutkimuksessa on pyritty valottamaan kääntämistä ohjaavia ja kääntäjän valintoihin vaikuttavia normeja. Vaikka normit itsessään ovat preskriptiivisiä, ohjailevia, voi niitä tutkimalla päästä myös kuvaamaan sitä millaista kääntäminen on. Omien pohdintojeni kannalta normikeskustelun mielenkiinto on lähinnä siinä, että niiden kautta on päädytty tutkimaan myös ns. kääntämisen universaaleja.

Normi on Eskolan (2002, 38) mukaan yksi deskriptiivisen käännöstutkimuksen keskeisimpiä käsitteitä. Ydinpyrkimyksenä on tällöin löytää normit, jotka ohjaavat kääntämistä ja vaikuttavat kääntäjän valintoihin. Siitä huolimatta, että normit itsessään ovat preskriptiivisiä, voidaan niiden kautta päästä käsiksi siihen mitä kääntäminen on, eikä vain siihen, mitä sen pitäisi olla.

Toyry (1995, 56 - 58), johon normi käsitteenä on Eskolan (2002, 38) mukaan henkilöitynyt, on jakanut normit kolmeen tyyppiin. Alkunormit eli perusnormit koskevat kääntäjän valintaa lähdetekstiin suuntautuvan vastaavuuden eli adekvaattiuden ja kohdekulttuuriin suuntautuneen hyväksyttävyyden periaatteiden välillä. Preliminääriset normit eli ennakkonormit vaikuttavat siihen, mitä käännetään. Operatiiviset eli toiminnalliset normit puolestaan määrittelevät kääntäjien yksittäisiä ratkaisuja käännösprosessissa. (Toyry 1995, 56 - 58.) Eskolan (2002, 39 - 40) mukaan on vaikeaa tehdä eroa normien ja konventioiden välillä. Hänen mielestään on selkeintä ajatella, että normit ja konventiot sijaitsevat jatkumolla, jonka toisessa päässä ovat absoluuttiset lait ja toisessa päässä tottumukset ja tavat eli konventiot. Normit ovat sitten näiden ääripäiden välimaastossa. Eskola määrittelee normin ja konvention eron siten, että konventio on normia heikompi ja väljempi käsite, eikä se vaadi toteutuakseen arvoja ja ulkonaista motivaatiota, kuten normi. Konventio ilmaisee, miten tietyssä yhteisössä ja tilanteissa on tapana toimia. Normeihin taas liittyy sen arvottamista, mitä pidetään oikeana, hyvänä tai hyväksyttävänä, eli miten tulisi toimia ja miten ei. Sekä normin että konvention käsitteeseen liittyy voimakas sosiokulttuurinen näkökulma, ja varsin yleisesti ne mielletään kulttuurispesifisiksi ilmiöiksi. Eskolan mielestä ei kuitenkaan voi pitää mahdottomana, etteivätkö jotkut käännösnormit voisi olla yhteisiä useille tai jopa kaikille sosiokulttuurisille konteksteille ja aikakausille. Konventiot sen sijaan ovat vahvemmin sidoksissa tiettyyn kieleen, kulttuuriin tai tekstityyppiin, eli tyyppilliseen tapaan toimia tietyssä yhteisössä. (Emt. 39 - 40.)

Eskola (2002, 42 - 43) jakaa kääntämisen normit kielen normeiksi ja käännösnormeiksi. Molemmat näistä ovat deterministisiä ja preskriptiivisiä: niitä joka noudatetaan tai jätetään noudattamatta. Kielen normit ovat kielellisten ilmausten korrektiuteen liittyviä sääntöjä, näiden ilmausten taustalla olevia ihanteita ja käsityksiä hyvästä käännöksestä. Käännösnormit taas saavat aikaan tietynlaisia valintoja ja tietynlaista käyttäytymistä – esimerkiksi tietty idiomi käännetään tietyllä idiomilla tai tietty sana tietyllä sanalla.

Toury on korostanut sitä, että säännönmukaisuudet eivät ole normeja. Ne ovat vain merkkejä normien toiminnasta, ja normeista on saatavissa tietoa säännönmukaisuuksien kautta. Normit ovat kuin toimintaohjeita, jotka tuottavat säännönmukaisuuksia. Normit siis vaikuttavat siihen, millaisia säännönmukaisuuksia teksteihin syntyy. Säännönmukaisuuksista tietynlaisen käyttäytymisen havaittavissa tuloksissa voidaan sitten olettaa, että se on normien ohjaama. Normit ovat tutkijalle pikemminkin selittäviä hypoteeseja kuin entiteettejä omasta ansiostaan, joilla haetaan evidenssiä säännönmukaisuuksia tutkivalta. (Toury 1999, 15 - 16.) Tämän kehän ympärillä pyörivä tutkimus ei kuitenkaan voi lähteä liikkeelle kuin säännönmukaisuuksien konkreettisista ilmentymistä käännettyissä teksteissä ja päästä sitten tätä kautta miettimään, millaisia abstrakteja normeja taustalla mahdollisesti vaikuttaa. Koska normi kuitenkaan ei ole ainoa ja automaattinen kielellisen käyttäytymisen säännönmukaisuuksien selitys, on selityksiä ruvettu etsimään myös muualta.

Korpuslingvistiksessä tutkimuksessa on normien ja normilähtöisten tendenssien rinnalle yleisesti nostettu kääntämisen universaalit, joilla on tarkoitettu kaikelle kääntämiselle aina ja kaikkialla yhteisiä tyypillisyyksiä. En tosin olisi kovin varma siitä, etteikö niissäkin ilmiöissä, joita universaalihypoteeseina tutkitaan, olisi paljon sosiokulttuurisen kontekstin ja myös aikakauden vaikutusta. Universaalien universaaliutta on varsin vaikea näyttää toteen. Niinä tutkitut asiat ovat kuitenkin tästä riippumatta mielenkiintoisia tutkittaessa sitä, mitä kääntäminen tekee kielelle. Jos probleemana on kääntäminen kreolisaationa, kääntämisen universaaleina tutkituista ilmiöistä voisi saada herätteitä sen pohtimiseen, missä kielellisissä ilmiöissä kreolisaatio voisi olla havaittavissa tai minkä kaltaisten ilmiöiden avulla sitä voisi kuvata. Tämä koskee tietysti ylipäänsä käännöskielen tutkimusta.

Kääntämisen universaalit – vai olisiko täsmällisempää sanoa universaalioletukset tai -hypoteesit – on yleensä esitetty varsin abstraktilla tasolla, ne tuntuvat hieman epämääräisesti määritellyiltä, yleisluontoisilta ja alustavilta. Siitä huolimatta tai ehkä juuri elastisuuttaan ne tuntuvat olevan otollinen lähtökohta tutkimukselle. Keskeisimpiä universaaleja ovat:

Yksinkertaistumisoletus eli käännösprosessi johtaa kielellisten rakenteiden ja sanaston yksinkertaistamiseen, moniselitteisyyksien vähentämiseen ja suppeampaan kielenkäyttöön. Yksinkertaistaminen voi olla myös tyylillistä. Yksinkertaistaminen voi ilmetä suhteessa lähdeteksteihin tai alkukielisiin (siis kohdekielellä kirjoitettuihin muihin vastaaviin) teksteihin. Kyse voi olla virkkeiden katkomisesta, yksinkertaistavasta tiivistämisestä, tutumpien synonyymien ja parafrasien käytöstä, monimutkaisten

rakenteiden muuttamisesta yksinkertaisemmiksi tai turhan tuntuisten yksityiskohtien poistamisesta. (Eskola 2002, 52 - 53.)

Eksplisiittistymisoletuksella tarkoitetaan sitä, että käännöksissä oletetaan seliteltävän ja tarjottavan taustatietoa sen sijaan, että jätettäisiin implisiittisesti esitettyä tietoa tekstiin (Eskola 2002, 54).

Konventionaalistumis- tai konservatiivistumisoletus merkitsee suhteessa lähdeteksteihin sitä, että käännöksessä käytetään tavanomaista ja yleisen käytännön mukaista ilmausta lähdetekstin luovan ja epätavallisen ilmaisun sijaan. Suhteessa kohdekielisiin teksteihin tämä merkitsee, että kieltä käytetään käännöksessä konventionaalistemmin ja vähemmän luovasti kuin alkukielisessä tekstissä. (Eskola 2002, 54). Tällä hypoteesilla on relevanssia sekä kreolisoitumisen että samankaikuisuuden näkökulmasta. Jos ei toimitakaan tämän oletuksen mukaisesti, merkitseekö se sitten kreolisoivaa kääntämistä tuomalla epätavallisia ja ehkä uusia ilmauksia toiseen kieleen ja edellyttääkö samankaikuisuuden tavoittelu juuri tällaista otetta? Eskolan (2002, 54 - 56) mukaan Venuti³ on esimerkiksi peräänkuuluttanut rohkeutta sanoutua irti näkymättömän konservatiivisesta linjasta kääntämisessä. Kääntäjän ei tule pitää läpinäkyvää, idiomaattista kääntämistä ihanteena, vaan käännöksestä tulee näkyä, että kyseessä on nimenomaisesti kääntämisen tuloksena syntynyt teksti. Kääntäjän on lupa rikkoa se naiivin lukijan illuusio, että on vain yksi kirjoittaja ja yksi ääni, eli lähdetekstin kirjoittajan ääni: Tärkeää ei ole uskollisuus kirjoittajaa tai lukijoita kohtaan, vaan kääntäjän kyky olla erilainen ja luova. Eskola tulkitsee Venutin näkökannan pyrkimykseksi hyökätä angloamerikkalaisessa kääntämisessä vallitsevaa neutralisoivaa tendenssiä vastaan (Eskola 2002, 13 - 14) Nähdäkseni Eskolan esittämistä Venutin kannanotoista tulee sovellutuskelpoisempia, jos niihin lisää varauksen: tilanteen tai tekstin niin vaatiessa. Pidän absoluuttisilta kuulostavia ohjeita aina problemaattisina.

Interferenssillä tarkoitetaan yleensä lähdekielen negatiivista ja epäsuotavaa vaikutusta. Siihen on kuitenkin alettu suhtautua neutraalimmin yhtenä mahdollisena väistämättömänä lainalaisuutena. Sitä ei pidetä välttämättä negatiivisena ilmiönä, vaan se voi olla myös positiivinen ja dynaaminen ilmiö. (Eskola 2002, 58.) Tämä liittyy läheisesti kreolisaatioon, sehän on paljolti juuri lähdekielen kohdekielessä näkyvää vaikutusta, ja monesti se on välttämätöntä tai tarpeen tekstin sisältämien merkitysten välittämiseksi kieleltä toiselle, joten vaikea sitä on pitää ilmiönä, jota pitäisi jotenkin arvottaa. Pikemminkin se on ilmiö, jota tulisi analysoida ja kuvata.

---

³ Toyry, Gideon: *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Benjamins, Amsterdam 1995.

Epätyypilliset leksikaaliset, syntaktiset ja tekstuaaliset frekvenssit. Käännöksissä saatetaan käyttää joitain kohdekielen systeemin mukaisia ilmauksia tai rakenteita useammin tai harvemmin kuin vastaavissa lähdekielissä teksteissä (Eskola 2002, 59).

Edelliset viisi universaalihypoteesia ovat ne perinteisesti esitetyt. Jarmo Jantunen (2004) toteaa kuitenkin kirjon laajentuneen. Hän lisää joukkoon mm seuraavat:

Lähdekielen vaikutusta, jota on negatiivisena ilmiönä tutkittu paljonkin interferenssinä, on katsottu voitavan myös pitää kääntämiseen kuuluvan lainalaisuutena, jota ei voi eikä aina tarvitsekaan välttää. On pidetty yleisenä lainalaisuutena ja oletettu, että kääntämisessä siirretään aina jossain määrin lähtötekstin aineksia kohdetekstiin. On katsottu, että interferenssi olisi nähtävä yleisenä kääntämiseen liittyvänä lainalaisuutena. Tämä problematiikka on joka tapauksessa kreolisoitumisteesin kannalta relevantti.

Käännöskielen epätyypilliset leksikaaliset kombinaatiot on tullut esiin käännösuomea koskevissa korpustutkimuksissa. Jantunen viittaa Mauraseen⁴, joka katsoo alkuperäissuomelle epätyypillisten kombinaatioiden rikastuttavan kieltä. Tämä hypoteesi on vastakohta edellä esitellylle konventionaalistumishypoteesille. (Jantunen 2004, 48 - 49.) Tästä näkee, etteivät universaalit suinkaan ole mikään yhtenäinen kokonaisuus, vaan on ehkä pikemminkin kyse erilaisista ilmiöistä, joita kääntämiseen liittyy. Joka tapauksessa universaalihypoteesit ovat kreolisoitumisen ja samankaikuisuuden kannalta relevantti ilmiö nimenomaan siltä osin, kuin kyse on lähdekielen vaikutuksesta kohdekieleen, kielten elementtien sekoittumisesta tai ja siten kielten integraatiosta. Jantunen (2004, 50 - 51) korostaa universaaliproblematiikan olennaisia puolia, kun hän toteaa käsitteen universaali ongelmana olevan, että hypoteeseja on tällä hetkellä mahdoton tulkita kaikkea kääntämistä koskevinä. Universaalisuus onkin alettu käsittää yleiseksi tendenssiksi eikä absoluuttiseksi totuudeksi.

3.5. Sääntöjen vaarat ja intuitiivisen merkitys

Oikean ilmaisun alituisessa etsinnässä meitä tuskin auttavat mitkään tarkat säännöt. Siihen puuhaan meidän on mobilisoitava tietomme, taitomme, kokemuksemme, muistomme ja mielikuvituskykymme,

---

⁴ Mauranen, Anna: Strange strings in translated language. A Study on corpora. Esitelmä konferenssissa Research Models in Translation Studies 28 - 30 April 2000. Manchester, UK.

kaikki mitä meillä on käytettävissämme. Hönig (1997, 56) kritisoi yleispäteviä, absoluuttisia sääntöjä puhuessaan assosiaatiokompetenssista. Hän katsoo spontaanin assosiaation olevan mukana lähes kaikessa kääntämiseen liittyvässä ajatustoiminnassa. Ajatukselliset käänösprosessit liikkuvat kognitiivisen ajattelun ja spontaanin assosiaation välisessä jännitekentässä. Kognitiivinen ajattelu työskentelee tiedoilla, jotka ovat loogisessa suhteessa ratkaistavaan probleemaan, intuitio puolestaan ilmentää kääntäjän yksilöllisyyttä. Operaation päämäärä voidaan kuvata objektiivisesti, mutta sinne johtavaa tietä ei voi kulkea ilman persoonallista panosta, subjektiivista tekijää. (Hönig 1997, 47 - 48.)

Hönig jakaa kääntäjän mentaalisen todellisuuden kontrolloituun ja kontrolloimattomaan työtilaan. Useimmat virheet syntyvät hänen mukaansa kontrolloidussa työtilassa, johon moni kääntäjä eksyy kuin labyrinttiin, eivätkä suinkaan kontrolloimattomassa, jossa ajattelumme ja assosiaatiomme ovat tietoisuuden valvonnan ulottumattomissa. Kontrolloidussa työtilassa toimitaan tietoisien (*mikro*)strategisesti, kontrolloidaan ajatteluprosessin tuloksia alituisella *monitoroinnilla*. Tällöin ohjenuorana ovat säännöt, strategiat tai lainmukaisuudet. Kaikilla näillä säännöillä on mielekkyytensä, mutta niillä ei ole rajatonta pätevyyttä. (Hönig 1997, 50.) Mikrostrategiat ovat vaarallisia juuri siksi, että ne pyrkivät olemaan absoluuttisia. Kääntämisessä ei kuitenkaan Hönigin mukaan ole absoluuttisesti oikeita sääntöjä ja lainmukaisuuksia, vaan ainoastaan suhteellisen hyödyllisiä. Eikä suhteellinen tarkoita tässä epämääräistä, vaan suhteessa johonkin päämäärään olevaa. Absoluuttinen puolestaan tarkoittaa kääntämistoiminnasta irrotettua. Yleensä absoluuttiset säännöt koskevat omaa äidinkieltä ja ovat intuitiivisesti omaksuttuja. Pyrkimys toimia kääntäessä rationaalisesti ja sääntöjen mukaisesti ei siis suojele meitä irrationaaliselta käyttäytymiseltä. Se, joka kääntäessään orientoituu sääntöihin ja periaatteisiin, ei ole turvassa siltä, että menettää orientaation ja päätyy harhailemaan sääntöjen labyrinttiin. (Hönig 1997, 50 - 54.)

Labyrinttiin eksymisen vaara on suuri, koska sääntöjen sekamelskassa käy helposti niin, ettei näe metsää puilta. Lisäksi sääntölabyrintissä vaanii *GAI – der größte anzunehmende Irrtum*, suurin oletettavissa oleva erehdys: **Iuulee** tietävänsä, että asiat ovat niin eikä toisin tai että sanotaan näin eikä noin. Labyrinttiin paranee mennä vain silloin, kun tietää tarkasti, mitä sieltä etsii. Eli ennen kuin rupeamme operoimaan kontrolloidussa työtilassa säännöillä, meillä pitää olla makrostrategia, joka antaa mahdollisuuden tarkastella tuota sokkeloa lintuperspektiivistä. (Hönig 1997, 54 - 55.)

4. Tutkimusaineiston luonteesta

4.1. Ihmistieteitä käsittelevien tekstien erityispiirteitä

4.1.1. Termeistä

Käsillä oleva tutkimusaineisto on teoreettinen sosiologinen teksti ja sen suomennos. Se voidaan luokitella erikoisalan tekstiksi. Se on tieteellistä viestintää omasta alastaan tuon alan sisäisessä keskustelussa. Erikoisalan kielellä, tässä tapauksessa tieteellisellä kielellä on omia ominaispiirteitään sen mukaan, onko kyse luonnontieteellis-teknisestä alasta vai ihmistieteellisestä alasta. Käytän tässä käsitettä ihmistieteet yläkäsitteenä yhteiskuntatieteille, humanistisille tieteille ja oikeustieteelle (Juntunen & Mehtonen 1977, 22) vastaamaan jotakuinkin saksankielistä käsitettä Sozial- und Geisteswissenschaften.

Stoltze (2002) erittelee näiden tieteenalojen kielenkäyttöä käsitteenmuodostuksen ja niille tyypillisten ilmausten kannalta. Hän rajaa käsitteen **termi** koskemaan yksinomaan **luonnontieteellis-teknisten alojen käsitteiden nimityksiä**. Ne perustuvat loogis-eksaktiin käsitteenmuodostukseen, objektien ja asiantilojen nimeämiseen ja luokitteluun. Niiden suhteen pyritään käännoöksissä käsitteiden ekvivalenssiin, täyteen vastaavuuteen, eli että kummankin kielen termin ulkoiseen maailmaan viittaava merkitys olisi identtinen. Käsitteet johdetaan deduktiivisesti ja ne ovat normitettavissa (Stolze 2002, 12 - 15). **Ihmistieteissä tieteelliset ilmaisut** ovat toisin rakentuneita, ja sillä perusteella **Stolze kutsuu** niitä **käsitesanoiksi**. Ne eivät hänen mielestään viittaa samalla tavoin ulkoisiin objekteihin, joita nimetään ja luokitellaan, vaan johonkin sisäiseen – kuten tunteeseen tai mielipiteeseen – säädökseen, taloudelliseen prosessiin, poliittisiin käsityksiin, tieteellisiin teorioihin jne. Ihmistieteellisiä käsitesanoja koskeva ymmärrys on aina ainoastaan toistaiseksi voimassa olevaa, ne ovat alan ihmisten konventioita, niihin päädytään ja niitä täsmennetään diskursiivisesti tiedeyhteisön sisäisessä keskustelussa. Käsitesanojen merkitykset ovat tulkinnallisesti avoimia ja niitä tulkitaan jatkuvasti uudelleen. Käsittemäärittelyt ns. käsitesanojen sisältönä eivät ole oikeita tai vääriä, vaan enemmän tai vähemmän tarkoituksenmukaisia. Erilaiset käsitesisällöt eivät viittaa erilaiseen asioiden luonteeseen, vaan tieteilijöiden erilaisiin näkökulmiin. Käsitteet ja käsitejärjestelmät voivat vaihdella koulukunnittain, ajatussuunnittain ja ajatustraditioittain. (Stolze 2002, 14 - 15.)

Stolzen erottelu käsitesanat vs. termit on käsittääkseni varsin keinotekoinen rajatessaan termit koskemaan vain luonnontieteellis-teknisten alojen termejä. Ihmistieteiden termit ovat yhtä lailla termejä kuin

luonnontieteen tai tekniikankin termit. Ne ovat myös samalla tavoin vakiintuneita omalla tieteenalallaan tai ainakin osassa sitä. Stolzen vastakkainasettelusta huokuu sellainen pohjavire, että ihmistieteet eivät olisi samalla tavalla tekemisissä tosiasioiden kanssa kuin tekniset tieteet ja luonnontieteet. Sosiologian klassikko, Emile Durkheim, jolta nykysosiologitkin ovat saaneet suuren osan käyttämistään käsitteistä ja ajattelutavoista (Randell 1982, 10 - 11), katsoi sosiologian tutkivan aivan omaa faktojen lajia, sosiaalisia faktoja. Ne koostuvat vaikuttamisen, ajattelemisen ja tuntemisen tavoista, jotka ovat ulkoisia yksilöön nähden ja joilla on häneen väkevästi vaikuttavaa pakottavaa voimaa. (Durkheim 1982, 35; kts. myös Randell 1982, 11 - 12 sekä Adorno 1976, 9.) Samaten Durkheim puhuu kollektiivisista käsityksistä tai mielteistä, jotka syntyvät ihmisten toiminnan yhteisvaikutuksesta ja jotka ovat luonteeltaan sitovia, kuten uskonsisällöt, uskonnolliset tavat, moraalisäännöt tai lain säädökset (Durkheim 1976, 72 - 73). Monet yhteiskuntatieteiden tutkimat asiat ovat siis siinä mielessä tosiasioita, että ne tosiasiasiallisesti vaikuttavat ihmisten ja ihmisyhteisöjen elämään, kuten asenteet, ennakkoluulot, lait, poliittiset ja taloudelliset päätökset vain muutamia mainitakseni. Vaikka ne eivät ole olemassa fyysisen kappaleen kaltaisessa olomuodossa, ne ovat kuitenkin faktisesti olemassa ja vaikuttavat ihmisten ja heidän muodostamiensa eritasoisten yhteisöjen toimintaan. Luonnontieteiden ja ihmistieteiden tutkimuskohteet eivät siis faktuaalisen ja itsenäisen olemassaolonsa puolesta ole täysin erilaisia.

Stolzen vastakkainasettelu antaa myös varsin naivin kuvan luonnontieteistä, ikään kuin ne olisivat vain objektien ja asiantilojen nimeämistä ja luokittelua, kun taas ihmistieteiden käsitesanat viittaisivat ulkoisten objektien sijasta tieteellisiin teorioihin. Kuitenkin luonnontieteissä on yhtä lailla tieteellisiä teorioita monisyisine käsitteverkkoineen, eivätkä niiden käsitteenmäärittelyt perustu aina suoraan ulkoisten objektien nimeämiseen ja luokitteluun vaan toisiin käsitteisiin ja teorioihin. Sitä paitsi luonnontieteetkään eivät ole metodeiltaan ja siten käsitteenmäärittelyn tavoiltaan mikään monoliittinen kokonaisuus.

Aivan yleisesti puhutaan myös esimerkiksi kielitieteen, filosofian ja oikeustieteen termeistä (Oskaar 1986, 104; filosofian termeistä myös Roelke 1999, 2002) tai sosiaalitieteiden terminologiasta (Lenzen & Rost 1998, 1317). Sanastokeskus TSK:lla on jopa julkaisu *Kelan terminologinen sanasto – Terveysteen liittyvät käsitteet* (TSK 41 2010), jonka aihepiiri kuuluu ihmistieteiden alaan, pääasiassa juridiikkaan ja osin sosiaalipolitiikkaan. Se, että termiä *termi* käytetään yleisesti silloinkin, kun Stolze puhuisi käsitesanoista, ei kuitenkaan ole vielä riittävä vasta-argumentti.

Lähdetään liikkeelle Sanastokeskus TSK:n määrittelyistä. Sen julkaisemassa *Terminologian sanastossa* (TSK 36 2006 s.v. termi) *termi* määritellään:

erikoisalalla käytettävä yleiskäsitteen nimitys

Yleiskäsitteellä puolestaan tarkoitetaan

käsite, joka vastaa kahta tai useampaa *tarkoitetta*, joilla on yhteisiä ominaisuuksia

Esimerkiksi: 'moottori', 'meri' ja 'lahjakkuus'. (TSK 36 2006 s.v. yleiskäsite.)

Esimerkkitermeistä viimeisin, lahjakkuus, on jo ihmistieteellisen alan termi. *Käsitteen* määritelmäksi annetaan:

tiedon yksikkö, joka muodostuu *käsittepiirteiden* ainutkertaisesta yhdistelmästä

Käsitteitä käytetään tiedon jäsentämiseen. Käsitteet eivät välttämättä ole kielisidonnaisia, mutta yhteiskunta- ja kulttuurisidonnaiset tekijät vaikuttavat usein erilaisen käsitejaon synty-
miseen erikielissä. Kaikille käsitteille ei välttämättä ole vakiintunut niitä vastaavaa kielellistä ilmausta. (TSK 36 2006 s.v. käsite.)

Arntz ja Picht (1989) sekä Arntz, Picht ja Mayer (2004) viittaavat DIN-normeihin, jotka ovat ajan hieman muuttuneet:

Ein Terminus ist als Element einer Terminologie die Einheit aus einem Begriff und seiner Benennung.
(Auch Fachwort) DIN 2342 (1968:6)

Termi on terminologian elementtinä käsitteen ja sen nimityksen kokonaisuus (myös: erikoisalan kielen sana)
DIN 2342 (1986:6)
(Arntz&Picht 1989, 37).

Uudemmassa versiossa sama asia on sanottu hieman eri tavoin:

Terminus (auch Fachwort) Das zusammengehörige Paar aus einem Begriff und seiner Benennung als Element einer Terminologie. DIN 2342 (1992:3)

Termi (myös: erikoisalan kielen sana) Käsitteestä ja sen nimityksestä muodostuva yhteenkuuluva pari terminologian elementtinä. DIN 2342 (1992:3)
(Arntz&Picht 2004, 37; myös Baxmann-Kraft & Herzog 1999, 113, jossa koko DIN 4342 Teil 1: Begriffe der Terminologielehre, Grundbegriffe. 111 -115).

Myös käsitteen määritelmä on muuttunut.

Ein Begriff ist eine Denkeinheit, die diejenigen gemeinsamen Merkmale zusammenfaßt, welche Gegenständen zugeordnet sind. . DIN 2342 (1986:2)

Käsite on ajatusyksikkö, joka yhdistää ne yhteiset ominaispiirteet, joiden lasketaan kuuluvan tarkoiteille. DIN 2342 (1986:2)
(Arntz&Picht 1989, 37).

Tässä tarkoiteella tarkoitettaneen käsitteen alaan kuuluvia objekteja. Uudemmassa versiossa määrittely on jo selkeämpää:

Begriff Denkeinheit, die aus der Menge von Gegenständen unter Ermittlung der diesen Gegenständen gemeinsamen Eigenschaften mittels Abstraktion gebildet wird. DIN 2342 (1992:1)

Käsite on ajatusyksikkö, joka muodostetaan abstrahoinnin avulla joukosta tarkoitteita tutkimalla näiden tarkoitteiden yhteisiä ominaisuuksia. DIN 2342 (1992:1)
(Arntz et al. 2004, 37; Baxmann-Kraft & Herzog 1999, 111).

Koska Sanastokeskus TSK (36 2006 s.v. tarkoite) suosittaa termiä tarkoite: ”tarkoite, mieluummin kuin: objekti; olio, joka voidaan osoittaa, käsittää tai kuvitella ja joka vastaa tiettyä käsitettä”, on yhtenäisyyden vuoksi perusteltua käyttää sanaa tarkoite objektin tai olion sijasta sanan *Gegenstand* käännösvastineena.

Schröder (1987, 246 - 248) katsoo, ettei erikoiskielten tutkimuksen käsityksiä termin olemuksesta voida ilman muuta soveltaa yhteiskuntatieteiden erikoiskieleen, koska ensinnäkään kaikki yhteiskuntatieteelliset termit eivät ole esim. kontekstista riippumattomia tai yksiselitteisiä. Toisaalta yhteiskuntatieteelliset termit koostuvat osittain yleiskielisistä elementeistä. Lisäksi niiden merkitys saattaa olla erilainen samallakin alalla riippuen keskusteluyhteyhteystyypistä ja tutkimussuunnan peruslähtökohdista. Ei ole yksimielisyyttä siitäkään, mitkä sanat kuuluvat alan erikoiskieleen. Schröderin (emt. 1987, 248 - 249) omassa tutkimuksessa kahta toisistaan riippumatonta yhteiskuntatieteilijää oli pyydetty lukemaan katkelma teoreettista sosiologista tekstiä ja poimimaan sieltä alan erikoissanastoon kuuluvat sanat. Toisen listalla oli 9 ja toisen 10 sanaa, joista vain kolme oli kummankin listalla. Schröder olettaa syyksi tähän sitä, että vertaajat edustivat peruslähtökohdiltaan erilaisia tutkimussuuntia ja heidän esitetönsä tekstistä ja kirjoittajasta (Norbert Elias) olivat erilaisia.

Jos verrataan toisiinsa TSK:n (36 2006 s.v. käsite) ja DIN:n (Arntz et al. 2004, 37, Baxmann-Kraft & Herzog 1999, 111) määritelmiä, on *käsite* yhtäällä tiedon yksikkö, toisaalla ajatusyksikkö; yhtäällä puhutaan tarkoitteiden yhteisistä ominaisuuksista ja käsitepiirteiden yhdistelmästä, toisaalla tarkoitteiden yhteisistä ominaisuuksista. Käsitteinä *Gegenstand*, *tarkoite* ja *olio* ovat merkityssisällöltään varsin samanlaisia. Toisin kuin TSK, DIN:n määritelmä ottaa kantaa myös käsitteen muodostamisen tapaan ja määrittää sen abstrahoimiseksi. Nämä määrittelyketjut johtavat kuitenkin samaan ongelman ytimeen, kaikilla tieteenaloilla käsitteet määritellään siten, että käsitteellä on ala ja sisältö eli tarkoitteiden joukko ja yhdistelmä käsitepiirteitä, jotka ovat omistettavissa tarkoitteille. Käsitteillä on sitten erikielisiä nimityksiä, joita kutsutaan termeiksi. Keskeinen kysymys onkin, voidaanko sillä perusteella, että eri tieteenaloilla tutkitaan erilaatuisia tarkoitteita ja käsitellään asioita eri tavoin, kutsua vain joidenkin tieteenalojen termejä kutsua termeiksi ja toisten käsitesanoiksi. En näe tämän olevan riittävä peruste Stolzen erottelulle termi vs. käsitesana.

Vaikka ihmistieteellisten tekstien kääntämisessä ei pyrittäisikään termien ekvivalenssiin denotatiivisen, kielenulkoiseen maailmaan viittaavan identtisuuden mielessä, ei vastaavuuden ongelmaa voi pitää vain luonnontieteellis-teknisten alojen kielen ongelmana, ei varsinkaan kääntämisessä. Ihmistieteissäkin pyritään yhtä lailla määrittelemään samaa käsitettä tarkoittavat termit eri kielissä samalla tavalla, siten että ne ovat samansisältöisten käsitteiden nimityksiä, jotta käännöksessä ylipäänsä puhuttaisiin samasta asiasta kuin lähdetekstissä. Erikielisten termien merkityksen vastaavuus nousee useinkin käännösongelmaksi jos senkin vuoksi, että ihmistieteissä käytetään paljon yleiskielen sanastoa, usein, joskaan ei aina, erikseen määritellyssä merkityksessä. Tällöin yleiskielisten sanojen merkityskenttien erilaisuudet eri kielissä heijastuvat myös sanojen ihmistieteelliseen käyttöön saattaen aiheuttaa tulkintaongelmia. Termien tarkoittamien käsitteiden alojen (eli käsitteen tarkoitteiden, sen tarkoittamien olioiden joukon) tulee eri kielissä vastata toisiaan on sitten kyse ihmistieteiden tai luonnontieteellis-teknisten alojen termeistä. Niiden merkitys tulee eri kielissä voida ymmärtää samoin, eli termien pitää olla eri kielissä nimityksiä samoille käsitteelle. Tutkimusaineistosta analysoitavaksi valittujen esimerkkien yhteydessä käsitellään myös joissain suhteissa samaa tarkoittavien saksan ja suomen sanojen merkitysten erilaisuutta ja sitä, millaisia ratkaisuja sanamuodostuksen avulla tuohon pulmaan on pyritty löytämään.

Käsitteitä ja termejä koskevia käännösongelmia ratkottaessa tulee kohdekieleen usein vaikutuksia lähdekielestä. Tätä lähdekielen elementtien – kyseessä voivat olla sitaattilainat, kohdekielen vierassanoiksi muunnetut termit, käännöslainat, rakenteelliset tai kieliopilliset seikat yms. – siirtymistä eri muodoissa kohdekieleen kutsutaan tässä yhteydessä **kreolisaatioksi**. Erilaisia käännösratkaisuja ja käännöksiä voidaan arvioida myös sen suhteen, **herättävätkö** ne kohdekielellä **saman kaiun** kuin lähdekielellä eli välittykö viesti käännöksen luonteen kannalta olennaisissa suhteissa samankaltaisesti, samanvaikutteisesti tai muutoin lähtötekstiä vastaavalla tavalla.

4.1.2. Syntaktisista ja muista erityispiirteistä

Beier (1979, 276 - 280) analysoi artikkelissaan saksankielisten erikoisalojen tekstien syntaksia yleensä ja toteaa, että toisin kuin sanaston tasolla erikoiskielten syntaksissa ei ole kehittynyt erityisiä rakenteita, jotka erottaisivat ne laadullisesti sellaisista kielen ilmentymistä, jotka eivät ole sidoksissa erikoisaloihin. Sen sijaan erikoisalojen kielten olemukseen syntaksin alueella kuuluu joidenkin kielellisten rakenteiden erityinen käyttötapa ja useus. Yksi erityispiirre on substantiivien runsaus, voimakas tendenssi verbien

substantivointiin ja verbaalisten ilmausten muuntaminen verbaalis-nominaaliksi. Substantivoidut verbit mahdollistavat tapahtumien käsitteellisen esittämisen ja soveltuvat verbejä paremmin täsmällisten määritelmien antamiseen ja termien muodostukseen sekä ovat syntaktisesti verbejä joustavampia. Toinen erityisalojen kielille luonteenomainen piirre on attribuuttimääritteiden runsas käyttö, kun halutaan tarkentaa ilmaisua ja tehdä siitä erottelukykyisempää. Kompleksiset adjektiivi- ja partisiippiattribuutit ovat saksan kielessä erikoisalojen teksteissä yleisempiä kuin muilla viestinnän aloilla. Tämä nostaa myös lauseiden sanamäärää. Väitettä tieteellisten tekstien substantiivisuudesta tukee Erkin (1972 27 - 29; 1975, 9) tutkimus, jonka aineistona oli 102 tekstiä (joissa 250 000 sananäytettä) 34 tieteenalalta, joista 21 kuului ihmistieteisiin. Substantiivien osuus sanastosta oli 64,5 % verbien 16,2 %.

Schröder (1987) on tutkinut erityisesti yhteiskuntatieteellisiä tekstejä. Hänen mukaansa tutkimus tukee väitettä, että yhteiskuntatieteissä pyritään loogisen todistamisen sijasta vain todennäköisyyteen ja uskottavuuteen. Tärkeää on hyväksyttävyyden eli oletusten tuominen julki, käsitteiden määrittely jne. (emt., 209.)

Verbien asemasta Schröder nostaa esiin erilaisia vastakkaisia näkemyksiä, joista ehkä relevantein tässä yhteydessä on se, että verbien merkityssisällön vähenemiselle tai verbien desemantisoitumiselle olisi olemassa vastakkainen tendenssi käyttää laajasti verbien tarjoamia sananmuodostusmahdollisuuksia tapahtumakulkujen ja toimintojen täsmällisemmäksi kuvaamiseksi. (Schröder 1987, 215 - 216.) Tutkittavan olevassa Schützin (1981) tekstistä on tuonnempana analyysiluvussa otettu esiin verbi *entwerden*, joka on käsittääkseni esimerkki tällaisesta sananmuodostusmahdollisuuksien käytöstä.

Schröderin korpuksessa verbien osuus on 10,2 %. Itse lukua merkittävämpänä pidän kuitenkin sitä, että tekstikohtainen vaihtelu on suurta, noin viisi prosenttiyksikköä kumpaankin suuntaan. Verbien määrä on suurin oppikirjoissa ja pienin monografioissa. (Schröder 1987, 217 - 218.) Samansuuntaisia ovat havainnot virkkeiden sanamääristä. Ensinnäkin lauserakenne on tällä kriteerillä mitattuna yksinkertaistunut. Erään Schröderin siteeraaman tutkimuksen⁵ mukaan virkepituus yhteiskuntatieteissä oli 1800-luvulla 34,3 sanaa, Schröderin korpuksessa 25,3. Mutta tässäkin oleellista on suuri vaihtelu. Tekstit, joissa virkkeen sanamäärä on yli keskiarvon, ovat kauttaaltaan tieteellisiä monografioita, huippuna katkelma Lukacsilta (unkarilainen filosofi, yhteiskuntateoreetikko ja kirjallisuustieteilijä, huomautus HL). Siinä oli

---

⁵ Möslein, Kurt: Einige Entwicklungstendenzen in der Syntax der wissenschaftlich-technischen Literatur seit dem Ende des 18. Jahrhunderts. Hahn, Walter: *Fachsprachen*. Darmstadt 1981.

katkelma, jonka virkepituus oli 50,6 sanaa. Habermaskin jää 33,6 sanalla alle 1800-luvun keskiarvon. Tämäkin Lukacsin äärimmäisen pitkävirkkeinen oli ensimmäinen kolmesta yhteen kuuluvasta katkelmas- ta ja teoreettisesti erityisen latautunut, kun taas kaksi muuta virkepituudeltaan 22 ja 26 sanaa olivat pikemminkin selittäviä. (Schröder 1987, 228 - 229.) Lukacs ja Habermas, joista jälkimmäistä ole lukenut huomattavasti yli 2000 sivua, ovat omien lukukokemusteni perusteella kirjoittajia, joille on tyypillistä monilauseisten ja lauseiden keskinäisiltä viittaussuhteilta monipolvisten virkkeiden käyttö. Heidän perusteellaan ei voi tehdä laajempia yleistyksiä Molemmat kuitenkin vastaavat Graefenin (1994, 143) kuvaamaa ennakkoluuloa saksalaisesta kirjoitustyylistä, jossa ei kirjoiteta lukijalle, vaan asian ja sisällön vuoksi, ja vastuu ymmärtämisestä jätetään lukijalle.

Suurinta sanastollinen vaihtelu erilaisten yhteiskuntatieteellisten tekstien välillä on sen suhteen, kuinka suuri on erikoisanan sanaston osuus. Pienimmillään se on populaaritieteellisissä kirjallisuusesittelyissä (2,7 %) ja suurimmillaan toisille alan asiantuntijoille kirjoitetuissa teksteissä (35,7 %). Se siis vaihtelee tekstilajeittain, mutta koulukuntien välisiä eroja ei Schröder havaitse, koulukuntien sisällä kylläkin on erilaisten tekstien välillä suuria eroja. Mielenkiintoinen on myös havainto, että yhteiskuntatieteen klassikot käyttivät varsin vähän erikoissanastoa ja paljon yleiskielistä ainesta, toisin kuin nykyiset yhteiskuntatieteilijät.

Merkittävintä näissä Schröderin esiintuomissa tuloksissa eivät ole itse luvut, vaan kaikilla käytetyillä mittareilla mitattaessa suuret vaihtelut sen mukaan, kuka kirjoittaa, minkä tyyppistä tekstiä, ja kenelle. Voidaan siis tuskin puhua yleistävästi ihmistieteiden tai edes yhteiskuntatieteiden kielestä, on puhuttava monikossa kielistä. Fricke (1986, 63) toteaaakin, että jos kolme kaupunkisosiologia keskustelee keskenään, voidaan havaita, että he kuuluvat kielellisesti vähintään kolmeen koulukuntaan. Ei voida myöskään puhua historiatieteen yhtenäisestä kielestä. Usein käy niin, että saman alan kollegat eivät tunne eivätkä ymmärrä toistensa erikoisanan sanastoa. Ihmistieteissä usein edes saman kielen identtisten sanojen käyttö ei takaa keskustelukumppanien keskinäistä ymmärrystä. (emt. 63.)

Schröder (1987, 18 - 19) hakee tilanteeseen selitystä Habermasilta. Tämä katsoo, että yhteiskuntatieteiltä puuttuu yhteinen perusta, jolta kaikki voisivat lähteä. Yhteiskuntatieteisessä ei ole teorioita, joista ei kiisteltäisi. Teoriat ovat varsin vähäisessä määrin formalisoituja, ja teorianmuodostus on siksi sidoksissa yleiskieleen. Yhteiskuntatieteet ovat hajonneet lukuisiksi koulukunniksi ja on erilaisia tutkimuksellisia peruslähtökohtia, joiden välillä ei useinkaan ole vuorovaikutusta.

4.2. Sosiologian kielen erityispiirteistä

Sosiologian kieli on muiden tieteenalojen kielten lailla oma erikoisalan kielensä omine erityispiirteineen. Sosiologian kielelle on tyypillistä erilaiset käsitteistötraditiot ja ylipäänsä usein varsin omaperäinen termistö, osin omien käsitteiden kehittelyä, osin yleiskielisten sanojen erityistä määrittelyä sosiologian omiksi termeiksi. Näitä piirteitä ja myös niiden tietenhistoriallisia syitä kuvaa saksalainen sosiologi Wolf Lepenies (1986) esitelmässään *Notwendigkeit des Jargons – Zur Fachsprache der Soziologie*. Hänen mukaansa sosiologiaa kohtaan on esitetty niin Saksassa kuin muuallakin aina sosiologian synnystä lähtien syytöksiä tarpeettoman ammattislangin käytöstä sen sijaan, että käytettäisiin asiallisesti perusteltua tieteellistä kieltä. Hän lainaa *Mercur de France* -lehdessä vuonna 1911 ilmestynyttä artikkelia, jossa todetaan, että Sorbonnen yliopistossa puhuttiin tuolloin saksaa, englantia, venäjää, unkaria sekä Mantšurian ja muiden jumalan hylkäämien seutujen kieliä – puhumattakaan tyystin slangista, jota vain sosiologit hallitsevat. Myös englannissa on olemassa ilmaisu *sociologese*. Lepeniesin analyysin lähtökohta on, että 1700-luvun viimeiselle kolmannekselle tultaessa tieteet ja kirjallisuus eivät olleet vielä jyrkästi toisistaan erillään. Myös tieteilijä oli *auctor*: joku, jonka auktoriteettia ja vilpittömyyttä ei mitattu vain sen mukaan, mitä hän sanoi, vaan myös sen mukaan, miten hän sen sanoi. Sen jälkeen alkoi eriytyminen, joka johti kahden kulttuurin, kirjallisen ja luonnontieteellisen älymystön vastakkainasetteluun. Vielä nykyäänkään ei ole ratkennut, kummalle puolelle sosiaalitieteet kuuluvat. Tämän suuntautumisongelman seuraukset eivät näy sosiologian tutkimustavassa, mutta kylläkin sen tavassa käyttää kieltä. Sosiaalitieteet ovat varsin uusia tulokkaita tieteiden joukossa. Välttämättömyys varmistaa oma nurkkauksensa suhteessa hyvin etabloituneisiin ja kunnianarvoisiin aloihin nähden ajoi sosiologian hillittömään pyrkimykseen toisaalta erottautua ja toisaalta jäljitellä. Erottautua piti kirjallisista esimuodoista – yhteiskunnallisista romaaneista, poliittisista esseistä, muistelmista ja yhteiskuntakriittisestä aforistiikasta. Jäljitellä haluttiin luonnontieteellis-matemaattisia aloja, etenkin fysiikkaa, biologiaa ja myöhemmin kybernetiikkaa sekä systeemiteoriaa. (Lepenies 1986, 124 - 125.) Kybernetiikasta voisi ottaa esimerkeiksi suomalaisen Yrjö Ahmavaaran (1969) ja systeemiteoriasta saksalaisen Niklas Luhmannin (1985).

Sosiologian luonteeseen kuului, että se keskittyi lähinnä jokapäiväisten ongelmien tieteellistämiseen (Lepenies 1986, 125). Mutta erityisesti Schützistä lähteneen tutkimustradition, Husserlin fenomenologian termein sanottuna, sosiologinen tutkimus kohdistui elämämaailman (Lebenswelt) ilmiöiden tutkimiseen. Tämä merkitsi, että jokapäiväisistä ongelmista tehtiin tieteellisiä probleemoja siten, että niitä käsiteltiin kielellä, joka erosi arkikielestä (Lepenies 1986, 125). Sen vuoksi syntyi jargon, jolle oli ominaista, ei

niinkään asioista, vaan akateemisen eloonjäämististelun taktikasta lähtevä oma termistö. Tieteelliset edistysaskeleet piiloutuivat uudissanojen alle, ja sosiologian kielessä säilyneet normaalikielen sanat saivat uuden merkityksen. Jos tieteenalan fysiikkaa matkivalle formalisoitumiselle tai jopa matematisoitumiselle ei anneta ylivaltaa – jolloin tyylin ja eleganssin kysymykset eivät enää olisi luonteeltaan kielellisiä – vaan sosiologiaa pidetään edelleen kulttuuritieteenä, jäävät ongelmaksi eri koulukuntien omat kielet, sillä erilailla suuntautuneiden sosiologioiden on joskus vaikeaa ymmärtää toisiaan. (Mts. 124 - 126.)

Lepeniesin analyysi vaikuttaa ensilukemalta ehkä hiukan poleemiselta tai kärjistelyltä, mutta kohtuullisen paljon sosiologisia tekstejä, suurelta osin saksalaista sosiologiaa lukeneena pitäisin sitä paremminkin olennaiseen osuvana ja tarkkanäköisenä analyysinä. Käsillä oleva Schützian kirja vahvistaa Lepeniesin huomioita. Siitä on helppo löytää niin neologismeja kuin normaalikielen sanojen uudelleenmäärittelyjä.

Otan esimerkiksi keskenään toisiinsa liittyvän käsiteryppään erilaisista maailmoista ja ihmisistä (suluissa käytetyt suomennokset): *Mitmensch* (kanssaihminen), *Nebemensch* (aikalainen); *soziale Umwelt* (sosiaalinen lähimaailma), *soziale Mitwelt* (sosiaalinen kanssamaailma), *soziale Vorwelt* (sosiaalinen esimaailma), *soziale Folgewelt* (sosiaalinen jatkomailma) (Schütz 1981, 202 - 204; Schütz 2007, 258 - 259).

4.3. Alfred Schützian *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*

Empiirisenä tutkimusaineistona tässä työssä on Alfred Schützian vuonna 1932 ilmestynyt *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt* (Schütz 1981) ja Veikko Pietilän siitä vuonna 2007 tekemä suomennos *Sosiaalisen maailman merkityksellä rakentuminen: johdatus ymmärtävään sosiologiaan* (Schütz 2007). Ajatuksit, joihin 1899 Wienissä syntyneen ja siellä 1920-luvulla opiskelleen Alfred Schützian *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt* liittyy, ovat Max Weberin sosiologia ja Henri Bergsonin filosofia, jonka elämänfilosofian innoittamat tutkimukset hän kuitenkin jätti kesken, ja alkoi tutkia Edmund Husserlin fenomenologisia tekstejä. Käsillä olevassa teoksessa Schütz pyrkiikin laajentamaan ja syventämään Weberin mielekkään sosiaalisen toiminnan analyysiä Husserlin fenomenologian suuntaan (Aittola 2007, 442 - 443), ja hän onnistui aikaansaamaan synteessin Weberin ja Husserlin välillä (Wagner 1981, 213). Teoksen käsitteistö pohjautuu paljolti Weberin ja Husserlin käsitteistöön, jotka siis ovat kaksi tärkeintä ajatuksit, joihin teksti liittyy ja vieläpä varsin eksplisiittisesti. Lähtien Husserlin *intentionaalisuuden* käsitteestä ja Weberin *subjektiivisesti mielekkään toiminnan* teoriasta Schütz siirtyi *ihmisen tietoisuuteen* yhteiskunnallisesta todellisuudesta

desta, kuitenkin niin, että *egon tietoisuus* kumpuaa ihmisen yhteiskunnallisesta olemisesta ja ilmaisee sitä: ihmisen ajattelulle keskeistä on *intersubjektivisuus* ja yhteiskunnallisen interaktion keskeinen tekijä on *ymmärtäminen* (Wagner 1981, 213). Valtaosa Schütz'in keskeisestä käsitteistöstä tulee suoraan Weberin sosiologiasta ja Husserlin filosofiasta tai pohjautuu niihin. Keskeistä Bergsonilta tulevaa ainesta on ajatus elämysten ja tajunnan virrasta, *duréesta* (Aittola 2007, 442). Tämän käsitteen Schütz ottaa tekstiinsä sellaisenaan ranskankielisessä asussaan, mutta puhuu toisinaan Bergsonin viitaten myös *kestosta*, *Dauer* (Schütz 1981, 21; Schütz 2007, 43).

Schütz (1981) sanoo itsekin, että hänen tarkoituksenaan on lähteä liikkeelle Weberin sosiologisesta kysymyksenasettelusta ja lähestyä Bergsonin ja Husserlin vahvistettuina pitämiä tuloksia ja analysoida sitten täsmällisesti, miten merkitykset (Pietilän käännöksessä merkitys ja toisinaan mieli) konstituoituvat eli muodostuvat (Schütz 1981, 21). Hänen mukaansa pyrkimys valaista merkitysilmiötä koko laajuudessaan oman ja toisen elämysten merkityksenä (Pietilällä toisinaan mielenä) vaatii kattavan filosofisen varustuksen (Schütz 1981, 20). Schütz pitää merkityksen (Pietilä: merkityksen ja mielen) probleemaa ajan probleemana. Kyse ei ole fyysikaalisesta tai historiallisesta ajasta, vaan ”sisäisestä aikatajasta”. (Schütz 1981, 20.) Husserlin analyysit sisäisestä aikatajasta, intentionaalisuudesta ja intersubjektivisuudesta olivat tehneet Schütziin suuren vaikutuksen (Aittola 2007, 443). Schütz pyrki myös yhdistämään Bergsonin muistia ja merkityksenantoprosesseja kuvaavia analyysejä Weberin mielekkään sosiaalisen toiminnan analyyseihin (Aittola 2007, 442).

Weberiä on käännetty suomeksi varsin vähän, vaikka hän onkin tärkeimpiä sosiologian klassikkoja. Weberille ei ole Suomessa yhtä tuotteliasta kääntäjää kuin *Emile Durkheimille*, jonka suomentamiseen ranskan kielestä sosiologian professori Seppo Randell⁶ on omistautunut. Weberin käsitteistö on kuitenkin eri kielillä sellaista sosiologian perusanastoa, että se on myös suomen kielellä paljon vakiintuneempaa kuin äärimmäisen vähäisessä määrin suomennetun Husserlin fenomenologinen käsitteistö. Etenkin Husserlilta lainatut tai vaikutteita saaneet käsitteet ja suorat lainaukset vaativat suomentajalta huomattavaa, oikeastaan urauurtavaa panosta uusien käsitteiden muodostuksen saralla. Saksankielinen

---

⁶Émile Durkheim: Uskontoelämän alkeismuodot : australialainen toteemijärjestelmä. Tammi, Helsinki 1980; Sosiologian metodisäännö. Tammi, Helsinki 1982; Itsemurha: sosiologinen tutkimus. Tammi, Helsinki 1985; Sosiaalisesta työnjaosta. Gaudeamus, Helsinki, 1990.

sosiologinen ja yhteiskuntafilosofinen kirjallisuus sai Pietilästä uutteran suomentajan⁷. Lukijan kannalta on hyödyllistä, että suomentaja Veikko Pietilä on käsitellyt esipuheessaan Schützian kirjaan muutamia keskeisiä käännostratkaisujaan (Pietilä 2007, 18 - 22).

Kirjan ydinkäsitteitä on *Sinn*. Kirjan lähtökohtana olevaan Weberin sosiaalisen toiminnan määritelmään kuuluvat käsitteet *gemeinter Sinn* ja *subjektiver Sinn*. Kuten Pietiläkin toteaa Pietiläkin (2007, 19), Weberin määritelmän eri yhteyksissä esitetyissä suomennoksissa *Sinn* on käännetty milloin termillä *mieli*, milloin *merkitys*. Pietilä on käyttänyt näissä yhteyksissä sanaa *mieli*, eli *tarkoitettu mieli* ja *subjektiivinen mieli*. Näillä käsitteillä viitataan siihen, mihin toimija itse katsoo pyrkivänsä. Tästä seuraten Pietilä on suomentanut sanan *Sinn* sanalla *mieli*, aina kun se Schützian käyttämänä viittaa toimijan näkökulmaan. Näin muodostuu laajempi sanaryhmä: *sinnhaft* ja *sinnvoll* – *mielekäs*, *Sinnzusammenhang* – *mielekkyyssyhteys*. Muissa tapauksissa *Sinn* on käännetty *merkitykseksi*. Tällöin edellä mainitut käsitteet saavat muissa yhteyksissä toisenlaiset käännökset: *Subjektiver Sinn* on *subjektiivinen merkitys*, silloin kun puhe on siitä, mihin tutkija päätyy toimijan tarkoittamaa mieltä tukiessaan; *sinnhaft* ja *sinnvoll* ovat *merkitykseks*, *Sinnzusammenhang* *merkityssyhteys*. Tällainen suomentajan esipuhe on selventävä lisä lukijalle, vaikka hän olisikin lukenut Schützian, Husserlia tai Weberiä alkukielellä. Siinä tulevat selvästi ja asianmukaisesti perustelluiksi ne käännostratkaisut, jotka saattavat poiketa siitä, miten aiemmin alkukielellä tekstejä lukenut on tietyt problemaattiset käsitteet mielessään mieltänyt ja tulkinnut. Lukija voi näin suhteuttaa suomennoksessa käytetyt käsitteet omaan, ehkä erilaiseen käsitteistöönsä, on hän sitten kääntäjän ratkaisusta mitä mieltä hyvänsä. Kääntäjän esille nostamat probleemat eivät ole sellaisia käännosongelmia, että niihin olisi vain yksi perusteltu ratkaisu. Siksi onkin ollut perusteltua käsitellä niitä kunnolla kääntäjän esipuheessa.

Suoraan Husserlilta tulevat Schützian ahkeraan käyttämät käsitteet *Protention* ja *Pretention*. *Protention* on tietoisuuden intentionaalisuuden perustunnusmerkkejä, ja se viittaa tulevan ennakointiin mielessä (Bräuer 2003, s.v. *Protention*), ennako-odotuksiin (Seubold 2003, s.v. *Retention*). Ounastella verbistä johdetun uudissana *ounastelun* käyttö suoran kääntämättömän lainan, *protention* (Schütz 1981, 74; Schütz 2007, 108) synonyyminä on sanan lähtötekstin termin sisällön osuvasti suomen kielelle tuova käänнос. *Pretention* puolestaan liittyy sisäisen aikatietaisuuden analyysiin. Se on vielä mielessä olevaa (das *Noch-Bewussthaben*), sitä mikä nykyisyydestä siirtyy menneisyyteen. *Retentio* (myös primääri muistaminen) on

---

7 Habermas Jürgen: *Julkisuuden rakennemuutos* Vastapaino, Tampere, 2004 ja Horkheimer Max, Adorno Theodor W.: *Valistuksen dialektiikka*, Vastapaino, Tampere, 2008. Lisäksi muita teoksia, joissa hän ollut yhtenä kääntäjistä tai toimittajana.

nykyisyydestä erkaannuttavaa (*entgegenwärtigend*) ja samalla säilyttävää (*behaltend*). Se eroaa näin menneen nykyistämisestä (*Vergegenwärtigung von Vergangenen*) eli jälleenmuistamisesta (*Wiedererinnerung*). Retentio on yksi kokemuksen ajallisuuden kolmesta alkumuodosta protention ja alkuimpresson ohella. (Seubold 2003, s.v. Retention.) Se on suomennettu *retentio*, *mieleen jäänti*, *mieleen jäämä* (Schütz 2007, 108, 184). Nämäkin käytetyt suomennokset vastaavat hyvin alkuperäistä merkitystä ja tuovat esiin behaltenu-lottuvuuden. Se viittaa siihen mikä nykyisyydestä jää muistiin, mieleen.

Pietilä kirjoittaa myös ongelmista erinäisten *selbst*-alkuisten sanojen suomentamisessa. Niille oli hänen mielestään kaikkein vaikeinta löytää luontevia suomenkielisiä vastineita. (Pietilä 2007, 22.) Tällaisia ovat *Selbstgebend*, *selbstgegeben* ja *Selbstgegebenheit* sekä *selbsthabend*.

5. Tutkimusmetodista

Tutkimusaineistona olevaa Schütz (1981) teosta ja sen käännöstä (Schütz 2007) on käsitelty siten, että aluksi on käynyt läpi saksankielisen tekstin ja etsinyt sieltä kohtia, joita olen pitänyt mahdollisina käännösongelmina. Sen jälkeen olen käynyt läpi suomennoksen, ja tällöin olen yhtäältä katsonut, miten alkutekstistä poimimani mahdolliset ongelmat on suomennoksessa ratkaistu ja toisaalta etsinyt suomennoksesta kohtia, joiden takana voisi olla tutkimusaiheen kannalta mielenkiintoinen käännösongelman ratkaisu. Kummastakin versiosta mahdollisia analysoitavia kohtia etsiessäni kriteerinäni on ollut, voisiko kulloinkin kyseessä oleva lähdetekstin kohta ja sen suomennos olla sellainen, että sitä analysoimalla voisi valottaa jotain olennaista siitä, miten samankaikuisuus ja kreolisaatio käytännön käännösratkaisuissa tulevat esille. Tätä samaa kriteeriä olen käyttänyt valitessani näin saadusta mahdollisten analyysin kohteiden joukosta analysoitavaksi ottamani käännösratkaisut. Lisäksi olen tällöin kiinnittänyt huomiota myös siihen, että analysoitavaksi ottamani kohdat edustavat kukin omalla tavallaan Pietilän käännöstyylä, jonka yhdeksi keskeisimmäksi piirteeksi hahmottui pyrkimys käyttää mahdollisimman suuressa määrin omapohjaisia käännösvastineita vierassanojen sijasta tai ainakin synonyymeinä niiden rinnalla ja, mikäli tällaisia ei ollut valmiina olemassa, niin keksiä uudisanoja tai käyttää jo olemassa olevia ilmaisuja uudessa merkityksessä. Näistä kriteereistä seurasi, että tutkimusongelman kannalta keskeiseksi teemaksi nousi uusien ilmaisujen luominen ja sananmuodostus. Tästä näkökulmasta olen katsonut parhaiten voivani valottaa, millaisia ilmiöitä samankaikuisuuteen ja kreolisaation ongelmiin kääntämisessä liittyy.

6. Uudenlaisten ilmaisujen luomisesta

Tieteellistä tekstiä käännettäessä törmätään usein ilmaisuihin, joille ei ole olemassa vakiintunutta kohdekielistä vastinetta, jonka avulla lähdetekstissä tarkoitettu asia voitaisiin käänöksessä ilmaista. Tällöin on tarpeen luoda uusia kohdekielisiä ilmaisuja: lainata suoraan vieraasta kielestä joko sellaisenaan sitaattilainana tai sopeuttaa kohdekielen kirjoitusasuun vierassanaksi; muodostaa uusia omapohjaisia sanoja, esimerkiksi kääntämällä yhdyssanan osat kohdekielen sanoilla, tai ilmaista asia sanaliitolla tai lisätä uuden vierassanan yhteyteen kohdekielinen selitys selvittämään uudissanan merkitystä. Tiivistetysti voidaan sanoa, että uusia sanoja tulee kieleen vieraasta kielestä lainaamalla sekä omia kielellisiä aineksia yhdistämällä ja johtamalla (Lepämaa et al. 1996, 12; Brown et al. 2008, 12). Tässä tutkimuksessa tulee eteen myös tilanteita, joissa saksankielisessä lähdetekstissä on saksan kielen kannalta uudissanaja. Ensinnäkin on paljon uusia yhdyssanoja, joiden merkitys selviää niiden yhdysosien merkityksistä. Niiden lisäksi on myös uudisjohdoksia. Saksassa verbijohdoksia muodostetaan prefikseillä ja suffikseilla. Saksassa on joukko prefiksejä, jotka ovat olennaisia verbisanavaraston rakentamisessa (*be-, ent-, ver-, zer-*), ja ne tarjoavat runsaasti kombinaatiomahdollisuuksia (Donalies 2005, 114). Verbien johtamista tämäntapailla prefikseillä ei suomen kielessä tunneta. Kolehmainen (2006, 149) toteaa, että suomenkieli on luonteeltaan prefiksejä vieroksuva kieli, ja tukeutuu tässä Lauri Hakulisen (1979, 434 - 435), joka luonnehtii samassa yhteydessä suomea suffiksivaltaiseksi kieleksi. Muutoinkin prefiksejä käytetään suomen sananmuodostuksessa varsin vähän. Selvärajaisin ryhmä ovat kieltoprefiksit: *epä-, ei-, anti-, dis-, de-* jne. (ISK 2004, 192). Lisäksi on joukko muunkinlaisia vierasperäisiä prefiksejä, joiden omapohjaiset vastineet esiintyvät yleensä yhdyssanan määriteosana. Näiden lisäksi on itsenäisinä lekseemeinä esiintymättömiä, mutta yhdyssanan määriteosana tavallisia nominaalisia vartaloita eli prefiksimaaisia aineksia (*kauko-, nyky-, umpi-* jne.). (ISK 2004, 192.) Jo lähdekielessäkin uudissanan käsittelyssä suomentajan käänösprobleeman ydin on ensin hahmottaa lähdekielisen uudissanan merkitys vivahteitaan myöten ja sitten löytää sille olemassa oleva suomenkielinen sana tai kehittää uudissana käänösvastineeksi. Vaativimpia ovat suomen kielelle vieraalla tavalla johdetut sanat, kuten em. prefikseillä muodostetut uudisverbit. Näin ollen tässä tutkimuksessa kosketellaan sananmuodostuksen problematiikkaa niin suomen kuin saksankin kielessä.

6.1. Sitaattilainat ja vierassanat

Tarkasteltavana olevassa käännöksessä on runsaasti suomen kielelle uusia ja uudenlaisia ilmaisuja. Jonkun verran löytyy sanoja, jotka on otettu suomen kieleen sellaisenaan eli **sitaattilainoina** tai vain suomen kieleen soveltuvaan kirjoitusasuun muokattuina eli **vierassanoina** (ISK 2004, 175).

(1)

Eine Analyse des phänomenalen Willenserlebnisses selbst, jenes spezifischen “*Fiat*”⁸, wie es James genannt hat, durch welches das phantasiemäßig Entworfenen in spontane Aktivität überführt wird, ist [...] entbehrlich... (Schütz 1981, 88.)

... ei ole välttämätöntä paneutua erittelemään fenomenaalista tahdonelämystä, jonka kautta kuvittelun voimin suunniteltu muuttuu oma-aloitteiseksi toimeliaisuudeksi. Tämä erityinen, Jamesin termillä ”fiat” nimeämä seikka voi-daankin tässä sivuuttaa. (Schütz 2007, 125.)

Tässä termi *fiat* on lainattu sellaisenaan latinasta saksan kautta suomen kieleen, koska ilmeisesti on katsottu sen tulleen tekstissä selitetyksi. Tässä vierassanan merkitys ei jää epäselväksi, vaikka se ei ennalta suomen kielen lainasanastoon kuulukaan. Schütz käyttää sanaa merkityksessä, joka sille nykyäänkin annetaan (GW 1999, s.v. Fiat).

Toisin on adjektiivin *teettinen* kanssa. Tämäkään ei kuulu suomen kielessä yleisesti tunnettujen vierassanojen joukkoon, eli ainakaan sitä ei löydy Kielitoimiston sanakirjasta (2007) tai sivistyssanakirjoista (Turtia 2001; Aikio & Vornanen 1981; Nurmi et al. 2004; NS 1982). Kuitenkin sitä käytetään suomennoksessa sellaisenaan vain äänteellisesti soomeen sopeuttaen, vaikkei sitä tekstissä eksplisiittisesti määritelläkään, kuten seuraavassa esimerkissä:

(2)

...zur Klarheit und *thetischen* Deutlichkeit gebracht, müßte dieser [Horizont] sich in einem Zusammenhang thetischvollzogener Erinnerungen explizieren lassen, welcher *in aktuellen Wahrnehmungen, in aktuellen hic et nunc*, terminieren würde. (Schütz 1981, 85.)

Kirkkauteen ja *teettiseen* selvyyteen tuotuna tämä horisontti täytyisi voida täsmentää sellaisessa yhteydessä teettisesti toteutettuihin muistamisiin, joka päättyisi tämänhetkisiin havaintoihin, tämänhetkiseen hic et nunciin. (Schütz 2007, 121.)

---

⁸ Esimerkeissä ”lainausmerkit” ja *kursivoinnit* ovat systemaattisesti alkuperäisen tekstein mukaisia, **liha-voinnit** ovat omia korostuksiani.

Thetisch tarkoittaa teesin lailla muotoiltua, väittävää⁹(WG 1999, s.v. thetisch). Sen sijaan yhdyssanoja *monothetisch* (Schütz 1981, 95, 101) ja *polythetisch* (Schütz 1981, 95) on käytetty suomalaisen kieliasuun sopeutettuina vierassanoina, mutta rinnan on käytetty myös niille kehitettyjä suomalaisia vastineita: *monoteettinen, yhtenäistävä ja yksisuuntainen* (Schütz 2007, 135, 142) sekä *polyteettinen, monisuuntainen* (Schütz 2007, 135). Suomalaiset vastineet ovat lähinnä käyttöyhteydestä syntyneitä **selittäviä** vastineita.

6.2. Sanojen käyttö uudessa merkityksessä

Haluan kiinnittää huomiota myös suomennoksessa sanojen käyttöön uudessa merkityksessä. Se on syytä pitää erillään. varsinaisista uudissanoista. Asiaa voisi tietysti kutsua lyhyesti sanojen uudiskäytöksi, mutta tätä termiä käytetään suomen kielipissa johtimen yhteydessä. ISK:ssa (2004, 328) puhutaan johtimen - (*i*)*s*O*i*- satunnaisesta uudiskäytöstä silloin kun se liitetään normaalista poiketen vierasperäisten vartaloiden sijasta omaperäisiin vartaloihin: *arvopaperisoida, piilokonttorisointi*. Johto-opin yhteydessä puhutaan sen sijaan olemassa olleen johdoksen merkityksen mahdollisesta tietoisesta ohjailusta tai täsmentämisestä, minkä jälkeen sana on vakiinnutettu käyttöön tuossa uudessa merkityksessä. Vaikka tästä suomennoksesta otetut esimerkkisanat tuskin vakiintuvat laajempaan käyttöön uusissa merkityksissään, ne kuitenkin valottavat yhtä kääntäjän paljon käyttämää keinoa ratkoa käännösongelmia siten, että käytetään mahdollisuuksien mukaan omapohjaisia käännösvastineita.

Sanojen käytöllä uudessa merkityksessä tarkoitan sitä, että kohdekielessä jo yleisessä käytössä olevalle sanalle annetaan uusi merkitys ja sitä käytetään uudenlaisen asian ilmaisemiseen. Kyse voi olla vain tavanomaisesta vastineesta poikkeavasta käännösratkaisusta. Kyse on siis samankaltaisesta ilmiöstä, josta saksan kielen sananmuodostusopissa käytetään käsitettä *Bedeutungsveränderung*, Sen ei katsota kuuluvan sananmuodostuksen piiriin, kun merkityksen muutos koskee vain sanan sisältöä. (Donalies 2005, 17.) Mutta vaikka kyse ei olekaan sananmuodostuksen ilmiöstä, on kuitenkin kyse uudenlaisen ilmauksen luomisesta, vaikka uudenlaisuus olisikin vain ilmaisun sisällössä. Olemassa olevan sanan käytöstä uudessa olkoon esimerkkinä verbi *prädizieren: einem als etw. p*. Se on käännetty verbillä *ympätä* (käyttäytymisen mieleksi). (Schütz 1981, 54; Schütz 2007, 85.) *Einem prädizieren* on käännetty *kirjata jollekin* (Schütz 1981, 69, 94; Schütz 2007, 100, 133).

---

⁹ **Thetisch** (Adj.) (Philos.): *in der Art einer These [formuliert]; behauptend* (GW 1999, s. v. thetisch).

(3)

...*Sprache*, welche aus tiefgehenden Gründen *in bestimmter Weise in den Blick gebrachte Erlebnisse als Verhalten hypostasiert und hierauf die Blickrichtung selbst, welche derlei Erlebnisse überhaupt zum Verhalten macht, als Sinn eben diesem Verhalten prädiziert.* (Schütz 1981, 54.)

Syvällä piilevistä syistä se [kieli] *olennoi käyttäytymiseksi elämykset, jotka ovat tulleet määrätavalla huomion kohteeksi. Tämän jälkeen se ympärää tuon – tällaiset elämykset ylipäänsä käyttäytymiseksi tekevän – huomion kohdistuksen juuri kyseisen käyttäytymisen mieleksi.* (Schütz 2007, 85.)

(4)

...*das Erlebnis, dem Sinn prädiziert wird,*... (Schütz 1981, 89).

...*elämys, jolle mieli kirjataan,*... (Schütz 2007, 100).

(5)

...daß einem meiner Erlebnisse Sinnhaftigkeit **prädizieren** nichts anderes heiße, als daß dieses Erlebnis von mir erlebt wurde, daß es meiner Dauer zugehöre. (Schütz 1981, 94.)

...että mielekkyyden **kirjaaminen** yhdelle elämykselleni ei sano muuta kuin että (sic!) elin tuon elämyksen, että se kuuluu kestooni. (Schütz 2007, 133.)

Prädizieren viittaa predikaatioon ja predikaattiin logikan tarkoittamassa merkityksessä eli siihen, että lauseen loogiselle subjektille omistetaan joku predikaatti, esim. joku ominaisuus¹⁰. Tätä voi sanoa aivan uudeksi merkitykseksi ympätä-verbille. Kirjaamistakin käytetään yleensä muussa merkityksessä kuin ominaisuuden omistamisena jollekin oliolle. Viesti menee tällä käännösratkaisulla todennäköisesti perille, mutta ilmaisen sävy on toisenlainen, ilmaisu kuulostaa toisensävyiseltä kuin alkukielinen. Toisena esimerkkinä sanan käytöstä uudessa merkityksessä on sanan *ounastelu* käyttö uuden vierassanan *protentio* (*Protention*) (Schütz 1981, 74; Schütz 2007, 108) yhteydessä sitä selittävänä synonyyminä. *Protentio* on Husserlin fenomenologisen filosofian käsite, joka viittaa ennako-odotuksiin (Seubold 2003, s.v. Retention) ja tulevan ennakointiin mielessä (Bräuer 2003, s.v. *Protention*). Kyseessä on käänнос, joka tuo suomen kielellä ilmi sen, mitä sanalla *Protention* kyseisessä filosofisessa traditiossa tarkoitetaan. Sanan lainaaminen vierassanaksi suomeen sopivassa asussa *protentio* olisi ollut siinä mielessä huono vaihtoehto, että ensinnäkään sanaa ei selitetä lähdetekstissä ja toiseksikaan sitä ei löydy suomalaisista vierassanoja käsittelevistä hakuteoksista (KS 2007; Turtia 2001; Aikio & Vornanen 1981; Nurmi et al. 2004; Nykysuomen sanakirja 1982). Husserlia on myös suomennettu niin vähän, ettei hänen suomeksi olevista teksteistään olisi todennäköisestikään ollut apua. Jos kyseessä on sanan suomentaminen ensimmäistä kertaa, ei käytetty käänнос voi vielä ollut vakiintunut ilmaisu kyseiselle asialle. Sitä eivät olisi olleet muutkaan vaihtoehdot, esimerkiksi ennakointi. Onko kyseessä ad hoc -käänнос vai ei, on käsittääkseni

---

¹⁰ **Prädizieren** (Logik, Philos.): *ein Prädikat beilegen, einen Begriff durch Prädikat bestimmen* (GW 1999, s. v. *prädizieren*).

rajatapaus, koska silloinhan jonkin ilmauksen ensimmäinen käänös olisi aina ad hoc -käänös. Sanaparin *Protention, Pretention* jälkimmäinen sana sen sijaan on psykologian kielessä suomenkielisenä vierassanana *retentio*, joka tarkoittaa psykologian kielessä muistissa säilymistä, oikeustieteessä pidätystä ja lääketieteessä pidättymistä, esim. nesteen (Turtia 2001, s.v. *retentio*). Pietilä on käyttänyt tästä vierassanaa *retentio* ja sen yhteydessä selittävinä synonyymeinä mieleen jääntä ja ensiömuistamista (Schütz 2007, 94 - 96), joista edellinen on hyvin lähellä sanan merkitystä psykologiassa, mutta toinen jää tilapäissuomenokseksi. Yleiskielen käsitteelle voidaan myös antaa tarkkaan määritelty uusi merkitys teorian käsitteistössä, kuten vastinparissa esimerkkinä uudiskäytöstä on *Nebemensch – aikalainen* (Schütz 1981, 252; Schütz 2007, 319 - 320). Siinä yleiskielen käsitteelle *aikalainen* annetaan tarkkaan määritelty merkitys teorian käsitteistössä. Tällaista voidaan pitää ad hoc -ratkaisuna, mutta tällaisilla ratkaisuilla on varsin keskeinen asema Pietilän tavassa suomentaa. Hänellä on selvästikin pyrkimys käyttää vierassanojen sijasta omapohjaisia jo olemassa olevia sanoja vakiintuneessa tai uudessa merkityksessä tai tarvittaessa keksiä omapohjaisia uudissanoja.

Eräs tapa käyttää sanoja uudessa merkityksessä on **toisten alojen termien käyttö uudessa merkityksessä**. Tästä on esimerkkinä sana *Abfolge*, joka on yhdyssanan osana käännetty seuraannoksi: *Mittel-Ziel-Abfolge, keino-päämäärä-seuraanto* (Schütz 1981, 121; 2007, 168). Tällä sanalla ei ole suomessa yleiskielistä merkitystä (KS 2007, s.v. *seuraanto* suksessio, suksessio. 1. *oik.* jnk oikeuden t. velvollisuuden siirtyminen henkilöltä toiselle. 2. *biol.* kehityssarja jossa erilaiset eliöyhteisöt seuraavat toisiaan samalla paikalla). Kyseessä on siis kahden erikoisalan kielessä omissa merkityksissään ja käytössä olevan termin käyttämisestä kolmannen erikoisalan terminä, joka tulisi ja todennäköisesti tuleekin suhteellisen hyvin ymmärretyksi sanasta itsestään käsin. *Abfolge* (GW 1999, s.v. *Abfolge: Aufeinander-, Reihenfolge*), joka on aivan yleiskielinen sana ja jolle löytyy vain yksi erikoiskielen tai sivistyskielinen synonyymi, joka sekin ilmaisee samankaltaisen toinen toistaan seuraamista (Duden 2007b, s.v. *Abfolge: Ablauf, Aufeinanderfolge, Chronologie, Folge, Nacheinander, Kreislauf, Ordnung, Reihenfolge, Turnus, Zyklus*; (Fachspr., bildungsspr.): *Sequenz*; GW 1999, s.v. *Sequenz*: (Fachspr., bildungsspr.) *Reihe[n]folge, Aufeinanderfolge von etw. Gleichartigem*), ei kuitenkaan sisällä oikeustieteen ja biologian termien *seuraanto* sitä merkitysvivahdetta, että joku siirtyy jollekin toiselle tai jokin erilainen seuraa edellistä. Kyseessä on puhtaasti toinen toistaan seuraaminen tai sarja, tai erityiskielessä samankaltaisen toistaan seuraaminen. Vaikka toisten erikoiskielen termejä käytettäväksi jonkun muun erikoisalan kielen terminä on yleistä, termi on tarpeen määritellä uudelleen uudessa merkityksessään varsinkin, mikäli sekaannuksenvaara on olemassa. Jo käytössä olevien termien merkitysvivahteet eivät aina ole niitä, joita haluttaisiin ilmaista, kun sanaa käytetään käänösvastineena uudessa

erikoiskielessä. Tässä yhteydessä sekaannuksen vaaraa ei liene, vaan sana selittyy käyttöyhteydestään eli yhdyssanan muiden osien avulla.

6.3. Johdoksista ja sananmuodostuksesta

6.3.1. Puhtaat uudissanat

Esimerkissä (3) on myös esimerkki puhtaasta **uudisjohdoksista tai uudissanasta**, jolla tarkoitetaan ”niin oppitekoista kuin spontaanistikin syntynyttä uutta lekseemiä, yleensä kuitenkin tietoisesti kehiteltyä ja käyttöön otettua sanaa” (ISK 2004, 187). Tässä on lähdekielen sanan käännösvastineeksi varta vasten kehitetty uudissana, joka ei ole suoranainen käännöslaina: *hypostasieren – olennoida*. Lähtökielessä kyseessä on olemassa oleva ja tunnettu sana, jolla on selkeä merkityksensä:

hypostasieren (bildungsspr.): *vergegenständlichen, als gegenständlich betrachten, auffassen; verselbstständigen; personifizieren* (GW 1999, s. v. hypostasieren).

Olento toki viittaa tarkkaan ottaen eläviin ja mielikuvitusolentoihin. Olio sen sijaan viittaisi sekä eläviin että elottomiin olioihin ja kattaisi näin sekä esineellistämisen että personifioinnin kohteet. (NS 1980, s.v. ololento ja olio.) Tässä kontekstissa on kyse elävän olennon elämyksistä ja käyttäytymisestä, joten käsitteellistä ristiriitaa ei ole. Verbinä olennoida on ehkä myös luonnikkaampi kuin vaihtoehtoinen olioida, joten olennoida-verbiä voi siksikin puolustaa kielellisesti luontevana käännöksenä, ainakin verrattuna periaatteessa mahdollisiin vierassanoihin *hypostasisoida tai hypostoida*. Viesti ainakin menee todennäköisesti perille. Sitä paitsi kompaakaan vierassanavaihtoehtoa ei ole verbinä suomen kielessä. On vain substantiivi *hypostaasi*, jolla tarkoitetaan filosofian ja teologian kielessä käsitettä tai ominaisuutta kuviteltuna itsenäiseksi olennoksi (Turtia 2001, s.v. hypostaasi).

Uudissanaja voidaan muodostaa usealla eri tavalla. Esimerkkitapauksessa substantiivista on johdettu verbi suomenkielelle korrektilla tavalla, kuten, tapauksessa *henkilö – henkilöidä*. Tarkemmin eriteltynä olennoida on uudissanana tyypillinen oppitekoinen johdos. ISK:n (2004, 171) mukaan oppitekoiset sanat syntyvät tietoisesti, tarkoituksellisen sananmuodostuksen tuloksena ”esimerkiksi, kun muodostetaan termi johonkin syntyneeseen tarpeeseen”. Tällaiset sanat ovat ISK:n väittämän mukaan jo syntyessään merkitykseltään vakiintuneita, mikä vaikuttaa varsin ristiriitaiselta tai ainakin aivan uudelta tulkinnalta sanalle vakiintunut. Eihän lähtökielen termille vastineeksi muodostettu kohdekielessä uusi termi voi

loogisesti ajatellen olla vakiintunut jo syntyessään. Alkuperäinen lähtökielen termi voi sitä olla ja yleensä onkin.

Olennoida on merkitykseltään kausatiivinen verbijohdos eli muuttamisjohdos. Sellainen ilmaisee kantasanan tarkoittaman asian aiheuttamista eli ”muuttamista kantasanan tarkoittamaksi tai muunlaista muutokseen johtavaa tai tähtäävää toimintaa, jossa kantasanan tarkoite on osallisena”. Nominikantaisilla muuttamisjohdoksilla, jollainen *olennoidakin* on, on muutamia keskeisiä merkitysryhmiä eli semanttisia ryhmiä liittyen muuttamisen luonteeseen. Ryhmiä, joissa johdin *-O-* on tyypillinen, ovat:

1. faktiivinen: ilmaisee kantasanan tarkoittamaksi tekemistä (esim. luetteloida),
2. instruktiivinen: ilmaisee kantasanan tarkoitteella varustamista (esim. otsikoida),
3. instrumentatiivinen: kantasanan tarkoitteen avulla toimiminen (esim. pensselöidä),
4. direktionaalinen: kantasanan tarkoittamaan paikkaan tai tilaan saattaminen (esim. varastoida). (ISK 2004, 309, 314.)

Yksittäisten johdosten tulkinta ei suinkaan ole yksiselitteistä, vaan sama johdos voidaan tulkita usean merkitysryhmän mukaisesti (ISK 2004, 315) tai raja ryhmien välillä voi häilyä. Kuinka on olennoimisen laita? Sitä voidaan tarkastella saksankielisestä vastineesta lähtien.

Kun tarkastellaan *hypostasieren* verbin selitystä *vergegenständlichen* ”[(philos.) in etw. real werden lassen]), als gegenständig betrachten; auffassen; personifizieren” (GW 1999, s.v. *vergegenständlichen*), on vaihtoehtoja monia. Esineellistämisestä eli jossakin reaalisen hahmon saamisen merkityksestä tai henkilölistämisestä lähtien olennoimista voisi pitää faktiivisena, olennoiksi tai käsitteen olento tarkoittaman kaltaiseksi tekemisenä. Toisaalta sitä voisi pitää instrumentatiivisena johdoksena siinä mielessä, että olennon käsite olisi väline, jonka avulla olennoitavaa asiaa tarkastellaan. Kun esimerkissä *kieli olennoi elämykset käyttäytymiseksi*, voi tämän ymmärtää niin, että kieli antaa elämyksille reaalisen hahmon käyttäytymisenä, olennoimisen akti on kielen väline antaa elämyksille reaalinen käyttäytymisen hahmo.

Voidaan myös analysoida *hypostasieren* verbiä sen muodostumisen kannalta. Se on mitä ilmeisimmin johdettu *ieren*-suffiksilla substantiivista *Hypostase*, joka tarkoittaa erityisesti filosofiassa: ”Vergegenständlichung, Verdinglichung einer Eigenschaft, eines Begriffs, eines bloßen Gedankens” (WG 2004, s.v. *Hypostase*). *Ieren*-johdoksilla on erilaisia semanttisia merkityksiä, joista tässä on käytössä erityisalojen kielissä paljon sovellettu johdostyyppi tehdä jokin joksikin (Fleischer & Barz 1995, 312), siis esimerkki-

lauseessa: tehdä elämyksestä käyttäytymistä, tehdä siitä käyttäytymisen käsitteen tarkoittamaa. Ensiajattelmalta vertailu lähtökielen sanan johdostyyppin semantiikkaan tukisi olennoimisen faktatiivistä tulkintaa, joku tehdään joksikin. Asetelma kuitenkin muuttuu, jos ajatellaan sitä, että saksankielisen verbin kantasubstantiivi, jollaiseksi verbin tarkoittama tehdään, viittaa filosofisessa kielenkäytössä jonkun ominaisuuden, käsitteen tai pelkän ajatuksen esineellistymään, realisoitumaan. Olennoiminen ei tässä yhteydessä ole olennoksi tekemistä, vaan olennolle tyypilliseksi ominaisuudeksi tekemistä. Käyttäytyminen ei ole olento eli elollinen olio, vaan tällaiselle tyypillinen ominaisuus, jota elottomilla olioilla ei ole. Olennon käsite sanan *olennoida* kantasanaan merkitsee tässä yhteydessä, että olennoiminen on jonkun asian a (tässä elämykset) tekemistä joksikin toiseksi asiaksi b (tässä käyttäytymiseksi), joka on kantasanelle eli olennolle ominainen, kuten käyttäytyminen on olennolle ominainen piirre. Kuten Isossa suomen kielioissa (ISK 2004, 315) tiiviisti ilmaistaan, ”nominikantaisen muuttamisjohdoksen merkitystulkinta syntyy johtimen, kantasanan, käyttöyhteyden ja yleistiedon yhteisvaikutuksesta”. Tämä pätee kaikenlaisiin uudissanoihin.

Olennoida-verbi on muodostettu käyttämällä suomen kielelle tyypillistä sanan johtamisen tapaa, joka on lähellä sitä, miten lähtökielen sanakin on johdettu. Lopputuloksena on vain suomen kielessä aiemmin käyttämätön johdos, siis uudissanana. Se on selkeästi ymmärrettävä ja havainnollinen ilmaus, joka ei ole varsinaisesti käännöslaina, vaan omapohjaisesta kantasananasta – kylläkin lähtökielen mallin kaltaisesti johdettu – uudisoppisana.

6.3.2. Yksiselittyys ja vierassanan korvaaminen omapohjaisella uudissanalla

Schützin kirjan käännöksessä on käytetty omapohjaista uudissananaa myös **korvaamaan** vakiintunutta **vierasperäistä lainasanaa**. Tästä on esimerkkinä *peripher* – *liepehellinen* (käytetty tästä johdettuna adverbina *liepehellisesti*) (Schütz 1981, 234; Schütz 2007, 297). *Perifeerinen* on yleisesti vakiintunut sana, joskin lääketieteellisessä sanastossa on paljon ääreis-alkuisia yhdyssanoja perifeeristä tarkoittamassa (esim. perifeerinen hermosto eli ääreishermosto). Periferian synonyymejä ovat mm. laita-, reuna- ja äärialue (NS 1980, s.v. periferia). Lieve tarkoittaa myös reuna-aluetta, reunaa, laitaa ja laitamaa. Tässä on käytetty yleensä adjektiiveja muodostavaa *llinen*-johdinta, jolla johdetut adjektiivit ovat possessiivisia tai väljempää kuuluvuussuhdetta ilmaisevia. Tällainen ”*llinen*-johtaminen adjektiivi ilmaisee kantasanan tarkoiteen – konkreettisen tai abstraktin – kuulumista luonnehdittavan substantiivin tarkoiteelle,

tarkoitteeseen tai sen yhteyteen”(ISK 2004, 275). ”Kun *llinen*-johdos ilmaisee kantasanansa tarkoitetta väljemmin koskevaa tai sen alaan kuuluvaa, [...] kantasana nimeää sen alan, lajin tai ympäristön, johon adjektiivilla luonnehdittavan substantiivin tarkoite sijoittuu tai jota koskevaksi se rajataan”. (ISK 2004, 276.) Näin ajateltuna *liepehellinen*-adjektiivi tarkoittaa, että sen määrittämän sanan tarkoite kuuluu kantasana lieve eli reuna-alue piiriin, eli on liepeeseen eli reuna-alueeseen kuuluvaa kuten lainasana perifeerinenkin.

Vaikka sanaa ei käytetä varsinaisesti adjektiivina vaan siitä johdettuna adverbina, soveltuu kantaadjektiivin analysointi tähän hyvin, sillä adverbi ilmaisee lauseessa olevana adverbilausekkeena – jonka adverbi voi muodostaa yksin tai siihen voi liittyä määritteitä tai täydennyksiäkin – lauseessa esitetyn tilanteen sellaisia suhteita kuin aika, paikka, olotila, tapa ja määrä (ISK 2004, 638). Nehän ovat tietyllä tapaa kuvatun tilanteen laatuun liittyviä seikkoja. Sanan käyttökonteksti on seuraavanlainen:

(6)

Der in ihnen [Auffassungsperspektiven] auf das Du gerichtete intentionale Akt kann demzufolge auch *zentral* auf das fremde Erlebnis oder mehr minder *peripher* auf die äußeren Manifestationen dieses Fremden Erlebnisses gerichtet sein. (Schütz 1981, 234.)

Näissä [käsittämisenäkökuulmissa] kumppaniin suunnattu intentionaalinen akti voikin kohdistua *keskeisesti* hänen elämykseensä taikka enemmän tai vähemmän *liepehellisesti* sen ulkoisiin ilmentymiin. (Schütz 2007, 297.)

Lauseessa esitetty tilanne on intentionaalisen aktin kohdistuminen, ja adverbit *keskeisesti* ja *liepehellisesti* kuvaavat kohdistumisen tapaa tai kohdistumisen kohteen laatua tai abstraktissa mielessä sijaintia, siis että kohdistuu kohti aktin keskustassa vai reuna-alueella sijaitsevaan. Motiivina sille, että käänöksessä käytetään ilmaisua *liepehellisesti* ilmaisun *perifeerisesti* sijasta, voisi olla, että kääntäjä on pitänyt kehittämäänsä uutta ilmaisua yksiselitteisempänä. *Liepehellisellä* ei ole *perifeerisen* toista merkitysvivahdetta: *toisarvoinen* (KS 2007, s.v. perifeerinen). Saksan sanalla *peripher* ei tätä sivumerkitystä ole vaan se määritellään: ”am Rande befindlich, an der Peripherie liegend” (Duden 2007a, s.v. peripher). *Liepehellinen* on *llinen*-johtimella muodostettu luonteeltaan selkeästi lokaalinen johdos substantiivista lieve. Kangasmaa-Minnin (1984, 83 - 84) mukaan *llinen*-johtimen taustana on yleisen käsityksen mukaan substantiivin adessiivimuotoon liittynyt *inen*-suffiksi¹¹. Adessiivi taas viittaa aina lausepohjaisuuteen. Siksi nämä johdotukset voivat esiintyä lausepohjaisina attribuutteina. Adessiivin syntaktiset funktiot voidaan Kangasmaa-Minnin mukaansa tämentää kolmeksi pääargumentiksi: (1) lokaalinen: *Taivaalla näkyi tunnusmerkki*; (2) habitiivinen: *Kansalla on runonnessaan aarre*; (3) instrumentaalinen: *Ratkaisua yritetään aseilla*. Vastaavien

¹¹ Hakulinen (1979, 166) kutsuu tätä adessiivisyudeksi.

adjektiivijohdosten funktioista Kangasmaa-Minn antaa esimerkkeinä: *Taivaallinen tunnusmerkki pelotti useita. Kalevala on kansallinen aarre. Aseellinen vastarinta ei tehonnut.*

Liepabellisti-adverbilauseke voidaan siis ensin muuntaa adjektiivi-ilmaukseksi, joskin kömpelöksi: Intentionaalisen aktin suuntautuminen on liepabellistä; Das Richten des intentionalen Aktes ist peripher. Akti kohdistuu lieve- eli reuna-alueeseen, tuolla alueella olevaan, aktin kohde kuuluu lievealueella olevien asioiden tai tuon käsitteen tarkoittamien asioiden piiriin tai joukkoon. *Liepabellinen* on tyypillisesti muodostettu, ilman *perifeerisen* suomalaista sivumerkitystä oleva uudissana.

Miksi kääntäjä on tehnyt tällaisen käännösratkaisun, siitä voi tehdä vain oletuksia. Se kuitenkin osoittaa hänen pyrkimystään käyttää omapohjaisia vastineita, milloin vain mahdollista. Tätä pyrkimystä hän näyttää toteuttaneen läpi koko käännöksen. Voidaan tietysti esittää kysymys, tuoko uudissana *liepabellinen* lisäymmärrettävyyttä perifeeriseen verrattuna. Perifeerinen kuitenkin on varsin vakiintunut ja yleisesti tunnettu vierassana myös lokaalisessa merkityksessään. Itse kontekstissahan on vielä selkeä keskustan ja periferian vastakkainasettelu.

Tällä esimerkillä haluan tuoda esiin, että sanan muodossa olevat ilmaukset voidaan joskus purkaa lauseiksi tai sanaliitoiksi (kuten myöhemmässä esimerkissä *widersprechen=im Widerspruch stehen*) ja näin selkeyttää niiden sisältöä soveliaan käänösvastineen löytämiseksi. Tekstin merkityksen välittämisessä käänöksessä kieleltä toiselle tämä voi joskus olla hyvä apukeino ilmaisun täsmällisyyden tai yksiselitteisyyden tavoittelemiseksi.

Vastaavan kaltainen eli vierassanaa korvaava omapohjainen substantiivijohdos on *asettamus* (Schütz 2007, 411) käänöksenä sanalle *Postulat* (Schütz 1981, 328), joka voitaisiin kääntää *postulaatiksi*, jolle Kielitoimiston sanakirja (2007, s.v. postulaatti) tarjoaa määritelmää *päätelyn lähtökohdana oleva ehto tai oletus* tai omapohjaisia sanoja *edellytys, vaatimus*. *Asettamus* ei esiinny esim. Kielitoimiston sanakirjassa, mutta kylläkin sanastokannaltaan paljon vanhemmassa Nykysuomen sanakirjassa (1980, s.v. postulaatti), jossa se tarkoittaa matematiikassa ”laskutehtävän sisällystä ratkaisemista varten suppeassa muodossa näkyviin merkittynä”. Sanalle on annettu saman sukuinen merkitys eli päätelyn lähtökohta, mutta postulaattia ahtaammassa matematiikkaan rajoittuvassa merkityksessä se ei tässä tarkoita. Tämä on esimerkkinä siitä, kuinka sorvattaessa uusia sanoja nykyään käyttämättömiksi johdoksiksi voi kielen ajallisesti aiemmissa

kerroksissa olla jo spesifi merkitys, joka ei käy uudiskäytön kanssa yksin. Mutta vanhalle sanalle voi toki siitä huolimatta antaa uuden merkityksen.

Yksiselitteisyyttä tavoitteleva uudisjohdos on myös adjektiivi *tilanteinen* (Schütz 2007, 72 - 73, 225) suomennoksena sanalle *okkasionell* (Schütz 1981, 44, 173), joka on rekisteriltään tieteen kieltä ja tarkoittaa ”gelegentlich [vorkommend], Gelengenheits...” (GW 1999, s.v. okkasionell). *Gelegenheit* taas merkitsee nykysaksassa ”geeignete Umstände, um etw. geplantes auszuführen; [günstiger] Augenblick, Möglichkeit” (GW 1999, s.v. Gelegenheit), siis suomeksi mahdollisuutta tilaisuutta, ei tilannetta. Sen sijaan aiemmin sanalla *Gelegenheit* on ollut ensimmäisenä merkityksenä (Paul 1878; 1921, s.v. Gelegenheit)

wie die *Lage*, die Art und Weise, wie etwas liegt? [--] doch kann es auch als Übersetzung des franz. *Commodité*¹² gefaßt und an den gewöhnlichen Bedeutung von *gelegen* angeschlossen werden. Wie *Lage* bezeichnet überhaupt ‚die Verhältnisse, in denen sich jemand (etwas) befindet‘: *nach G. der Sachen*’.

Myös Schütz ja Husserl käyttävät täsmetäessään ilmausta ”ein Ausdruck [ist] *wesentlich subjektiv und okkasionell*“, että ilmaisun merkitys orientoituu „nach der **Gelegenheit**, nach der redenden Person und ihrer **Lage**“. Tässä siis on otettava huomioon myös lähdekielen muuttuminen. Husserl on kirjoittanut siteeratun tekstin 1901 ja Schütz siteerannut sitä 1932. Molemmat ovat käyttäneet sanaa sen tuonaikaisessa merkityksessä, joka on siis myös luettavissa tuonaikaisista sanakirjoista. Myös suomalainen aikalaissanakirja (Rankka & Strang 1918, s.v. Gelegenheit) antaa sille merkityksen ”asianlaita, *nach ~ der Umstände*: olosuhteiden mukaan”. Nykysanakirjassa (Korhonen 2008, s.v. Gelegenheit) se tarkoittaa ensisijaisesti tilaisuutta ja lisäksi tilaisuutta tapahtuman mielessä. Sanan merkitysmuutoksen vuoksi vierassanan okkasionaalinen käyttö johtaisi harhaan. Korhonen (2008, s.v. okkasionell) antaakin sanalle *okkasionell* suomennoksen okkasionaalinen, satunnainen. Turtia (2001, s.v. okkasionaalinen) antaa sille omapohjaisiksi vastineiksi ”ajoittainen, satunnainen, tilapäinen” ja lisää vielä, että sen latinalainen kantasana *occasio* tarkoittaa tilaisuutta, aivan kuten Georgesin (1962, s.v. occasio) mukaan se on saksaksi *Gelegenheit*.

Jos kääntäjä olisi tyytynyt käyttämään vierassanaa okkasionaalinen, olisi se johtanut lukijaa harhaan sen suhteen, mitä Husserl ja häntä siteerannut Schütz ovat alkukielisellä ilmaisullaan tarkoittaneet. Siksi on tärkeää, että kääntäjä on lähtenyt etsimään sitä merkitystä, joka kirjoittajilla on ollut ja hylännyt harhaan johtavan nykymerkityksen ja keksinyt uudissanana, joka tuo esiin alkutekstissä tarkoitettun samankaikuisesti, sellaisena kuin se on tarkoitettu ymmärrettäväksi. Uudissana on myös kreolisaatiota siinä mielessä,

---

¹²Behaglichkeit, Komfort (MOT PONS 2004, v.s. commodité).

että sanan merkityksen selityksessä ja sen latinalaisen kantasanana olevan substantiivin saksannoksesta on tehty adjektiivimuotoinen käännöslaina, joka ei vanhastaan kuulu suomen kielen sanavarastoon. Tämä on tärkeä käännösratkaisu, koska sana *okkasionell* tulee esiin sekä Husserlin että Schützin ajattelun kannalta olennaisessa erottelussa toisaalta ”olennaisesti subjektiivisten ja *tilanteisten*” ilmausten ja toisaalta ”objektiivisten” ilmausten välillä (zwischen ”wesentlich subjektiven und *okkasionellen*” Ausdrücken einerseits und ”objektiven” Ausdrücken andererseits, esimerkki 7). Schütz määrittelee nämä käsitteet suorilla Husserl-sitaateilla¹³

(7)

”Ein Ausdruck ist *objektiv*, wenn er seine Bedeutung bloß durch seinen lautlichen Erscheinungsgehalt bindet bzw. binden kann, und daher zu verstehen ist, ohne daß es notwendig des Hinblickes auf die sich äußernde Person und die Umstände ihrer Äußerung bedürfte.” Hingegen ist ein Ausdruck *wesentlich subjektiv und okkasionell*, “dem eine begrifflich-einheitliche Gruppe von möglichen Bedeutungen so zugehört, daß es ihm wesentlich ist, seine jeweils aktuelle Bedeutung nach der **Gelegenheit**, nach der redenden Person und ihrer **Lage** zu orientieren”. (Schütz 1981, 44.)

”Ilmaus on *objektiivinen*, jos se kiinnittää tai voi kiinnittää tarkoituksensa ääni-ilmiosisällöltään ja on näin ollen ymmärrettävissä tarvitsematta ottaa huomioon sen ilmaisevaa henkilöä tai esittämisolosuhteita.“ *Olennaisesti subjektiivinen ja tilanteinen* on sitä vastoin ilmaisu, ”johon liittyy käsitteellis-yksilöllinen (sic!) joukko mahdollisia tarkoituksia siten, että sen kulloinkin käyvän tarkoituksen kannalta on oleellista suuntautua **tilanteen** sekä puhuvan henkilön ja hänen tilanteensa mukaan.” (Schütz 2007, 73.) (lihavoinnit HL, kursivoinnit kuten muissakin esimerkeissä Schützin)

Husserlin määrittely liittyy *okkasionell*-sanan yksiselitteisesti olosuhteisiin ja tilanteeseen, eikä edellä GW:n määritelmässä olevan *gelegentlich*-adjektiivin satunnaisuus- tai ajoittaisuusulottuvuuteen – ”manchmal, hier u. da, von Zeit zu Zeit [erfolgend]” (GW 1999, s.v. gelegentlich). Eroa nykymerkitykseen korostaa vielä se, että Schütz (1981, 44; 2007, 72 - 73) määrittelee esimerkissä 7 tehdyn erottelun erikoistapaukseksi perusoivalluksesta erottaa toisistaan **tarkoittaminen aktina**, eli että joku **tarkoittaa** jollakin jotakin jossain **tietyssä tilanteessa**, ja **tarkoite ideaalisena yksikkönä** suhteessa kaikkien mahdollisten aktien moninaisuuteen, eli ajatuksellisena seikkana, – kuten sanana, käsitteenä tai näiden ilmaisemana ominaisuutena tai olemisena – joka voidaan liittää useissa eri konkreettisisä tarkoittamisen akteissa, joissa tilanne ja olosuhteet vastaavat tarkoittamisen merkitystä, tarkoittamaan jotain **reaalisesti olemassa olevaa**.

---

¹³ Husserl, Edmund, *Logische Untersuchungen* II. Band, 4. Auflage, Halle 1928, I. Teil, S. 80 f.) (Husserl, 1968, 80 - 81.). Katkelmassa 7 lainausmerkeissä oleva teksti on suoraa lainausta Husserlin em. teoksesta, välissä hieman Schützin omaa tekstiä.

Se, että kyse ei ole satunnaisuudesta, tulee esiin myös Husserlin sanavalinnoissa kyseisessä Schützin siteeraamassa luvussa teoksesta *Logische Untersuchungen*. Todetessaan, että tarkoitusten vaihtelevuus henkilön ja hänen elämänsä mukaan ei ole satunnaista vaan väistämätöntä monitulkintaisuutta, Husserl (1968, 80) käyttää tällöin satunnaisesta adjektiivia *zufällig*. Tämän adjektiivin kantasana on *Zufall* (*sattuma*), ja satunnainen merkityksessä *zufällig* tarkoittaa sattumaan perustuvaa ja ei-tarkoituksellista (GW 1999, *zufällig*). Tässä on esillä tilanne, jossa sanojen merkityssisällöt eri kielissä ovat erilaiset.

Suomen sanan *satunnainen* merkitys on sekä

S1: *sattumalta esiintyvä tai tapattu, sattumanvarainen* että

S2: *siellä täällä tai silloin tällöin esiintyvä, ajoittainen* (NS 1980 s.v. satunnainen).

Saksan sana *zufällig* merkitsee

Z: *auf Zufall beruhend, durch Zufall ergeben habend; unvorhergesehen, unabsichtlich* (GW 1999, s.v. *zufällig*).

Sana *gelegentlich, (okkasionell)* merkitsee

G: *manchmal, hier u. da, von Zeit zu Zeit [erfolgend]* (GW 1999, s.v. *gelegentlich*).

Tällöin Z=S1 ja G=S2, mutta Z≠G.

Sana *zufällig* kattaa suomalaisen merkityksen S1 ja sana *gelegentlich, (okkasionell)* merkityksen S2. Z ja G eivät kuitenkaan ole samaa merkitseviä sanoja, vaan kummallakin on toisestaan poikkeava oma merkitys. Saksan näkökulmasta suomen *satunnainen* on monimerkityksinen sana samalla tavoin kuin Husserlin monimerkityksellisestä sanasta esimerkkinä käyttämä sana *Hund*, joka voi tarkoittaa yhtäältä yhden lajista eläintä, koiraa ja toisaalta tietynlaista vaunua, kaivoksissa käytettävää työntövaunua, kaivosvaunua (Husserl 1968, 80). Sana kattaa saksan kahden eri käsitteen merkitykset. Sama kaksoismerkitys on olemassa nykyäänkin (GW 1999, s.v. *Hund*: ”3. (Bermannspr.) kleiner kastenförmiger Förderwagen”).

Tässä mielessä uudissana *tilanteinen* ilmaisee erityisen osuvasti sen, mitä *okkasionell*-sanalla on tässä yhteydessä haluttu ilmaista. Esimerkki osoittaa, että joskus, kun eri kielten sanojen merkitysten alat tai saman kielen sanojen merkitysten alat eri aikoina eivät vastaa toisiaan, on tarpeen tai jopa välttämätöntä muodostaa uusia sanoja yksiselitteisyyden saavuttamiseksi. Sana *tilanteinen* antaa alkutekstien sanalle merkityksen, jonka ala on selvästi erillään nykysanakirjoissa annetun suomen *satunnaisen* merkityksen alasta ja lähtee sanan *okkasionell* siitä kirjoittajien aikaisesta merkityksestä, jossa Husserl ja Schütz itsekin ovat sitä käyttäneet.

Edellä kuvattua voi pitää yhtenä **kreolisaation tyyppinä**: **Lähtökielestä tuleva aines liittyy sanan merkityssisältöön**. Yksiselitteisyyden vuoksi on ollut luotava kohdekieleen **uudissana, jonka**

merkitysisältö muodostetaan lähdekielen sanan merkitysisällön pohjalta. Tällöin saadaan aikaan merkityserottelu, jota kohdekielessä ei ole samassa mielessä kuin lähdekielessä on tai tässä yhteydessä on aikanaan ollut. Kreolisoitunutta uudissanaa tarvitaan, koska nykyinen käännösvastine on merkitysisällöltään harhaanjohtava. Eräät loogikot puhuvat myös termin alasta ja sisällöstä, jolloin termin ala eli ekstensio tarkoittaa termin osoittamaa kohdetta tai sen osoittamien kohteiden luokkaa; termin intensionio eli sisältö puolestaan tarkoittaa termiin liittyvää käsitettä (Kauppi 2010, 50).

Tässä tapauksessa kääntäjä on muodostanut lähdetekstin viestin sisältöä vastaavan kielellisesti omapohjaisen uudissanon, jonka merkitys selviää kantasanan ja johtimesta. Kyseessä on jotain tilanteeseen liittyvää. Lepämaa et al. (1996, 82) määrittelee vain yleisluontoisesti *inen*-johtimella muodostettavan johdoksia, joiden merkitys on lähinnä ”sellainen kuin kantasana ilmaisee”. Saman kirjan 2. korjattu painos (Brown 2008, 82) esittää täysin saman määritelmän. *Iso suomen kielioppi* (ISK 2004, 265 - 275) sen sijaan käsittelee *inen*-johdoksia laajasti ja vertaa niitä *llinen*-johdoksien (ISK 2004, 277 - 279). Sen määritelmä on moniulotteisempi ja siksi selvempi ja tarkempi: *inen*-johdokset ”kuvaavat kantasanan tarkoittamalle asialle ominaista, sen omistavaa tai sisältävää, siihen liittyvää, sitä koskevaa tai sen piiriin kuuluvaa” (ISK 2004, 265).

”Johdin (*i*)nen ilmaisee tavallisesti possessiivisuutta, kuuluvuussuhdetta”, näin selvimmin juuri substantiivikantaisissa (*i*)nen-adjektiiveissa (ISK 2004, 265). Valtaosassa tällaisia adjektiivin luonnehtiman substantiivin tarkoite eli entiteetti, johon substantiivi viittaa, (mts. 1350) ”sisältää (*i*)nen-johdoksen kantasanan tarkoitteen, tarkoitteita tai tarkoitetta” (mts. 267). Ilmaus, jota *tilanteinen* tässä esimerkissä luonnehtii, ei suoranaisesti sisällä tilanteita, mutta johtimella voidaan toki kuvata väljempääkin kuuluvuussuhdetta (mts. 268). Kyse on suhteesta tilanteeseen: *tilanteinen* ilmaus orientoi eli suuntaa aktuaalisen merkityksensä tilanteen mukaan (Husserl 1968, 81). (*i*)nen-johtimella muodostetaan myös suhteutusadjektiiveja, joilla vertaillaan ”entiteetin ominaisuutta suhteuttaen sen toiseen entiteettiin” tai ”vertaa kahta entiteettiä jonkin ominaisuuden tai dimension suhteen”, esim. *yön mittainen rupeama*, *saappaan muotoinen maa*, *käytännönläbeinen teoria* (ISK 2004, 600, 271). Tästä ei kuitenkaan ole nyt kyse samassa mielessä eli tässä adjektiivi muodostu määriteosasta (*saapas*) ja substantiivista, jota adjektiivilla luonnehditaan, (*maa*) sekä (*i*)nen-adjektiivin kantasanan (*muoto*) ilmaisemasta ominaisuudesta. Adjektiivissa *tilanteinen* määriteosa ja adjektiivin kantasana ovat yksi ja sama (*tilanne*), joka määrittää substantiivia (*ilmaus*). Tässä suhteuttaminen ei tarkoita vertaamista, vaan suuntautumista jonkun kantasanan ilmaiseman asian (*tilanne*) eikä ominaisuuden (*muoto*) suhteen. (*i*)nen-johdosta voidaan verrata vaihtoehdoiseen mahdollisuuteen eli *llinen*-

johdokseen, *tilanteellinen*, joka ilmaisisi väljempää kuuluvuutta (ISK 2004, 275), vrt. *kohtuullinen*. Tällainen ”*llinen*-johtaminen adjektiivi ilmaisee kantasanansa tarkoitteen [...] kuulumista luonnehdittavan substantiivin tarkoitteelle, tarkoitteeseen tai sen yhteyteen” (ISK 2004, 275). ”Johdin *-(i)nen* ilmaisee yleensä kantasanan tarkoittaman konkreettisesti laskettavan entiteetin erityistä runsautta”, *-llinen* taas kantasanansa yhden tarkoitteen olemassaoloa luonnehdittavan yhteydessä, *keininen* tie vrt. *keivellinen* luumu, tai voi ilmaista kantasanansa useammankin tarkoitteen sisältävää, mutta tällöin on kyseessä tarkoitteiden tietty rajallinen, kulloinkin odotuksenmukainen määrä tai paljous, *jalallinen* pöytä, *ruudullinen* paita (ISK 2004, 277 - 278).

Sikäli *(i)nen*-johdos puoltaa paikkaansa, että kohteellinen ilmaus kuuluu mahdollisten tarkoitteiden käsitteellis-yhtenäiseen joukkoon (Husserl 1968, 81). Toisaalta *llinen*-johdoksen puolesta puhuu se, että ilmauksen aktuaalinen merkitys suuntautuu yhteen tai ainakin rajalliseen määrään tilanteita, eikä kyseessä ole konkreettisesti laskettavissa oleva asia.. *Tilanteisella* ja *tilanteellisella* ei kuitenkaan ole mitään sellaista vertailukohdasta lähtevää eroa, joka tekisi jommankumman harhaanjohtavaksi tai muuten väärän kuuloiseksi. *Tilanteellisessa* ehkä korostuu sanan oppitekoisuus, eli että se on tarkoituksella tehty jotain tarkoitusta varten esimerkiksi termiksi (ISK 2004, 171). Samankaikuisuuden näkökulmasta on vaikea sanoa, herättääkö *okasionell* samanlaisen oppisanamaisen, varta vasten tekemällä tehdyn kaiun alkukielissä lukijassa kuin *tilanteellinen* minun korvissani. Sen kummin tässä tilanteessa kuin kääntäjänäkään en voi tukeutua muuhun kaikuun kuin siihen, jonka alkukielinen teksti herättää minussa vieraskielisenä lukijana. Tämä on samankaikuisuuden käsitteen perustavanlaatuisen piirre ja samalla rajoitus. Tämä on esimerkki siitä, että vaikka käänämme sanoja sanoilla, käänämme samalla ennen muuta merkityksiä merkityksillä. Tätähän käsitteiden ja termien kääntäminen nimenomaan on.

Tämä on myös esimerkki siitä, miten tärkeää tarkoitettujen merkityksen välittämiseksi ja samankaikuisuuden tavoittelemisen näkökulmasta, on se, mitä Kupsch-Losereit (2012, 40) sanoo ymmärtämishorisontista: ylittääkseen kirjoittajan ajallisen ja kulttuurisen horisontin rajat ja aikaansaadakseen horisonttien sulautumisen, lukijan tai tulkitsijan on irtauduttava omasta ymmärtämishorisontistaan. (vrt. edellä luku 3.2.)

6.3.3. Kieliopillinen laina

Eräänlaisia lainoja ovat myös sanat *Ich – Minä* (Schütz 1981, 94; Schütz 2007, 133) ja *Du – Sinä* (Schütz 1981, 24; Schütz 2007, 46) isolla alkukirjaimella kirjoitettuina. Tästä voisi käyttää nimitystä **kieliopillisesta lainasta**. Jotta persoonapronominien käyttö substantiiveina olisi selkeämmin havaittavaa, on ne kirjoitettu saksan substantivoidun pronominin tapaan isolla alkukirjaimella. Substantiivi minuus olisi sikäli problemaattinen, että sillä on substantiivi minän lisäksi muita merkityksiä, kuten psyyke, oma itse, itseys jne. (NS 1980, s.v. minuus). Yhtenäisyyden vuoksi samaa ratkaisua käytetään myös sinän kohdalla, vaikka johdos sinuus onkin ”vapaa” eli ei suomen kielessä yleisessä käytössä.

Uus-johdin on suomen kielessä tyypillinen tapa muodostaa ominaisuudennimiä. Se ilmaisee kantasanansa, useimmiten adjektiivin mutta myös substantiivin tai muun nominin, kuvaaman ominaisuuden substantiivin asussa eli käsitteenä. (ISK 2004, 199.) Sillä voi usein muodostaa suomalaisia vastineita saksan *-beit*, *-keit*, *-ibkeit* -johtimella¹⁴ muodostetuille substantiiveille, jotka ilmaisevat ominaisuutta (Donalies 2005, 102 - 103). Molempien kielten kyseiset johtimet ovat omiaan uudissanojen muodostamisessa. Possessiivipronominista *mein* johdettu adjektiivi *je-meinig* ja siitä johdettu substantiivi *Je-Meinigkeit* ovat yhtä lailla uudissanoja alkukielessään kuin niiden suomalaiset vastineet *minuudellinen* (Schütz 1981, 143; Schütz 2007, 189) ja *minuudellisuus* (Schütz 1981, 94; Schütz 2007, 133).

6.3.4. Prefiksin tuoman merkitysvivahteen ongelma

Lähde- ja kohdekielen sananmuodostustavoissa on usein suuriakin eroja: kuten edellä (s. 37) todettiin, saksassa prefiksit ovat paljon käytetty sananmuodostuksen keino, joka ei samassa mielessä ole käytössä suomen kielessä. Tästä on seuraavassa esimerkkinä verbi *entwerden*. Tässä yhteydessä on kyseessä tilanne, jossa prefiksiverbiä käytetään yhdessä kantaverbinsä kanssa, jolloin prefiksin mukanaan tuoman merkitys- ja vivahde-eron ilmaiseminen käännöksessä korostuu saksankielisen kantaverbin ja johdoksen kuvattessa tietyllä tapaa yhtenäisen prosessin eri vaiheita. Suomessa asiaa ei sananmuodostustapojen eroista johtuen voi ilmaista kantaverbillä ja sen johdoksella, vaan on keksittävä muita ratkaisuja.

---

¹⁴ Donalies (2005, 103) pitää *igkeit*-suffiksia *keit*-suffiksin varianttina mainiten sen kuitenkin erikseen oman suffiksina.

(8)

Dann habe ich vor mir nicht eine fertig konstruierte Welt, sondern eine, die sich im Strom meines dauernden Ich eben erst konstituiert und immer wieder neu konstituiert: Nicht eine seiende, sondern eine in jedem Jetzt neu werdende und vergehende oder besser **entwerdende** Welt. (Schütz 1981, 47.)

Edessäni ei tällöin ole valmiiksi rakentunutta maailmaa vaan maailma, joka vasta rakentuu ja rakentuu uudelleen kestopäiväni virrassa: ei oleva vaan joka hetki uudelleen tuleva ja menevä tai paremminkin **kuluva** maailma. (Schütz 2007, 76 - 77.)

(9)

*Der Sinnzusammenhang, in dem das echte Weil-Motiv meines Handelns zu meinem Handeln steht, konstituiert sich eben nur im rückschauenden Blick, welcher das abgelaufene motivierte Handeln und gleichzeitig das modo plusquamperfecti **entwordene** motivierende Erlebnis erfaßt.* (Schütz 1981, 126.)

*Toimintani aidon koska-vaikuttimien mielekkyyssyhteys tähän toimintaan rakentuu vasta jälkikäteisessä katseessa, joka tavoittaa kuluneen motivoitun toiminnan ja samanaikaisesti sitä plusquamperfectimuodossa **edeltävän** motivoitun elämyksen.* (Schütz 2007, 173.)

(10)

Wir können z. B. Bewegung in ihrem Ablauf als ständig wechselnde Mannigfaltigkeit, als Phänomen unserer inneren Dauer also, erleben, wir können aber Bewegung auch als teilbaren Vorgang im homogenen Raum auffassen: dann aber haben wir gar nicht das Wesen der **werdenden** und **entwerdenden** Bewegung erfaßt, sondern die **entwordene**, die abgelaufene Bewegung, kurz: den durchmessenen Raum. (Schütz 1981, 62.)

Esimerkiksi liike voidaan elää kulussa alati vaihtuvana moninaisuutena, siis sisäisen keston ilmiönä, mutta se voidaan käsittää myös osiin jaettavana tapahtumana homogeenisessa tilassa, jolloin kuitenkin **kehkeytyvän** ja **kuluvan** liikkeen olemuksen sijasta tavoitetaan vain **lakannut**, loppunut liike, lyhyesti: läpikuljettu tila. (Schütz 2007, 91.)

Entwerdende ilmaistaan suomenoksessa johdonmukaisesti sanalla *kuluva*, mutta *entworden* yhtä johdonmukaisesti kahdella eri sanalla *edeltävä ja lakannut*. Johdonmukaisesti sikäli, että halutaan johdonmukaisesti saada viesti perille. *Entwerden* on saksan kielen näkökulmasta uudissana, se on *werden*-verbistä johdettu uusi prefiksiverbi, jolla ei ole käytössä olevaa yleismerkitystä, vain parista nettisanakirjasta onnistuvin löytämään sille lähinnä uskonnollis-mystisiä merkityksiä¹⁵. Kyse on kulusta, sen vahvistaa jo Schützinkin synonyymi sanalle *entworden*, *abgelaufen*, joka tarkoittaa mm. ”zu Ende geben: zu bestehen, zu gelten aufhören” (GW 1999, s.v. ablaufen), eli lakata olemasta. Substantiivi *Ablauf* taas merkitsee mm. tapahtumien kulkua: „Ablauf: *Verlauf*, der A. der Ereignisse, des Programms; die geschichtliche Abläufe“ (GW 1999, s.v. Ablauf). Ajallisuus sisältyy kulun käsitteeseen sen tässä merkityksessä, joten näin ajatellen plusquam-

¹⁵Entwerden *relig. to be annihilated* [mysticism] (dict.cc, English-German Dictionary 2002 – 2012 s.v. entwerden, <http://www.dict.cc/german-english/entwerden.html>).

Entwerden [fana] Aussprache: fana-a, arabisch: فناء, englisch: Extinction [fanaa] Das Entwerden ist die mystische Beschreibung der Entwicklung der menschlichen Seele [nafas] zur Ewigkeit. Der arabische Begriff "Fana" wird i.d.R. mit "Entwertung" ins Deutsche übertragen. Weitere Übersetzungen sind Auflösung, Verschmelzung. (Enzyklopädie des Islam 2006, eslam.de, <http://www.eslam.de/begriffe/e/entwerden.htm>) Kummankaan lähteen luotettavuudesta ei ole mitään varmaa näyttöä, mutta silti ne käynevät ainoina löydöksiä esimerkiksi siitä, että yleisessä käytössä sana entwerden ei ole. Esimerkiksi GW (1999) ei tunne sitä.

perfektissä tapahtunut on päättynyttä mennyttä tapahtumista ja suhteessa nyt tapahtuvaan se on tätä edeltävää. Tämä esimerkki osoittaa, että kun kohdekielen sananmuodostuksen keinot eivät suo mahdollisuutta muodostaa lähtökielen sanaa vastaavaa sanaa, voidaan ongelma ratkaista eri yhteyksissä tilannekohtaisin erilaisin käännöksin, jotka tuovat parhaiten ilmi tarkoitettua asiaa. Varsinainen ongelma tämä olisi vasta silloin, jos kyseessä olisi teoriakokonaisuuden kannalta keskeinen ja olennainen ilmaus.

Jos verbiä *entwerden* tarkastellaan johdoksena, on siinä kyse kantaverbistä prefiksillä johdetusta verbistä. Prefiksiä *ent-* luonnehditaan (Fleischer&Barz 1995, 322) sananmuodostusmerkitykseltään:

1. *Lokaalis-dynaamiseksi*, jolloin se ilmaisee poistumista, poistamista, kaikkoamista, etääntymistä, loittonemista (Entfernen) ilman, että liikkeen päämäärä sisältyisi ilmaukseen,
2. *Modaalis-reversatiiviseksi*, jolloin se ilmaisee kumoavaa vastakohtaa (aufhebende Gegensatz). Tässä tulee mukaan peruuttamisen, lakkauttamisen ja lopettamisen ulottuvuus.
3. *Inkoatiiviseksi* eli jonkin tilan alkamista ilmaisevaksi.

Myös Duden (1998, 461) luettelee pois-ulottuvuuden, kumoamisen ilmaisemisen ja inkoatiivisen alkamisen aspektin. Kühnholdin (1973, 220) mukaan *ent-* voi myös ilmentää perusverbin toiminnan taantumista, heikkenemistä, vähenemistä, laskemista, peruuntuvaa, palaamista, takaisin menemistä.

Problemana on löytää se merkitysvivahde, jonka ilmaisemista alkutekstin kirjoittaja, tai hänen lähteensä Husserl, ovat pitäneet niin tärkeänä, että ovat katsoneet tarpeelliseksi lanseerata täysin uuden sanan *entwerden*, jonka tarkoittama asia ei riittävän tyhjentävästi tule ilmaistuksi synonyymisesti käytetyllä *ablaufen*-verbillä. Käsittääkseni jotain olennaista kirjoittajan ja hänen lähteensä ajatuksenkulusta tulee esiin esimerkiksi ilmauksessa ”*Wesen der werdenden und entwerdenden Bewegung*”, joka asetetaan vastatusten ilmaisun ”*die entwordene, die abgelaufene Bewegung*” kanssa. *Werden* ja *Entwerden* ovat käsitellyn liikkeen kaksi vaihetta, ilmaisevat muuttuvaa tapahtumainkulkua, sen peräkkäisiä yhteen kuuluvia vaihteita. *Werden* suomenneetaan kehkeytymiseksi, kokonaisprosessin sinä vaiheena, jolloin jotain on muodostumassa, mitä pidän varsin osuvana ilmaisuna, joka ilmaisee sen, mitä ymmärrän *Werden*-verbillä lähdetekstissä tarkoitettua. *Kehkeytyähän* tarkoittaa ’sukeutua, muotoutua, muovautua, kasvaa, syntyä, kehittyä’ (KS 2007, s.v. kehkeytyä) Eikö *Entwerden*-verbille olisi tällöin löydettävä ilmaisu, joka kuvaa tuon prosessin vaihetta, joka kulkee vastakkaisen suuntaan ja jonka kuluttua loppuun on tuloksena loppunut liike (*abgelaufene Bewegung*). *Entworden* esitetään synonyyminä ilmaukselle *abgelaufen*. Mikä sana olisi osuva ilmaisu vastakkaisuuntaiselle tapahtumiselle kuin kehkeytyminen? NS (1980, s.v. kuluu) antaa kulumiselle myös merkityksen huveta. Tässä merkityksessä se puolustaa paikkaansa, mutta eikö *entworden* olisi sitten

loppuun kulunut. Vai voisiko puhua esimerkiksi *kehkeytyvästä ja laantuvasta sekä laantuneesta liikkeestä*. Laantumisessa (KS 2007, s.v. laantua: tyyntyä, väimentua, lientyä, heiketä, hiljetä) ei kuitenkaan ole samaan loppuun asti jatkumisen ulottuvuutta kuin kulumisessa. Prefiksiverbeille, varsinkin tällaisille lähtökielelläkin uudissanoille, soveliaan suomalaisen ilmaisun löytämisessä on se pulma, että meillä ei ole prefiksien kaltaista keinoa verbien kuvaaman teon tai toiminnan laadun vivahteiden kuvaamiseen. Meidän on löydettävä muita ratkaisuja, yleensä aivan erikantaisia sanoja. Tässä tapauksessa on esimerkiksi mahdotonta löytää sopivaa samankantaista sanaparia, jota alkutekstissä käytetään.

6.4. Uudisyhdyssanat

”Suomi suosii yhdyssanoja: voi sanoa, että se on tyypillinen yhdyssanakieli. [...] Useimmat yhdyssanatyypit ovat sillä lailla avoimia luokkia, että niihin voi ilmaantua aina uusia, kertakäyttöisiäkin jäseniä.” (Itkonen 1995, 24.) Esimerkiksi *Nykysuomen sanakirjan* sanoista 65% (Häkkinen 1990, 144; Räikkälä et al. 1996, 6) on yhdyssanoja ja 1990-luvun alkupuolella julkaistu *Suomen kielen perussanakirjan* (1.p. 1990 - 1994) uudissanoista arviolta neljä viidesosaa on yhdyssanoja (Räikkälä et al. 1996, 6). Nykysuomen sanakirjan yhdyssanoista yli 90 % on yhdyssubstantiiveja. Westerlundin (2006, 79) mukaan tämä kuvastaa yhdyssanojen merkitystä uusien termien tuottamisessa, vaikkakaan kaikki uudet yhdyssanat eivät ole termejä, tuskin edes enemmistö niistä. Westerlundin näkökulma on kuitenkin yhdyssanojen merkitys uusien säädöskielen termien kehittämisessä, eivät yhdyssanat sinänsä. Uusien yhdyssanojen suosion yhdeksi syyksi mainitaan niiden läpinäkyvyys: uudenkin sanan merkityksestä saa osien perusteella jonkin käsityksen (Räikkälä et al. 1996, 6). Yhdyssanojen suosiminen ei ole mikään vain suomen kieleen kuuluva erityispiirre. Liimatainen (2000, 237 - 238) on vertaillut suomen ja saksan ympäristöalan terminologiaa, ja sen perusteella yhdyssanojen osuus tuon erikoisanalan termistöstä on saksassa (lähes 2/3) vieläkin suurempi kuin suomessa (liki puolet).

Uudisyhdyssanoille on tarvetta, kun erikoiskielessä tarvitaan uusia nimityksiä. Aina eivät olemassa olevat kohdekielen nimitykset käy, koska ne eivät ole yksiselitteisiä tai niiden suhde ei vastaa lähtökielen nimitysten suhdetta puheena oleviin käsitteisiin, eri kielten sanojen merkitysten alat saattavat olla erilaisia. Loogisesti ilmaistuna niiden tarkoittamien tarkoitusten joukot eivät ole identtisiä. Myös eri kielten sanojen ja nimitysten taustalla olevien käsitteiden alat voivat olla erilaisia. Kääntäjällä on kuitenkin osaltaan vastuu tekstin yksiselitteisyydestä, ja usein yhdyssanan valitseminen käännösvastineek-

si tuottaa aivan kelpollisia vastineita (Westerlund 2006, 76). Suomen kielessä sitä paitsi sanaväli – onko sitä vai ei – merkitsee usein merkityseroa. ”Yhdyssana on tapa tuottaa tiivis ja lyhyt vastine, joka on termimäisempi kuin erillisten sanojen liitto”. (Westerlund 2006, 76.)

Yhdyssanoja kuitenkin tarvitaan terminmuodostuksessa, mutta niiden on oltava yksikäsitteisiä, koska termi viittaa yleensäkin vain yhteen käsitteeseen. Muutoin yhdyssana on Westwendlundin (2006, 79) mielestä turhaa kielellistä painolastia. Vieraasta kielestä suomennettaessa on havaittavissa tendenssi tuottaa abstrakteista käsitteistä yhdyssanoja kääntämällä elementit suoraan suomeksi ja yhdistämällä ne sitten yhdyssanaksi (Westerlund 2006, 79).

Tarkastellessaan yhdyssanojen käyttöä Euroopan yhteisön säädösten käänöksissä Westerlund päättelee oman aineistonsa, siis säädöstekstien, pohjalta, että yhdyssanan luominen siten, että laina on jokin yhdyssanan osio, ei kuitenkaan ole käänösstrategiana kovinkaan tavallinen. Hän tarkoittaa lainalla sellaisia sanoja kuin *infrastruktuuri* tai *akkreditointi*. Näistä on tullut mm. sellaisten yhdyssanojen määriteosia kuin *infrastruktuurikustannus* tai *akkreditointimenettely*. (Westerlund 2006, 81.) Toisaalla hän puhuu suorista lainoista tarkoittaen oikeastaan vierassanoja, esimerkkeinä *direktiivi*, *faksi*, *abstrakti* (Westerlund 2006, 75). Iso suomen kieli (2004) erottelee toisistaan kuitenkin vain sitaattilainan eli mukautumattoman lainasanan (ISK 2004, 41) ja vierassanan, joiden äänneistö on mukautettu vanhempia lainasanakerrosta vähemmän (ISK 2004, 175). Kummatkin Westerlundin lainasanaluokat kuuluvat siis lainasanojen luokkaan vierassanat.

Westerlund on löytänyt tutkimuksessaan oivan esimerkin **yhdyssanan rakennetta koskevasta kreolisaatiosta**, yhdyssanan *ryhmäpoikkeus*. Sana *poikkeus* esiintyy Westerlundin käyttämässä Suomen lainsäädännön aineistossa yhdyssanan osana liki 300 kertaa, mutta aina yhdyssanan määrite- eli alkuosana. Sanan *poikkeus* käyttö yhdyssanan pääsanana (eli siis edusosana, ISK 2004, 392) on uusi käytäntö Suomen säädöskielessä. (Westerlund 2006, 80 - 81.)

Uudisyhdyssanaksi määritellään Westerlundin (2006, 83) tutkimuksessa ”yhdyssana, joka on Suomen lainsäädännössä ennestään tuntematon”. Yleisemmin uudisyhdyssana voitaisiin määritellä yhdyssanaksi, joka on tuntematon sen alan kielessä, jonka piiriin kuuluvassa tekstissä se esiintyy. Tuntemattomuus ei useinkaan voi olla absoluuttinen ominaisuus, koska harvalla alalla on mahdollista määrittää siellä esiintyvät sanat sillä yksiselitteisyydellä, kuin lainsäädännön kielenkäytössä on mahdollista.

Sekä kirjoitettaessa uusia tekstejä että käännettäessä niitä toiselta kieleltä tuotetaan uudissanaja, kun halutaan nimetä uusia ilmiöitä. Yhdyssanan muotoiset nimitykset ovat kuitenkin usein kuvailevia, eivätkä vain nimeäviä. Rakennepiirteensä yhdyssana muistuttaa rinnastusta. Samankaltaisesti kuin genetiiviattribuutti, rajaa nk. määrittäisyhdyssanan (ISK 2004, 392) määrittäneenä oleva alkuosa edus- eli perusosaa, ja teksteihin syntyy luokituksia: perusosa ilmaisee kategorian tai yläkäsitteen, jonka alaan tapaus tai alakäsite kuuluu. Toinen yhdyssanojen muodostamisen taustalla oleva seikka on mallien tuottaminen. Niiden avulla asioita nimetään ja otetaan haltuun. Heikkisen et al. (2000, 58) mielestä sanaliittoon verrattuna yhdyssana on termimäisempi sekä merkki kielen erikoistumisesta ja vakiintumisesta, merkitysjärjestelmän kiteytymisestä. On kuitenkin keinotekoisia tehdä tällaista erottelua. Sanaliittotermit ovat yhtä lailla termimäisiä kuin yhdyssanatkin. Ne ovat sitä paitsi yhtä lailla luovaa kieltä ja hyvin yleisiä. Kysymys on pikemminkin siitä, kumpi on luontevampi ja parempi ratkaisu kulloisessakin tilanteessa muodostaa uusi termi.

Yhdyssanojen sanotaan olevan interdiskursiivisia ja intertekstuaalisia (Heikkinen et al. 2000, 58), mutta niin ovat monet muutkin nimitykset ja termit, olivatpa ne yhdyssanoja tai eivät. Schützlin teoria kokonaisuutenaan on näitä molempia. Se liittyy läheisesti Weberin, Husserlin, Bergsonin ja monen muun tieteelliseen tuotantoon ja keskusteluun niin suorien viittausten kuin näiltä lainattujen käsitteidenkin tasolla. Aineistona olevan käännöksen kannalta tämän seikka relevantti siinä mielessä, avaavatko käänöksessä käytetyt termit samat merkitykset kuin alkuteksti. Schützlin lähimpien oppi-isien, Weberin, Husserlin, Bergsonin, tekstejä on suomennettu äärimmäisen vähän, joten heidän sitaattiansa kääntämisessä pääsee kääntäjä yleensä kyntämään neitseellistä maaperää.

Käännettäessä on ratkaistava kysymys, käyttääkö yhdyssanan ilmaisemiseen kohdekielellä yhdyssanaa vai sanaliittoa, mutta myös se, onko sanaliitto parempi kääntää yhdyssanalla. Tässä ei käsittääkseen samankaikuisuuden kannalta ole ratkaisevaa saman sanallisen muodon käyttö, vaan miten ilmaisun sisältö välittyy mahdollisimman samankaikuisesti toisella kielellä. Suomen kielen, eli tutkimuskohteen kohdekielellä, kannalta pyrin ensin tiivistämään joitain suomalaisessa yhdyssanoja ja sanaliittoja koskevasta keskustelusta.

Ensinnäkään sanojen yhteen tai erikseen kirjoittaminen ei ole Räikkälän et al. (1996, 5) mielestä ”pelkkä oikeinkirjoitusasia”, vaan se on syvälle kielen olemukseen kuuluva sanarakennekysymys, kyse on heidän

mielestään käsitteenmuodostuksesta. He vetoavat vanhaan Nykysuomen sanakirjan yhdyssanan määritelmään, jonka mukaan se on yhtä käsitettä ilmaiseva sana. Kun pohditaan sitä, käytetäänkö yhdyssanaa vai sanaliittoa, vaikuttaa sanan termimäisyys heidän mielestään valintaan. Termille on luonteenomaista tarkkarajaisuus, ja he pitävät yhdyssanaa luonteeltaan termin luonteisena siinä mielessä, että se ilmaisee yhtä käsitettä. (Räikkälä et al. 1996, 5 - 6.) Uudemman määritelmän (KS 2007, s.v. yhdyssana) mukaan yhdyssana on ”kahdesta tai useammasta yhteen kirjoitettavasta sanasta koostuva sana”. Käsitettä ei enää sekoiteta yhdyssanan määrittelyyn. Oletus yhdyssanan erityisestä termimäisyydestä on ehkä liian yleistävä. Ratkaisut yhdyssanan ja sanaliiton välillä ovat pikemminkin tapauskohtaisia. Liimatainen (2000, 236) sanoo, että niin saksassa kuin suomessakin yhdyssanojen rinnalla monisanaisten termien suhteellinen määrä erikoisalojen sanastossa kasvaa.

Liian tiiviiden yhdyssanojen tarkoite (tarkoitus on varmaankin sanoa merkitys) selkeytyy Räikkälän ja kumppanien mielestä monesti, kun sanat puretaan ja ilmaistaan analyttisin keinoin eli useammalla sanalla. Tässä voidaan suomen kielessä hyvin käyttää eri sijamuotojen tarjoamia mahdollisuuksia, koska suomessa sanojen suhteita toisiinsa ilmaistaan taivutuksen avulla. Tällaisia keinoja on esimerkiksi genetiiviattribuutin käyttö. Samaten, jos yhdyssana on rakennettu tekemistä ilmaisevasta substantiivista, voi substantiivin purkaa takasin verbiksi, joka ilmaisee ajatuksen usein dynaamisemmin. Tällöin on pidettävä huoli siitä, että määritesuhteet pysyvät tarkoitettunlaisina, eivätkä käänny väärin päin. (Räikkälä et al. 1996, 10 - 11.)

Ratkaisu yhdyssanojen käyttämisen tai niiden purkamisen välillä on käsittääkseni kuitenkin tapauskohtainen asia, eikä siihen ole syytä yrittää kahlita sitä kovin ahtain ohjein tai säännöin. Kääntämisen näkökulmasta ja miksei kaiken kielenkäytönkin kannalta tärkein ”sääntö” tai johtopäätös, jonka Räikkälä ja kumppanit esittävät, onkin, että ehdottomia sääntöjä ei voi antaa. Niin yhdyssanojen kuin muidenkin sanojen avulla yritämme jäsentää kielenulkoista maailmaa, eikä sitä maailmaa voi kahlita ohjeilla ja säännöillä. Siksi myös kielen tiukka säännöttäminen, eli ehdoton jako oikeaan ja väärään, on vain harvoin mahdollista. (Räikkälä et al. 1996, 12.) Kääntämisen näkökulmasta toisen, käännettävän kielen kielimaailmakin on kääntäjälle kohdekielen kannalta ulkoinen maailma, jossa usein rikotaan tuon maailman eli lähdekielen omiakin normeja. Siis myöskään käännöksen kieltä ei voi kahlita tiukoin säännöin.

6.4.1. Poikkeavan yhdyssanarakenteen siirtäminen suomen kieleen

Yhdyssanojen muodostamista koskevat normit poikkeavat saksassa ja suomessa jonkin verran toisistaan, varsinkin väliviivan käyttöä koskevat. Duden (2011, hakutulos 3.2. hakusanalle Bindestrich) antaa väliviivan käytöstä yhdyssanoissa mm. seuraavanlaisen ohjeen. Jos useita sanoja on määritteenä substantivoidun infinitiivin edessä, niin silloin koko sanaliittymä liitetään yhteen, emimerkkeinä *das In-den-April-Schicken, das Auf-die-lange-Bank-Schieben, das Ins-Blaue-Fabren, das Für-sich-haben-Wollen*. Suomen kieliopin normit eivät tunne tällaisten moniyhdysviivaisten yhdyssanojen mahdollisuutta (ISK 2004, 389 - 390). Tällaisia yhdyssanoja käytetään paljon erityisesti saksankielisissä filosofian alan teksteissä mutta myös sosiologian saksassa. Schütz'in tekstissä niitä on viljalti. Ne eivät kuitenkaan aina ole edellä esitellyn normin mukaisia, sillä niissä ei suinkaan aina ole kyse substantivoitua infinitiiviä edeltävien määreiden joukosta, vaan muunkinlaisista toisiinsa liittyvien sanojen joukoista. Normit eivät näin ollen ole kahlinneet sen kummemmin lähtötekstin kirjoittajaa kuin kääntäjäkään, mikä osaltaan vahvistaa em. Räikkälän et al. (1996, 12.) ”säännön” osuvuutta.

Esimerkkejä samanmuotoisesti käännetystä moniyhdysviivaisista yhdyssanoista ovat *Gebandelt-worden-sein, toimituksi-tullut* (Schütz 1981, 51; 2007, 81), *Sich-darauf-hin-Richten, minän-sitä-kohti-suuntautuminen* (Schütz 1981, 67; 2007, 98), *Mittel-Ziel-Abfolge, keino-päämäärä-seuraanto* (Schütz 1981, 121; 2007, 168), *Zweck-Mittel-Relation, keino-tavoite-subde, Mittel-Ziel-Setzung, keino-tavoite-asetelma* (Schütz 1981, 329; 2007, 411). Kolmesta viimeksi mainitusta sanaparista esittäisin kaksi huomiota.

Ensinnäkään termistö ei ole sikäli pysynyt yhtenäisenä, että ensimmäisessä *Ziel* on käännetty päämääräksi, toisessa ja kolmannessa sekä *Ziel* että *Zweck* tavoitteeksi. Toki sanat ovat varsin synonyymisiä ja lisäksi olisi vielä käytettävissä keino-sanana yhteydessä usein käytetty sana tarkoitus. Sosiologian termistössä ei kuitenkaan aiheuttane hämmennystä tai sekaannusta käyttää synonyymisiä ilmaisuja rinnan toistensa kanssa. Sen kummemmin saksassa (kts. edelliset esimerkit, joissa sekä *Ziel* että *Zweck*) kuin suomessakaan ei ole täysin vakiintunutta tapaa, mitä sanaa tai sanoja käytetään sanojen *Mittel* tai *keino* yhteydessä.

Tutkimusaineistosta löytyy myös muunlaisia esimerkkejä kuin moniyhdysviivaisen yhdyssanan samanmuotoisia käännöksiä. Esimerkiksi adjektiivi- ja genetiiviattribuuttien yhdistelmä on käännetty adjektiiviattribuutilla ja yhdyssanalla, lainausmerkkien väliin jäävää osuutta hieman muunnellen: ”*iterative*

Unendlichkeit des Man-kann-immer-wieder”, loputon ”*voidaan-yhä-uudestaan*” -toistettavuus (Schütz 1981, 135; 2007, 146). Käännöksessä on lähtötekstin adjektiiviattribuutista tehty käännösvastineen yhdyssanan viimeinen osa eli edusosa (ISK 2004, 392) ja lähtötekstin ilmauksen määritteet saavasta substantiivista adjektiiviattribuutti. Alkuperäisen viestin sisältö ei kuitenkaan ole lainkaan muuttunut. Alkuperäisen muodon säilyttäminen olisikin ollut suomeksi ilmeisen vaikeaa. Suomennoksessa säilyy myös tuon muissakin yhteyksissä toistuvan yhdyssanan *voidaan-yhä-uudestaan* lähtötekstin mukainen termimäisyys, jonka suomen kieliopin normien kahleisiin jääminen olisi hävittänyt. Tämä on oiva esimerkki Räikkälän ja kumppaneiden teesistä, että sanojen yhteen tai erikseen kirjoittaminen ei ole ”pelkkä oikeinkirjoitusasia”, vaan sanarakennekysymys (Räikkälä et al. 1996, 5).

6.4.2. Synonyymeillä uudisyhdyssanaoja

Uudisyhdyssanojen, nimenomaan lainasanojen, muodostamisessa auttaa osuvien omapohjaisten käännösvastineiden muodostamisessa kohdekielen synonyymien kirjon hyvä tuntemus ja oivaltava käyttö. Sanan synonyymien joukko ei suinkaan pysy vakiona. Esimerkkinä tästä olkoon suomen kielen sana tosiasi. *Nykysuomen sanakirjassa*, joka julkaistiin alkujaan 1951 - 1961 (SKP, 1990, V) ja jonka muuttamattomia kansanpainoksia kirjan kolme ensimmäistä nidettä ovat (NS 1980 osa 1, IV), *tosiasian* synonyymeiksi mainitaan vain *faktumi* ja *tosiseikka* (NS 1980, s.v. tosiasi), mutta jo sen osana 7 1989 ilmestynyt *Synonyymisanakirja* listaa tosiasielle uusina synonyymeinä sanat *totuus*, *tosio* ja *realiteetti*. Tosiseikka on pysynyt tosiseikkana mutta faktumista on tullut *fakta* (Nykysuomen sanakirja 1989 osa 7, samoin sen 3. painoksessa Jäppinen 2003, s.v. tosiasi). *Suomen kielen perussanakirjassa* tyydytään tosiseikkaan, faktaan ja tosioon (SKP 1994 osa 3, s.v. tosiasi), samoin *Kielitoimiston sanakirja* (KS 2007, s.v. tosiasi). Harvimmin käytetty näistä lienee 1989 Synonyymisanakirjassa mukaan tullut *tosio*, jota Pietilä käyttää yhdyssanasana *olemustosio* (Schütz 2007, 150) käännösvastineena Schützin Husserlilta lainaamalle sanalle *Wesenstatsache* (Schütz 1981, 135). Sanaa *tosio* viljellään suomennoksessa enemmänkin: *Grundtatbestand* ja *Tatsachenwelt* (Schütz 1981, 20 ja 12) käännösvastineinaan *perustosio* ja *tosiomaaailma* (Schütz 2007, 40 ja 30). *Tosiota* näkyy jonkin verran jo käytettävän, mutta kuten sanakirjalöydöksistäkin ilmenee, se on melko uusi suomen kielen sana¹⁶. Schützin suomennoksessa sanalle olisi löytynyt vielä ainakin yksi hyvä käyttöyhteys. *Wesentatschen* tavoin Husserlilta suoraan lainattu ja Schützin lainausmerkein varustama „*Urdatum*” (Schütz 1981, 87) on käännetty sanalla ”*alkuaine*” (Schütz 2007, 119). Datumien synonyymi on kuitenkin

¹⁶ Ensimmäistä kertaa törmäsin sanaan Riitta Koiviston ja Kirsti Sirasteen (1978) suomennoksessa puolalaisen Stanislaw Lemin kirjasta *Futurologinen kongressi*, jonka suomennos on kaiken kaikkiaan varsinaista uudissanailun riemujuhlaa. Siinä se esiintyi jotakuinkin nykymerkityksessään yhdyssanoissa *tosiopallero* (Lem 1978, 109 ja 120) ja *tosioahmo* (Lem 1978, 90).

tässä yhteydessä *Faktum* (GW 1999, s.v. Datum 2. *Faktum*: das ist ein D.; myös Duden 2007a, s.v. Datum) eli tosiasia (GW 1999, s.v. Faktum: [*unumgänliche*] *Tatasche*; Duden 2007a, s.v. Fak|tum: [*nachweisbare*] *Tatsache, Ereignis*; Duden 2007b, s.v. Faktum: *Fakt, gegebener Umstand, Gegebenheit, Realität, Sachverhalt, Tatbestand, Tatsache, Wirklichkeit*.) Käännösvastineessa alkuaine ollaan sikäli oikeilla jäljillä, että tässä yhteydessä ei ole kyse Datumin tavanomaisimmasta merkityksestä eli päiväyksestä, joka vanhemmissa saksalaisissa sanakirjoissa on ainoa sille annettu varsinainen merkitys, esimerkiksi Paulin *Deutsches Wörterbuch* Dritte Auflage (Paul 1921, s.v. Datum: = „lat. datum (gegeben), welches in lateinischen und danach auch in den deutschen Urkunden vor die Zeitangabe gesetzt wurde“. Samoin Paul 1897 ja Grimm 1860, s.v. Datum) Tässä tulee jo esille sanojen *Datum* ja *Faktum* yhteys eli latinan kantasanaa juontuva merkitys *geben, annettu*. Paulin sanakirjan myöhemmän laitoksen (Paul 2002, s.v. Datum) selitykset selventävät Faktum-merkityksen tuloa saksan kieleen. Edellä mainitun päiväysmerkityksen lisäksi siinä annetaan kakkosmerkitykseksi selitys, että 1700-luvulta lähtien tieteellisessä kielessä *Datum* on tarkoittanut annettua suuretta (”gegebene Größe’, im Pl. *Data*, ’Angaben’, daneben seit Anf. 19. Jh. *Daten* Pl.”). Näin ollen käännösvastine *alkutosio* olisi ollut aivan johdonmukainen jatkumo muille tosioille.

6.4.3. Yhdyssanat sanaliitoiksi ja sanaliitot yhdyssanoiksi

Räikkälä ja kumppanit (1996, 10 - 11) esittävät liian tiiviiden tai pitkien yhdyssanojen selkeyttämistä purkamalla ne genetiiviattribuuttirakenteeksi tai sanaliitoksi. Näitä keinoja on käytetty myös tutkittavana olevassa käännöksessä, eikä vain yhdyssanojen, vaan myös muiden suomeksi yhdellä sanalla vaikeasti ilmaistavien ilmausten kohdalla. Max Weberin sosiologiassa usein esiintyvä termi on verbi *wirtschaften*, johdos substantiivista *Wirtschaft*. Pietilä on ratkaissut tämän verbin sanaliitolla *toimia taloudessa*. (Schütz 1981, 345; Schütz 2007, 431.) Substantivoituna muodossa *Wirtschaften* se on saanut käännösvastineeksi yhdyssanan *taloustoimi* (Schütz 1981, 344; Schütz 2007, 431) eikä esimerkiksi ’toiminta taloudessa’. Esimerkkejä yhdyssanojen kääntämisestä sanaliitoilla ovat mm. *Zeichenbedeutung, merkki tarkoitteelleen* (Schütz 1981, 167; Schütz 2007, 218); *Unwillkürlichkeit, ei vapaa tabdonvalinta* (Schütz 1981, 52; Schütz 2007, 83); *Beseeltbeit, että on sielu* (Schütz 1981, 29; Schütz 2007, 53); *dauer-immanent, keston sisäinen; dauer-transzendent, keston ulkopuolelle sijoittuva* (Schütz 1981, 51; Schütz 2007, 83). Nämä ratkaisut juontuvat kielten rakenne-eroista johtuvista erilaisista ilmaisumahdollisuuksista.

Schützin kirjan suomennoksessa on toimittu myös toiseen suuntaan, eli sanaliittoja tai attribuuttirakenteita on suomennettu yhdyssanalla. Selkeimpiä ovat *jetzt hier und so* sekä *Jetzt und So*, jotka on suomennet-

tu *tässä-nyt-tällaisena* ja *nyt-näin-olo* (Schütz 1981, 236 ja 95; Schütz 2007, 300 ja 134). Molemmat näistä ovat alkutekstissä hyvin termin kaltaisia, etenkin jälkimmäinen. Sen osat esiintyvät myös itsenäisinä substantiiveina *das Jetzt* ja *das So*, jotka molemmat on käännetty yhdyssanoilla *nyt-hetki* ja *näin-olo* (Schütz 1981, 53; Schütz 2007, 84). Lauseyhteys, jossa ne esiintyvät, edellyttää niiden kääntämistä muuten kuin vain pelkästään nyt ja näin taivutettuna muotoihin nytin ja näinin, jotka kuulostaisivat lähinnä hullunkurisilta.

(11)

Alle diese Komponenten konstituieren das So des jeweiligen Jetzt, in dem das Ich lebt. (Schütz 1981, 53.)

Kaikki nämä osaset rakentavat Minän kulloinkin elämän nyt-hetken näin-olon. (Schütz 2007, 84.)

Kaiken kaikkiaan yhdyssanat käännösvastineina merkitsevät usein kreolisaatiota. Yhdyssanojen rakenne ja muoto saattavat tulla toisesta kielestä, kuten erityisesti moniyhdysviivaisissa yhdyssanoissa, mutta myös edellä mainitussa Westerlundin (2006, 80 - 81) löytämä Euroopan yhteisön säädösten mukana suomen säädösteksteihin tullessa sanassa *ryhmäpoikkeus*, jossa suomen säädöskielen yhdyssanoissa vain määriteosana oleva *poikkeus*, onkin edusosana. Samankaikuisuuden kannalta se, mikä on usein kreolisaatiota, tuo ilmi lähtötekstin intentioita, kuten yhdyssanan ilmaisemaa termimäisyyttä, mutta myös lähtötekstin kirjoittajan tyyliä ja tapaa käyttää kieltään Suuri osa käännöskielen uudisyhdyssanoista on puhtaita käännöslainoja, joilla usein voidaan ytimekkäästi ilmaista lähtötekstin ilmaus yhdysosiltaan omapohjaisella käännösvastineella.

6.5. Ilmauksen näkökulman ongelmasta

6.5.1. Aspekti vai ilmauksen näkökulma

Saksan kielen prefiksialkuinen sana ei aina ole verbin. *entwerden* tapaan ongelma, jos sitä vastaa suomessa esimerkiksi yhdyssanan alkuosa, kuten sanaparissa *einem widerstreiten/widerstreitende, ristiriitaistaa/ristiriitaistava* (Schütz 1981, 110; Schütz 2007, 155). Tässä tapauksessa ongelma ei olekaan tasolla *wider+streiten* vs. *risti+riita*, vaan suomalaisen **uudisjohdoksen näkökulmassa tai ”aspektissa”** ja sen myötä koko johdoksen soveltuvuudessa. Verbi *widerstreiten* esiintyy Schützin tekstissä seuraavanlaisessa yhteydessä. Kyse on jälleen suorasta lainauksesta Husserlin teoksesta *Formale und transzendente Logik* (Husserl 1929, 194):

(12)

„Vor allem Urteilen liegt ein universaler Boden der Erfahrung, er ist stets *als einstimmige Einheit möglicher Erfahrung* vorausgesetzt. In dieser Einstimmigkeit hat alles mit allem sachlich ‚zu tun‘. Aber Einheit der Erfahrung kann auch *unstimmig* werden, jedoch wesensmäßig so, daß das **Widerstreitende mit demjenigen, dem es widerstreitet, eine Wesensgemeinschaft hat**, so daß in der Einheit zusammenhängender Erfahrung alles mit allem in wesensmäßiger Gemeinschaft steht.“ (Schütz 1981, 110.)

”Kaikkia arvostelmia edeltää kokemuksen universaali perusta; se edellytetään aina *mahdollisen kokemuksen yhteen sopivana (sic!) ykseytenä*. Tässä yhteensopivuudessa kaikki asiat ovat ’tekemisissä’ toistensa kanssa. Kokemuksen ykseys voi tosin käydä myös *ristiriitaiseksi*, olemuksenmukaisesti kuitenkin niin, että **ristiriitaistava ja ristiriitaitettu muodostavat olemusyhteisön**. Siis toisistaan riippuvien – ristiriitaisinakin toisistaan yhä riippuvien – kokemusten yhteydessä kaikki ovat olemuksenmukaisesti yhteisöä kaikkien kanssa.” (Schütz 2007, 155.)

Olen laittanut sanan aspekti edellä lainausmerkkeihin sen vuoksi, että se on kielipillisenä terminä jo käytössä. Aspektista voidaan Ison Suomen Kielipoin (ISK 2004, 1430) mukaan puhua eri tasoilla, se ”on laajasisältöinen ja moniselitteinen käsite, jolla ”tarkoitetaan lauseen rakenteen eri tasoilla ilmeneviä tilanteen keston ilmaisemiseen liittyviä seikkoja. Puhutaan lauseen aspektista, verbi-ilmauksen aspektuaalisesta tilannetyypistä ja verbin omasta aspektimerkityksestä.”

Lyons (1977, 483) katsoo, että käsitteellisessä kehyksessä, jolla järjestämme ja kuvaamme havaintoja fyysikaalisesta maailmasta, puhummepa sitten mitä kieltä hyvänsä, voimme identifoida, paitsi lyhyt- tai pitkäkestoisia asiointiloja, myös tapahtumia, prosesseja ja toimintaa. Mutta tuosta käsitteellisestä kehyksestä puuttuu tyydyttävä termi, joka kattaa yhtäällä olotilat ja toisaalla tapahtumat, prosessit ja toiminnat. Tähän tarkoitukseen Lyons (1977, 483) haluaa käyttää termiä tilanne. Tilanteet hän erottelee ylimmällä tasolla staattisiin ja dynaamisiin: Staattinen tilanne tai asiointila tai olotila on sellainen, jota pidetään olemassa olevana pikemmin kuin tapahtuvana, ja sen katsotaan olevan homogeenistä, jatkuvaa ja muuttumatonta koko kestopan ajan. Dynaaminen tilanne on jotain, joka tapahtuu, sattuu, ilmaantuu tai esiintyy. Se voi olla yhtä hyvin hetkellinen tai kestävä, eikä se välttämättä ole homogeeninen eikä kestävä. Dynaamisen tilanteilla voi olla useita ajallisia piirteitä. Kaikkein tärkeintä Lyonsin mielestä on, että dynaaminen tilanne voi olla tai olla olematta agentin kontrollissa. Lyons määrittelee erilaisia dynaamisten tilanteiden tyyppisiä. Jos dynaaminen tilanne on ajallisesti jatkuva, on se prosessi. Agentin kontrolloima prosessi taas on toimintaa. Jos dynaaminen tilanne on hetkellinen, on se tapahtuma ja agentin kontrolloimana teko. (Emt. 1977, 483.)

6.5.2. Teonlaatu

Sanaa ristiriitaista voidaan tarkastella myös teonlaadun näkökulmasta. Saksan kieliopissa on verbien yhteydessä puhuttu jo pitkään teonlaadusta: olemisen tai tapahtumisen ajallinen kulku, toistuminen ja intensiteetti (Duden 1966, 71 - 72). Teonlaadun rinnalla on myöhemmin ruvettu puhumaan myös merkitysryhmistä eli toiminta-, tapahtuma- ja olotilaverbeistä (Duden 1973, 64 - 66; Duden 1984, 92 - 94; Duden 1998, 90 - 91). Cate (1985, 67 - 68) kritisoi kirjassaan *Aspektualität und Nominalisierung* tätä merkitysryhmäjaottelua siitä, että käyttökieliopin tapaan jaottelua ei problematisoida, vaan siitä tehdään uskottava esimerkein ja epämääräisin käsittein.

Dudenin kieliopin uusimmassa, kahdeksannessa laitoksessa (Duden 2009, 408 - 414) verbien luokittelua koskeva osuus on kirjoitettu uudelleen. Merkitysryhmien sijasta teonlaadun rinnalla puhutaan nyt aktionaalisuudesta. Kategorialuokalla teonlaatu viitataan verbin kuvaaman tapahtumisen tai asiantilan ja ajan kulun yhteyteen. Ilmausta aktionaalisuus käytetään yläkäsitteenä luokitteluille, joissa subjektiaktantin eli subjektitäydennyksen (ISK 2004, 429 - 430) semanttisella roolilla on ratkaiseva merkitys. (Duden 2009, 408.)

IDS:n (Institut für deutsche Sprache) kieliopissa verbiopin yhtenä päälukuna on tapahtuman perspektiivoinnin kielioppi (Grammatik der Ereignisperspektivierung). Siinä halutaan erottaa toisistaan verbaalikäyttäjä ja vain prefiksiverbeihin liittyvä teonlaatu. Teemana ovat erilaisten verbaalikäyttäjäriiden eli erilaisten tapahtuman perspektiivoinnin muotojen kieliopilliset vaikutukset, erityisesti vaikutukset perfektin apuverbin valintaan. (Zifonun et al. 1997, 1860.)

Tapahtumia voidaan kuvata eräänlaisesta ulkoisesta perspektiivistä (esimerkiksi verbien *finden* tai *kommen* yhteydessä). Tapahtumia voidaan kuvata myös sisäperspektiivistä, jolloin edeltävät ja seuraavat tapahtumat jäävät tarkastelun ulkopuolelle (esimerkiksi verbien *laufen* tai *gehen* yhteydessä). Tätä verbaalikäyttäjäriin kuuluvaa erottelua ei kuitenkaan tehdä kieliopin välinein, vaan se on osa verbien semantiikkaa. Käsite teonlaatu (Aktionsart) halutaan varata sananmuodostuksen ilmiöiden kuvaamiseen: prefiksit (ja joskus suffiksit) määrittävät prefiksiverbin teonlaadun suhteessa kantaverbiin. (Zifonun et al. 1997, 1860 - 1861.)

Suomen kieliopissa teonlaatu ei nykyään ole verbien analysoinnin tai luokittelun väline. Laajemmin siitä on kirjoittanut oikeastaan vain Knut Cannellin (1930, 19 - 35) Hän tukeutuu Adolf Noreenin(1904) kirjassaan *Vårt språk – nysvenske grammatik, femte bandet* esittämään tarkasteluun, jossa hän käsittelee ruotsin kielen verbejä merkitysopin kannalta tarkastelukulmina mm. *aktionsart* (Noreen 1904, 607 - 645) ja *aspekt* (Noreen 1904, 645 - 668). Noreenin (1904, 645) mukaan nuo kaksi kategoriaa on tuohon asti yleisesti sekoitettu toisiinsa. Toisaalta vielä 105 vuotta myöhemmin on todettu, että yleisesti on teemaan teonlaatu liittyvä ammattiterminologia erittäin epäyhtenäistä ja sekaannusta tuottavaa (Duden 2009, 408). Samainen teos toteaa myös välttävänsä termin aspekti käyttöä (Duden 2009, 411). Noreen toteaaakin, ettei tuo käsitteiden sekoittaminen ole laisinkaan kummallista. Varsinkaan sellaiselle, joka ei ole täysin perehtynyt slaavilaisten kielten luonteenlaatuun, ei ole helppo lyhyitä ja yksiselitteisiä ilmauksia käyttäen esittää selkeää yhteenvetoa siitä, mitä aspektin kategoria varsinaisesti pitää sisällään. Tämä koskee erityisesti germaanisia kieliä. (Noreen 1904, 645.) Mutta myös suomalaisessa kieliopissa todetaan 100 vuotta Noreenin jälkeen, että usein teonlaadulla viitataan verbien aspektiominaisuuksiin (ISK 2004, 1431).

Teonlaadussa on Noreenin mukaan kyse merkitysopillisesti motivoidusta kategoriasta. Se soveltuu määrittelemään sitä tapaa, jolla verbin esittämä tapahtuminen tapahtuu. Käsitteen määrittelyssä vallitsee sekasotku, koska teonlaadun käsite lähes aina sekoitetaan aspektin käsitteeseen. S. Agrell (1908) on Noreenin mielestä tehnyt ansiokkaasti selkeän eron näiden käsitteiden välille. **Teonlaatu** tarkoittaa **miten** teko tai toiminta suoritetaan, ja **aspekti** sitä, saatetaanko teko **päätökseen**. (Noreen 1904, 607 - 608.)

Agrell (1908, 78 - 79) korostaa, että teonlaatu ei tarkoita slaavilaisten kielten verbien kahta edellä mainittua pääkategoriaa imperfektiä ja perfektiiä. Näitä hän kutsuu aspekteiksi. Teonlaadulla hän kuvaa seikkaa, joka hänen mielestään on siihen asti lähes tyystin jäänyt huomiotta, puhumattakaan että ilmiötä olisi luokiteltu. Teonlaadussa on kyse merkitysfunktiosta, joka ilmaisee tarkemmin, miten teko on toteutettu, ja joka korostaa sen suorittamisen laatua ja tapaa. Kyse on yhdysverbien sekä muutamien yksinkertaisten verbien ja suffiksijohdosten merkitysfunktiosta. Teonlaatu määrittää verbin ilmaisema tekoa suhteessa kahteen momenttiin: yhtäältä ajan kulkuun ja toisaalta tuloksen saavuttamiseen, jolloin joissakin tapauksissa nousee esiin myös subjektin aktiviteetti. Agrell katsoo myös, että ei voida tarkastella vain varsinaista verbin kuvaaman teon ajankulkua. On otettava huomioon myös tuloksen pysyvyyden kestoaika (jälkikesto) ja aika ennen tekoa, teon aiheuttava tapahtuma. Myöskään ei voida tarkastella teon

tulosta ylipäänsä eli koko teon lopputulosta, vaan myös kiinnitettävä huomiota tulosten saavuttamiseen toiminnan aikana, tuloksen muodostumisprosessiin, tulokseen tulemisensa vaiheessa. Noreenin (1904, 608) ja Agrellin (1908, 78) teonlaadun määritelmä merkitsee, että teonlaatuja voi olla laskematon määrä jaotteluperusteista riippuen.

Myös Cannellin (1930) käsittelee teonlaatua Noreenin tavoin merkitysopin ja sananmuodostuksen kannalta. Hänen kohteenaan ovat lähes yksinomaan verbijohdokset. Tämä Cannelinin ja hänen kauttaan Noreenin näkökulma tekeekin teonlaadusta myös suomen kielen kannalta mielenkiintoisen käsitteen. Olennaista tässä on, että Noreen näkee **teonlaadun avoimena kategorioiden joukkona**. Niitä voidaan määritellä ja jaotella eri perustein. (Noreen 1904, 640.) Tämä on olennaista nimenomaan, jos ajattelemme teonlaatua kääntämisen problematiikan kannalta. Se on näin ymmärrettyinä joustava: ilmauksen, lauseeseen tai verbin, teonlaatua voidaan analysoida kulloisenkin ongelman kannalta relevanteista näkökulmista. Esimerkiksi verbin *widerstreiten* / *ristiriitaistaa teonlaadullisena probleemana on se, että se kuvattava relaatio ei ole johonkin kohdistuva toiminta tai jonkin tekeminen jonkinlaiseksi, vaan oleminen jossakin suhteessa jonkun kanssa. Näkökulmaero on siis kohdistuva tai muuttava toiminta vastaan oleminen.

6.5.3. Luokittelujen vajavaisuudesta

”Useimmat aspektiin liittyvät jaottelut eivät ole absoluuttisia eivätkä jäännöksettömiä” (ISK 2004, 1432) ja sama pätee myös teonlaadun luokitteluihin. Tämä on hyvä muistaa, kun niitä jonkun ongelman yhteydessä soveltaa. ”Myöskään sellaiset käsitteet kuin muutos, tulos ja agenttiivisuus eivät ole yksiselitteisiä, samaten monilla verbeillä on useanlaista käyttöä” (ISK 2004, 1432). Keskeinen seikka on se, että verbejä ei yleensä voi analysoida vain sellaisinaan, vaan usein on ratkaisevaa, mihin ja minkälaisiin muihin sanoihin verbi liittyy.

Käsillä olevassa probleemassa aspekti pelkästään aikaulottuvuuden luonnetta kuvaavana seikkana ei riitä. Kyseessä on pikemminkin se, kuvaako verbi olotilassa olemista (olla ristiriidassa) vai olotilaan saattamista (ristiriitaistaa). Mukaan tulevat kohdistuvuuden ja muuttamisen ($\neq$ muuttumisen) ulottuvuudet. Edellä Lyonsin (1977, 483) esiin nostama agentin käsite osoittaa tässä hyödyllisyytensä. Samoin tulee mukaan erottelu transitiivisiin ja intransitiivisiin verbeihin. Verbin *widerstreiten* sanakirjamerkitys on *im Widerspruch*

steben (GW 1999, s.v. *widerstreiten*). Suomen kielen aspektuaalisen tilannetyypin kannalta sitä käyttäen muodostettu verbi-ilmaus ilmaisee tilaa. Tilat, kuten tässä tapauksessa *olla ristiriidassa*, ovat ”luonteeltaan statiivisia ja ateeleisia: niihin ei sisälly muutosta eikä luontaista päätepidettä eikä tulosta”. (ISK 2004, 1430.) Saksankielinen verbi saa dativikomplementin. Dativikomplementti kuvaa tyypillisesti asiantilassa vähemmän voimakkaasti mukanaolevaa osallista (grammis 2.0 2011, Grammatische Fachbergiffe s.v. Dativobjekt, zuletzt geändert am 31.03.2010). Kyse ei siis ole transitiivisesta verbistä, jolla olisi akkusatiivikomplementti tai suomalaisessa versiossa objekti. Se, mihin verbin *widerstreiten* dativikomplementti viittaa, ei ole ristiriidan aikaansaamisen kohde, vaan yksi ristiriitaan osallinen. Suomeksikin joku on ristiriidassa jonkun kanssa eli molemmat ovat osallisia ristiriidassa. Ilmaisuu on kuitenkin käännetty käyttäen uudisverbiä *ristiriitäistää*. Se on transitiivinen verbi ja kausatiivinen eli muuttamisjohdos, eli se ilmaisee ”tekoa, joka kohdistuu johonkin entiteettiin ja aiheuttaa siinä muutoksen” (ISK 2004, 299, 454). Aspektultaan se on dynaaminen, eli ilmaisee tapahtumaa, ja teellinen, eli verbiin sisältyy tulos: ristiriita, oleminen ristiriidassa. Jos tarkastelemme verbiä *ristiriitäistää* Cannelinin teonlaatuojen luokittelun valossa, niin *ristiriitäistää* on teonlaadultaan faktatiivinen johdannainen, jollaiset ilmaisevat ”siksi tekemistä, saattamista, määräämistä, muuttamista, mitä kantasana merkitsee” (Cannelin 1930, 26), eli tässä ristiriitaiseksi tekemistä. Verbin *ristiriitäistää* myötä ristiriidassa olemisesta tuleekin ristiriitaan saattamista. Lähdetekstin tarkoittama ei kuitenkaan anna tällaiseen aihetta. Suomennoksessa käytetyn verbin teonlaatu on toisenlainen kuin alkutekstissä ilmaistu teonlaatu.

Ajatusharjoituksena voimme toki miettiä Cannelinin pohjalta, millainen voisi olla verbiä *widerstreiten* vastaava suomalainen verbijohdannainen. Se olisi teonlaadultaan essentiaalinen, eli ilmaisisi ”sinä, sellaisena, siinä tai sen alaisena olemista, esiintymistä, toimimista tai sen jäljittelemistä, minkä kantasana ilmoittaa”. Kuudesta Cannelinin tämän teonlaadun verbejä muodostavasta johtimesta ainakin kahta voisi yrittää käyttää kantasanaan *ristiriita*. Johtimella *-ele(-ile)* kantasanaan nomini muodostetuista esimerkkeinä annetaan mm. *irstailen, käärmeilen, veljeilen, orjailen*¹⁷. Meidän esimerkissämme verbijohdokseksi muodostuisi *ristiriitaila*. Johtimella *-(t)ele* tai *-stele*, esimerkkeinä *hangottelen, harrmittelen, lurjustelen* saataisiin aikaiseksi verbi *ristiriitailella*. (Cannelin 1930, 25 - 26.) Sanaliitto *olla ristiriidassa* ilmaisee tosin tarkoittamansa asiantilan varsin selkeästi, niin ettei uudissanoihin liene tarvetta, vaan ne saavatkin jäädä ajatusharjoittelman asteelle.

---

¹⁷ Olen ottanut esimerkit siinä taivutusmuodossa, jota kirjoittaja on käyttänyt, enkä ole muuttanut niitä nykykäytännön mukaisiksi infinitiiveiksi.

Esimerkin siitä, että verbin sinänsä teonlaatu ei ratkaise sen suomenkielisen vastineen teonlaatua, on käsite *Selbsthabe (omaksi otto)* (Schütz 1981, 134, alaviite 65; 2007, 144). Substantiivi *Habe* ja sen kantasana oleva verbi *haben* kuvaa jollakulla olemista, omistamista. Schütz ja Husserl ovat kuitenkin käyttäneet *Selbsthabea* viittaamaan kokemukseen, kokemiseen, tiedon saamiseen tai hankkimiseen. (Schütz 1981, 134 alaviite 65 ja vielä selkeämmin Husserl 1929, 139.) Näkökulmana on siis ollut saaminen tai hankkiminen, ei omaaminen tai omistaminen, ja tämä on tullut suomalaisen käännösvastineen luonteessa selvästi esiin.

6.5.4. Ilmauksen näkökulma ja samankaikuisuus

Jotta ilmaus välittyisi samankaikuisesti, ilmauksen näkökulman on syytä säilyä käänöksessä. Ilmauksen näkökulmaa analysoitaessa ei kuitenkaan ole syytä rajoittua aspektiin tai teonlaatuun termien niissä merkityksissä, joissa niitä suomen tai saksan kieliopissa käytetään. Jottei määriteltäisi jo käytössä oleville kieliopin termeille lisää uusia merkityksiä, on mielestäni parempi puhua laajemmin **ilmauksen, lauseen tai verbin näkökulmasta**. Siihen liittyy aivan olennaisesti aspekti ja teonlaatu sekä kaikki, mitä niihin kuuluu. Siihen liittyy myös kaikki mikä luonnehtii verbin, lauseen tai koko ilmauksen kuvaamaa toimintaa, kuten agentillisuus tai agentittomuus, passiivisuus tai aktiivisuus, kohdistumattomuus tai kohdistuvuus, jossa voi vielä tulla olennaiseksi kriteeriksi kohdistuvuuden kohteen laatu: kohdistuuko toiminta johonkin eli esineeseen tai asiaan vai johonkukaan eli ihmiseen. Kriteerejä voi tapauksesta riippuen hahmottaa toki muitakin. Ilmauksen näkökulma on syytä pitää samalla tavoin avoimena kategoriana kuin teonlaatu Noreenilla (1904, 608) ja Agrellilla (1908, 78).

Vuimeisimpänä mainitusta toiminnan kohteen laadusta voidaan ottaa esimerkiksi entisen DDR:n turvallisuuspalvelun, Stasin kielenkäyttöä koskeva tutkimus (Bergmann 1999). Stasin kielenkäytössä ihminen alennettiin esineeksi. Tämä ilmeni jopa kieliopillisina siirtyminä mm. siten, että sellaisia verbejä, jotka vaativat objektikseen esineen, käytettiin ihmisen yhteydessä. (Bergmann 1999, erityisesti 15 - 25.) Esimerkkinä tällaisista verbeistä ja niistä johdetuista substantiiveista, joita Bergmann analysoi useita, otettakoon hyvin yleisesti käytetty *bearbeiten*, työstää, muokata käsitellä jotakin. DDR-läinen sanakirja määrittelee sen eri normaalikielen merkityksissä sellaiseksi toiminnaksi, jossa toiminnan kohde on jokin esine tai asia, ei ihminen. Puhekielessä tai slangissa sillä sen sijaan oli ihmiseen kohdistuvia merkityksiä: 'voimakas ja pitkään kestävä hakkaaminen' tai 'herkeämätön suostuttelu'. (Kempcke 1984, 139.) Turvallisuuspalvelun kielenkäytössä sillä tarkoitettiin ihmiseen tai ihmisryhmiin kohdistuvaa käsittelyä: "*Personen...bearbeiten*,

Bearbeitung der feindlich-negativen Personen und Personenkreise”. Sanan käyttöä tällaisessa merkityksessä Bergmann pitää silmiinpistävänä ja epätavallisena (Bergmann 1999, 17 - 18). Bergmann pitää tällaista kielenkäyttöä van muutosta kuvata henkilöitä asioina dehumanisointina (Bergmann 1999, 13), ihmisen ihmisyyden häivyttämisenä. Tällainen ilmiö ei mahdu kieliopilliseen aspektiin tai teonlaadun käsitteen piiriin, mutta kylläkin siihen, jota kutsun tässä ilmauksen näkökulmaksi, joka toki tässä ilmenee myös kielenkäytön kieliopillisena muutoksena. Kyse on kuitenkin perimmältään kieliopin ulkopuolisesta ilmiöstä, jossa heijastuu kielenkäyttäjien maailmankuva, ja samalla se kuvaa sitä yhteisöä, jossa kieltä käytetään. Tällainen yhteisö voi olla joku alakulttuuri, tieteellinen tai ammatillinen yhteisö, jolla on oma erikoiskielensä, mutta myös kokonainen yhteiskunta, valtakoneisto tai sen osa, byrokratia tai joku kansainvälinen organisaatio tai yhteisö.

6.5.5. Aspektin, teonlaadun ja ilmauksen näkökulman relevanssista

Erilaiset erittelyt ja luokittelut teonlaadusta ovat sinänsä mielenkiintoisia, mutta on toki aiheellista kysyä, onko niillä ensinnäkään mitään kieliopin ulkopuolista relevanssia ja toisaalta ovatko ne kulloisenkin käännösongelman ratkaisun kannalta riittäviä. *Widerstreiten*-verbin yhteydessä keskeinen kysymys oli, onko kyse johonkin kohdistuvasta tekemisestä vai jonkun tilan olemassaolon toteamisessa, siis jaotteluna on vaikutus vs. oleminen; tietyn olotilan aikaansaaminen vs. tuon olotilan olemassaolon toteaminen. Stasin kielenkäytön analyysissä jaotteluperusteena on ihmisen ihmisyyden häivyttäminen, hänen käsittelynsä asiana, kohteena, esineenä, – inhimillisen dehumanisointi: työstetään ihmisiä kielinorminnormin mukaisen esineiden työstämisen sijaan. Tosin sanan *bearbeiten* slangimerkitys, ’mukiloida pitkään ja pahanpäiväisesti, suostutella väkisin’, antaa sanan käytölle Stasin kielessä inhorealistisen vivahteen, koska tuo työstäminen tai käsittely voi toisella Stasissa käytetyllä verbeillä *zersetzen* kuvattuna tarkoittaa äärimmillään kohteena olevan ihmisen murskaamista henkisesti, sosiaalisesti, yhteiskunnallisen eksistenssin mielessä, jopa likvidoimista (Bergmann 1999, 22 - 25). Erilaisten (väki)valtakoneistojen kielille on ominaista eufemismien käyttö, kuten *Endlösung, Reinigung tai Sauberung(saktion)* joukkomurhan niminä (Brackmann & Birkenhauer 1988, s.v. *Endlösung, Reinigung tai Sauberungsaktion*).

ISK (1430 - 1432) ja Duden (2009, 408 - 141) ottavat mukaan monia tekijöitä, edellinen aspektin nimellä, jälkimmäinen teonlaadun ja aktionaalisuuden nimellä. ja kumpikin analysoi asioita eri tekijöiden suhteen kumpikin tavallaan. Molemmissa tehdään se pääasiassa grammaattisin perustein. Dudenissa (2009, 409)

todetaan kuitenkin, että verbin teonlaatu ei monastikaan ole kertakaikkisesti lukkoon lyöty, vaan se on käsitettävä pikemminkin potentiaalina, joka voi verbin käyttöyhteydestä riippuen suuntautua eri lailla. Tärkeää on tällöin, mihin lauseenjäseniin, eritoten täydennyksiin verbi on sidoksissa.

Käsittääkseni voi sanoa, että teonlaatuja ja muita sen kaltaisia seikkoja voidaan luokitella mitä erilaisimmilla perusteilla. Tämä vahvistaa myös Noreenin (1904, 608) johtopäätöstä, että Agrellilta (1908, 78) lainattu teonlaadun määritelmä merkitsee, että teonlaatuja voi olla laskematon määrä jaotteluperusteista riippuen. Siinä Noreen osuu naulankantaan.

Laskemattoman määrän käsitteeseen kuuluu myös se, että teonlaatuja voi olla tapauskohtainen määrä. Kyse on aina ennen muuta kriteereistä, joiden perusteella teonlaatu tai ilmauksen näkökulma määritellään – ja tämä on kääntämisen kannalta olennaista. Konteksti yleensä määrää jaottelujen kriteerit, kääntäjän tehtävä on oivaltaa ne kulloinkin mahdollisimman oivallisesti. Erilaisten kielitieteellisen analyysien ja erittelyihin ja erotteluihin ja niiden perusteisiin perehtymisen idea ja hyöty on ainoastaan ja vain juuri se, että huomaa näiden kaikkien olevan hyvin vaihtelevia, ja sen myötä tämänkaltaisen analyysin olevan hyödyllistä kääntäjän kannalta vain, jos kriteerit määritellään tilanteen mukaan ja analyysin parametrit ylipäänsä kontekstisidonnaisesti.

Tavoitteena on ollut osoittaa, että ilmauksen näkökulman hahmottamisen perusteet voivat olla hyvin moninaiset ja ongelmakohtaiset ja tulevat osin itse käyttöyhteydestä: mitä on haluttu sanoa ja miten tämä on toisella kielellä ilmaistavissa. Kriteerejä ei löydy suoraan mistään valmiista kieliopillisista luokitteluista, vaikka niistäkin voi usein olla apua. Kielioppien luokitteluissa luokitteluperusteet ovat luonnollisesti pääosin grammaattisia, mutta ne voisivat nousta myös tekstin sisällöstä. Teonlaatu tai laajemmin tarkasteltuna ilmauksen näkökulman idea kääntämisen kannalta on löytää lähtötekstiä vastaava näkökulma. Olennaista on miettiä ja analysoida lähtötekstissä ilmaistua ja siinä tarkoitettua siitä itsestään käsin ilman juuttumista valmiisiin luokitteluihin, jotka on usein tehty aivan toiselta pohjalta.

7. Johtopäätöksiä

Teoreettisessa osuudessa määriteltiin ensin alustavasti tutkimuksen kannalta keskeiset käsitteet samankaikuisuuden ja kääntämisen yhteydessä ilmenevän kielellisen kreolisaation ilmiöiden määrittelyn ja käytännön ilmenemismuotojen valottamiseksi. Samankaikuisuutta määriteltäessä hermeneuttinen käännytutkimus osoittautui hyödylliseksi lähtökohdaksi, ja sen myötä samankaikuisuuden yhdeksi keskeisimmäksi kriteeriksi nousi lähdetekstin merkitysten adekvaatti välittyminen käännöksestä. Tämä korostaa ymmärtämisen problematiikan keskeistä merkitystä käännytprosessissa, lähdetekstin kirjoittajan ja kääntäjän merkityshorisonttien erilaisuuden ylittämisen tärkeyttä eli sitä, että lähdetekstin merkityksiä pitää mahdollisuuksien mukaan pyrkiä ymmärtämään lähdetekstin historiallisessa, kulttuurisessa ja tekstin edustaman ajatustradition kontekstissa. Kysymys nousi esiin myös aineiston analyysin yhteydessä selkeimmin siinä, että kielen muuttuminen ajan myötä on otettava tarkasti huomioon ja toisaalta siinä, että lähtökielen kohdekielestä eroavien sananmuodostustapojen mukanaan tuomien vivahteiden tarkka ymmärtäminen on mahdollisimman samankaikuisen käännökseen aikaansaamisen näkökulmasta erityisen keskeistä. Kreolisatio kääntämisessä määriteltiin puolestaan lähtökielestä tulevien elementtien tulemisena käännökseen kieleen. Se ilmenee erityisesti silloin, kun on tarpeen luoda uudenlaisia ilmauksia lähdetekstin sisältämien merkitysten ilmaisemiseksi käännöksestä mahdollisimman samankaikuisesti ja adekvaatisti.

Näin muodoin analyysissä keskistyttiin uudenlaisten ilmaisujen luomisen kysymyksiin, jolloin ennen muuta sananmuodostukseen liittyvät ilmiöt nousivat analyysin ytimeksi. Uudenlaisten ilmausten luomisessa tarkasteltiin sitä, miten käännöksestä käytettiin lainasanoja joko puhtaina sitaattilainoina tai suomen kielen kirjoitusasuun mukautettuina uusina vierassanoina. Keskeinen tutkimustulos on kääntäjän johdonmukainen pyrkimys – mikäli suinkin mahdollista – käyttää kotoperäisiä ilmauksia vierassanojen asemesta tai niiden rinnalla selittävinä synonyymeinä. Tällöin kääntäjä on muodostanut usein suomen kielen kannalta aivan uusia ilmauksia johtamalla suomen sananmuodostuksen suomin keinoin uusia sanoja tai muodostamalla uusia yhdyssanoja. Uudissanojen muodostaminen osoittautuu usein tarpeelliseksi yksiselitteisyyden saavuttamiseksi, koska lähdekielisen sanan ja olemassa olevien niitä jollain tavoin vastaavien suomen sanojen merkityssisällöt eivät käy riittävästi yksiin tarkoitettun merkityksen tarkkaan välittämiseen. Yhdyssanojen muodostamisessa kääntäjä on usein poikennut usein suomen kielen sanamuodostustavoista ja muodostanut niitä lähdekielen rakenteiden mukaisesti. Esimerkiksi moniosaiten yhdyssanojen muodostamisessa on poikettu suomen kielen tavoista käyttää väliviivaa ja muodostettu moniväliviivaisia

yhdyssanoja lähdekielen mallin mukaisesti. Tämä on tuonut käännöksen kieleen kreolisia ilmaisuja, jotka palvelevat lähdetekstin viestin samankaikuista välittämistä käännöksessä. Kääntäjä on käyttänyt sanaliittoja ja yhdyssanoja tapauskohtaisesti vaihtelevalla tavalla. Tärkeä tutkimustulos on myös edellä mainittu sanojen merkitysten muuttumisen huomioon ottaminen. Kun lähdeteksti on ilmestynyt 75 vuotta ennen käännöstä, on joitain sanoja käytetty tuonaikaisessa nykyisestä poikkeavassa merkityksessä, jonka välittämissä on tarpeen luoda myös aivan uusia ilmauksia.

Tärkeä analysoitu ilmiö on saksan ja suomen kielen erilaisen verbijohdosten muodostustavan aiheuttamat käännösprobleemat, erityisesti prefiksin kantaverbiin nähden tuoman merkitysvivahteen ilmaiseminen suomeksi. Keskeinen havainto on myös se, kuinka tärkeää on kiinnittää huomiota lähdekielisen ilmauksen näkökulmaan käännösvastineita kehitettäessä. Kaiken kaikkiaan työssä päästiin alustavasti määrittelemään tutkimuksen kohteena olevat käsitteet ja valottamaan lähdeaineiston analyysillä joitain niiden ilmenemis-
muotoja tieteellisen tekstin kääntämisessä.

Tutkimuksessa ei pyritty luomaan edes jollain tavoin kattavaa systemaattista esitystä samankaikuisuuden ja kreolisaation ilmenemismuodoista. Se kaipaa jatkokehittelyä ja -tutkimusta. Myös ilmauksen näkökulman analyysi on jatkotutkimuksen arvoinen ongelma.

Lähteet

Aineistolähteet

Schütz, Alfred 1981 [1932]. *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt: eine Einleitung in die verstehende Soziologie*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.

Schütz, Alfred 2007. *Sosiaalisen maailman merkityksellä rakentuminen: johdatus ymmärtävään sosiologiaan*. Suomentanut Veikko Pietilä. Vastapaino, Tampere.

Muut lähteet

Adorno, Theodor W. 1976. Einleitung. Durkheim, Émile. *Soziologie und Philosophie*. Suhrkamp, Frankfurt am Main. 7 - 44.

Agrell, Sigurd 1908. *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitwort*. Acta universitatis lundensis. Nova series. Lunds universitets årsskrift. Ny följd. AVD.1. Bd.4 1908 Nr 2. C. W. K. Gleerup, Lund.

Ahmavaara, Yrjö 1969. *Yhteiskuntatieteen kyberneettinen metodologia: positivismin kritiikki*. Tammi, Helsinki.

Aikio, Annukka & Vornanen, Rauni 1981. *Suomen kielen sanakirjat. 1, Uusi sivistyssanakirja*. Otava, Helsinki.

Aittola, Tapio 2007. Alfred Schütz in elämäntyö. Schütz, Alfred. *Sosiaalisen maailman merkityksellä rakentuminen: johdatus ymmärtävään sosiologiaan*. Suomentanut Veikko Pietilä. Vastapaino, Tampere. 441 - 466.

Arntz, Reiner & Picht, Heribert 1989. *Einführung in die Terminologiearbeit*. Olms, Hildesheim.

Arntz, Reiner, Picht, Heribert & Mayer, Felix 2004. *Einführung in die Terminologiearbeit*. Olms, Hildesheim.

Baxmann-Krafft, Eva-Maria & Herzog, Gottfried 1999. *Normen für Übersetzer und technische Autoren*. Beuth, Berlin.

Beier, Rudolf 1979. Zur Syntax in Fachtexten. Mentrup, Wolfgang, *Fachsprachen und Gemeinsprache. Jahrbuch 1978 des Instituts für deutsche Sprache. Sprache der Gegenwart; 46*. Schwann, Düsseldorf. 276-301.

Benjamin, Walter 1973 [1923]. Die Aufgabe des Übersetzers. Störig, Hans Joachim (toim.), *Das Problem des Übersetzens. Wege der Forschung Band VII*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt. 156 - 169.

- Bergmann, Christian 1999. *Die Sprache der Stasi. Ein Beitrag zur Sprachkritik*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Brackmann, Karl-Heinz & Renate Birkenhauer 1988. *NS-Deutsch: "selbstverständliche" Begriffe und Schlagwörter aus der Zeit des Nationalsozialismus*. Straelener Manuskripte, Straelen/Niederrhein.
- Brown, Anneli, Lepäsmä, Anna-Liisa & Silfverberg, Leena 2008. *Miten sanoja johdetaan: suomen kielen jobto-oppia*. Finn Lectura, Helsinki.
- Bräuer, Holm 2003. Protention. Rehfus; Wulff D (toim.), *Handwörterbuch Philosophie*. Vandenhoeck & Ruprecht / UTB, Göttingen. Käytetty on-line-laitosta <http://www.philosophie-woerterbuch.de>
- Cannelin, Knut 1930. *Havaintoja suomenkielen denominaalisten johdannaisverbien alalta*. Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. Viides jakso, 10:s osa. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. 8 - 35.
- Cate, Abraham P. ten 1985. *Aspektualität und Nominalisierung: zur Bedeutung satzsemantischer Beziehungen für die Beschreibung der Nominalisierung im Deutschen und im Niederländischen*. Lang, Frankfurt am Main.
- Dewulf, Jeroen 2003. Kreolisierung als Verständigungsprinzip. *TRANS. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften*. No. 15/2003. http://www.inst.at/trans/15Nr/01_1/dewulf15.htm
- Donalies, Elke 2005. *Die Wortbildung des Deutschen : ein Überblick*. Narr, Tübingen.
- Duden 1966. Der grosse Duden in 9 Bänden. Bd 4, *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Bibliographisches Institut, Mannheim.
- Duden 1973. Der grosse Duden in 10 Bänden. Bd 4, *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Bibliographisches Institut, Mannheim.
- Duden 1984. Der Duden in 10 Bänden: das Standardwerk zur deutschen Sprache. 4, *Duden : Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Bibliographisches Institut, Mannheim.
- Duden 1990. Der Duden in 10 Bänden: das Standardwerk zur deutschen Sprache. 5, *Duden: Fremdwörterbuch*. Dudenverlag, Mannheim.
- Duden 1998. *Duden, Grammatik : der deutschen Gegenwartssprache*. Dudenverlag, Mannheim.
- Duden 2007a. *Das Fremdwörterbuch*. CD-ROM. Bibliographisches Institut, Mannheim.
- Duden 2007b. *Das Synonymwörterbuch*. CD-ROM. Bibliographisches Institut, Mannheim
- Duden 2009. *Die Grammatik : unentbehrlich für richtiges Deutsch*. Dudenverlag, Mannheim.
- Duden 2011. *Richtiges und gutes Deutsch*. CD-ROM. Bibliographisches Institut, Mannheim.
- Durkheim, Émile 1976 [1898]. Individuelle und kollektive Vorstellungen [Ilm. alunperin *Revue de Métaphysique et de Morale*, Bd. VI, Mai 1898.] Artikkelikokoelma Durkheim, Émile. *Soziologie und*

- Philosophie [Sociologie et Philosophie*, Felix Alcan, Paris 1924, Neuauflage Presses Universitaires de France, Paris 1951 und 1963]. Saksannos Eva Moldenhauer. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Durkheim, Émile 1982 [1895]. *Sosiologian metodisäännöt*. Alkuteos *Les règles de la méthode sociologique*. Suomennos Seppo Randell, 19. painoksesta (1977). Tammi, Helsinki
- Erk, Heinrich 1972. *Zur Lexik wissenschaftlicher Fachtext: Verben - Frequenz und Verwendungsweise*. Hueber, München.
- Erk, Heinrich 1975. *Zur Lexik wissenschaftlicher Fachtexte: Substantive : Frequenz und Verwendungsweise*. Hueber, München.
- Eroms, Hans-Werner 1995. Syntax und Stilistik. Jacobs, Joachim, *Syntax: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung = an international handbook of contemporary research*. 2. Halbbd. de Gruyter, Berlin. 1528 - 1545.
- Eskola, Sari Anneli 2002. *Syntetisoivat rakenteet käännösuomessa: suomennetun kaunokirjallisuuden ominaispiirteiden tarkastelua korpusmenetelmällä*. Joensuu yliopisto, Joensuu.
- Fleischer, Wolfgang, & Barz, Irmhild 1995. *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Niemeyer, Tübingen.
- Fricke, Harald 1986. Zur gesellschaftlichen Funktion humanwissenschaftlicher Fachsprachen. Bungarten, Theo. *Wissenschaftssprache und Gesellschaft: Aspekte der wissenschaftlichen Kommunikation und des Wissenstransfers in der heutigen Zeit*. Edition Akademie, Hamburg. 62 - 75.
- Georges, Karl Ernst & Georges, Heinrich 1962. *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*. 2. Bd. I-Z. Schwabe, Basel.
- Graefen, Gabriela 1994. Wissenschaftstexte im Vergleich. Brüner, Gisela & Graefen, Gabriela (toim.), *Texte und Diskurse: Methoden und Forschungsergebnisse der Funktionalen Pragmatik*. Westdeutscher Verlag, Opladen. 136 - 157.
- grammis 2.0 2011. das grammatische informationssystem des instituts für deutsche sprache (ids), sähköinen aineisto <http://hypermedia.ids-mannheim.de/>
- Grimm, Jacob & Grimm, Wilhelm 1860. *Deutsches Wörterbuch. Zweiter Band*. Hirzel, Leipzig.
- GW 1999 = *Duden: Das grosse Wörterbuch der deutschen Sprache in zehn Bänden*. Dudenverlag, Mannheim.
- Hakulinen, Lauri 1979. *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Otava, Helsinki
- Heidegger, Martin 1979. *Sein und Zeit*. Niemeyer, Tübingen.
- Heidegger, Martin 2000. *Oleminen ja aika*. Suomennos Reijo Kupiainen. Vastapaino, Tampere.
- Heikkinen, Vesa, Hiidenmaa, Pirjo & Tiililä, Ulla 2000. *Teksti työnä, virka kielenä*. Gaudeamus, Helsinki.

- Hirvensalo, Lauri 1971. *Saksalais-suomalainen sanakirja*. Toisen painoksen muuttamaton lisäpainos. WSOY, Porvoo.
- Hoffmann, Lothar 1998. *Syntaktische und Morfologische Eigenschaften von Fachsprachen*. Hoffmann et al. 416 - 427.
- Hoffmann, Lothar, Kalverkämper, Hartwig, Wiegand & Herbert Ernst 1998. *Fachsprachen: ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft = Languages for special purposes: an international handbook of special-language and terminology research*. 1. Halbbd. de Gruyter, Berlin.
- Husserl, Edmund 1929. *Formale und transzendente Logik: Versuch einer Kritik der logischen Vernunft*. Niemeyer, Halle (Saale).
- Husserl, Edmund 1968 [1901]. *Logische Untersuchungen*. 2. Bd, Teil 1. Niemeyer, Tübingen.
- Hönig, Hans G. 1997. *Konstruktives Übersetzen*. 2. durchges. Aufl. Stauffenberg, Tübingen.
- Ickler, Theodor 1993. Zur Funktion der Metapher, besonders in Fachtexten. *Fachsprache – International Journal of LSP* 15. Jg. Heft 3 - 4/1993. 94 - 110.
- ISK 2004 = Hakulinen, Auli, Vilkuna, Maria, Korhonen, Riitta, Koivisto, Vesa, Heinonen, Tarja Riitta & Alho, Irja. *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Itkonen, Terho. 1995. Olisivatko verottomat alletukset riskisiä? Johdokset usein edullisempia kuin yhdyssanat. *Kielikello* 1/1995. 24 - 27.
- J. A. Hollon palkinto Markku Päckilälle. *Kääntäjä* 5/2006. 5. (toimituksellinen uutinen, tekijää ei mainittu.)
- Jantunen, Jarmo Harri 2004. *Synonymia ja käännösuomi: korpusnäkökulma samamerkityksisyyden kontekstuaalisuuteen ja käännöskielen leksikaalisiin erityispiirteisiin*. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Juntunen, Matti, & Mehtonen, Lauri 1977. *Ihmistieteiden filosofiset perusteet*. Gummerus, Jyväskylä.
- Jäppinen, Harri 2003. *Synonymisanakirja*. WSOY, Helsinki.
- Kangasmaa-Minn, Eeva 1984. *Derivaatiokielioppia 3: nominikantaiset nominijohdokset*. Sananjalka. Suomen kielen seuran vuosikirja 26. Suomen kielen seura, Turku. 81 - 98.
- Immanuel Kant [1781]. *Kritik der reinen Vernunft*. Digitale Bibliothek Sonderband: Kant: Werke. CD-ROM, basiert auf der zwölfbändigen von Wilhelm Weischedel herausgegebenen Suhrkamp-Edition der Werke Kants, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1977.
- Kauppi, Raili 2010 [1972]. Historisches Wörterbuch -artikkelit. Extension/Intension, HW osa 2 (1972), s. 984. Ekstensio/Intensio Koskinen, Ismo & Palomäki, Jari (toim.), *Raili Kaupin Kirjoitukset 4 Logikka, käsiteteoria – scientia generalis*. Tampere University Press, Tampere. 47 - 56. [Sen kummemmin tästä suomenkielisestä versiosta kuin Historisches Wörterbuch der Philosophiestäkään ei selviä, kummanko kielinen versio on käännös.]

Kempcke, Günter 1984. *Handwörterbuch der deutschen Gegenwartssprache: in zwei Bänden*. Akademie-Verlag, Berlin.

Kinnunen, Tuija 2006. *Käännös oikeudenkäyntiaineistona. Lakitekstien tulkinta oikeuskäsitteiden kääntämisen näkökulmasta*. Acta Universitatis Tamperensis 1173, Tampere. Sähköisenä Acta electronica Universitatis Tamperensis 552, <http://acta.uta.fi>. Tampere.

Kolehmainen, Leena 2006. *Präfix- und Partikelverben im deutsch-finnischen Kontrast*. Peter Lang, Frankfurt am Main.

Korhonen, Jarmo 2008. *Saksa-suomi suursanakirja*. WSOY, Helsinki.

Koskinen, Kaisa 2000. *Beyond Ambivalence. Postmodernity and Ethics of Translation*. Electronic Dissertation, <http://acta.uta.fi>. Tampere.

KS 2007 = Kielitoimiston sanakirja. *MOT Kielitoimiston sanakirja 2.0*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kielikone Oy. Sähköinen aineisto.

Kupsch-Losereit, Sigrid 1993. Hermeneutische Verstehensprozesse beim Übersetzen. Holz-Mänttari, Justa, & Nord Christiane, *Traducere navem: Festschrift für Katharina Reiss zum 70. Geburtstag*. Tampereen yliopisto, Tampere. 203 - 218.

Kupsch-Losereit, Sigfrid 1995. Die Modellierung von Verstehensprozessen und die Konsequenzen für den Übersetzungsunterricht. *Textcontext 10*, 179 - 196.

Kupsch-Losereit, Sigfrid 1996. Kognitive Verstehensprozesse beim Übersetzen. Lauer, Angelika, Gerzymisch-Arbogast, Heidrun, Haller, Johann & Steiner, Erich (toim.), *Übersetzungswissenschaft im Umbruch: Festschrift für Wolfram Wills zum 70. Geburtstag*. Narr, Tübingen. 217 - 228.

Kupsch-Losereit, Sigfrid 1999. Kognitive Prozesse, übersetzerische Strategien und Entscheidungen. Gil, Alberto, Haller, Johann, Steiner, Erich & Gerzymisch-Arbogast, Heidrun (toim.), *Modelle der Translation*. Lang, Frankfurt a. M. 157 - 176.

Kupsch-Losereit, Sigfrid 2012. Übersetzen als Verhandlungs(spiel)raum und Sinngebungsprozess. Cercel, Larisa & Stanley, John (toim.), *Unterwegs zu einer hermeneutischen Übersetzungswissenschaft. Radegundis Stolze zu ihrem 60. Geburtstag*. Narr, Tübingen. 39 - 67.

Kußmaul, Paul 1999. Die Übersetzung als kreatives Produkt. Gil, Alberto, Haller, Johann, Steiner, Erich & Gerzymisch-Arbogast, Heidrun (toim.), *Modelle der Translation*. Lang, Frankfurt a. M. 177 - 189.

Kühnhold, Ingeburg 1973. Präfixverben. Kühnhold, Ingeburg & Wellmann, Hans, *Deutsche Wortbildung: Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache: eine Bestandsaufnahme des Instituts für deutsche Sprache, Forschungsstelle Innsbruck. 1. Hauptteil, Das Verb*. Schwann, Düsseldorf. 141 - 362.

Lakkala, Heikki & Paastela, Jukka 1980. *Johdatus marxilaiseen filosofiaan*. Työväen Sivistysliitto TSL ry, Helsinki.

- Lem, Stanislaw 1978 [1971]. *Futurologinen kongressi*. Suomensos Riitta Koivisto ja Kirsti Siraste. Kirjayhtymä, Jyväskylä.
- Lenzen, Dieter & Rost, Friedrich 1998. Die neue Fachsprache der Erziehungswissenschaft seit dem Ende des 18. Jahrhunderts. Hoffmann et al. 1313 - 1321.
- Lepenius, Wolf 1986. Notwendigkeit des Jargons – Zur Fachsprache der Soziologie. Kalverkämper, Hartwig & Weinrich, Harald (toim.), *Deutsch als Wissenschaftssprache: 25. Konstanzer Literaturgespräch des Buchhandels 1985*. Narr, Tübingen. . 124 - 128.
- Lepäsmä, Anna-Liisa, Lieko, Anneli & Silfverberg, Leena 1996: *Miten sanoja johdetaan: suomen kielen johdanto*. Finn Lectura, Helsinki.
- Liimatainen, Annikki 2000. Zur fachsprachlichen Benennung des Deutschen und Finnischen. Ergebnisse einer Korpusuntersuchung äquivalenter Termini zum Thema Umwelt. *Erikoiskielet ja käännösteoria. VAKKI:n julkaisut, N:o 27*. Vaasan yliopisto, Vaasa.
- Luhmann, Niklas 1985. *Soziale Systeme: Grundriss einer allgemeinen Theorie*. 2. Aufl. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Lyons, John 1977. *Semantics*. 2. Cambridge University Press, Cambridge.
- Markus, Veit Uwe 2000. Verstehen und Kreativität beim Übersetzen. *Lebende Sprachen Nr. 1/2000*. 1 - 8.
- MOT PONS *Großwörterbuch Französisch* 1.0 2004. Ernst Klett Sprachen GmbH, Stuttgart. Sähköinen sanakirja
- Nida, Eugene A. 1964. *Toward a Science of Translating*. E. J. Brill, Leiden.
- Nida, Eugene A., & Taber, Charles R 1969. *Theorie und Praxis des Übersetzens unter besonderer Berücksichtigung der Bibelübersetzung*. Weltbund der Bibelgesellschaften, Marburg.
- NS 1980 = *Nyky-suomen sanakirja, osat 1 - 3.* WSOY, Helsinki.
- Noreen, Adolf 1904. *Vårt språk: nysvensk grammatik i utförlig framställning. 5. bandet*. Gleerup, Lund.
- Nurmi, Timo, Rekiaro, Ilkka & Rekiaro, Päivi 2004. *Suomen kielen sivistyssanakirja*. Gummerus, Helsinki.
- Nyky-suomen sanakirja 4, vierasperäiset sanat* 1982. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Nyky-suomen sanakirja. 7, Synonyymisanakirja* 1989. WSOY, Helsinki.
- Oskaar, Els 1986. Gutes Wissenschaftsdeutsch – Perspektiven der Bewertung und Problemlösungen. Weinrich, Harald (toim.), *Deutsch als Wissenschaftssprache: 25. Konstanzer Literaturgespräch des Buchhandels, 1985*. Narr, Tübingen. 119 - 123.
- Paul, Hermann 1897. *Deutsches Wörterbuch*. Max Niemeyer, Halle (Saale).
- Paul, Hermann 1921. *Deutsches Wörterbuch*. Dritte Auflage. Max Niemeyer Halle (Saale).

- Paul, Hermann 2002. *Deutsches Wörterbuch: Bedeutungsgeschichte und Aufbau unseres Wortschatzes*. 10., überarb. und erw. Aufl / von Helmut Henne, Heidrun Kämper und Georg Objartel. Niemeyer, Tübingen.
- Pietilä, Veikko 2007. Johdatusta teoksen maailmaan. Schütz, Alfred. *Sosiaalisen maailman merkityksellä rakentuminen : johdatus ymmärtävään sosiologiaan*. Suomentanut Pietilä, Veikko. Vastapaino, Tampere. 9 - 22.
- Randell, Seppo 1982. Suomentajan esipuhe. Durkheim Émile, *Sosiologian metodisäännöt*. Tammi, Helsinki. 10 - 12.
- Rankka, A. Wilhelm & Streng Walter O. 1918. *Saksalais-suomalainen sanakirja*. WSOY, Porvoo.
- Roelke, Thorsten 1999. Die deutschsprachige Fachlexikographie der Philosophie in ihrem europäischen Umfeld: eine Übersicht. Hoffmann, Lothar, Kalverkämper, Hartwig & Wiegand, Herbert Ernst. *Fachsprachen: ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft = Languages for special purposes: an international handbook of special-language and terminology research*. 2. Halbbd. de Gruyter, Berlin. 1995 - 2004.
- Räikkälä, Anneli, Maamies, Sari & Eronen, Riitta 1996. Yhdyssanat. *Kielikello 4/1996*. 5 - 12.
- Said, Edward 2004. Facetten der arabischen Sprache. Lob der Eloquenz oder Vom Glück der richtigen Worte. Saksannos Niels Kadritzke. *Le Monde diplomatique Nr. 7434 vom 13.8.2004*. Deutsche Ausgabe.
- Schlögel, Karl 2005. *Marjampole oder Europas Wiederkehr aus dem Geist der Städte*. Hanser, München.
- Schreiber, Michael 1998. Übersetzungstypen und Übersetzungsverfahren. Snell-Hornby, Mary, Hönig, Hans G., Kußmaul, Paul & Schmitt, Peter A. (toim.), *Handbuch Translation*. Stufenburg, Tübingen. 151 - 154.
- Schröder, Hartmut 1987. *Aspekte sozialwissenschaftlicher Fachtexte: ein Beitrag zur Fachtextlinguistik*. Busk, Hamburg.
- Seubold, Günter 2003. Retention. Rehfus; Wulff D (toim.), *Handwörterbuch Philosophie*. Vandenhoeck & Ruprecht / UTB, Göttingen. Käytetty on-line-laitosta <http://www.philosophie-woerterbuch.de>
- SKP 1995 = *Suomen kielen perussanakirja. 1- 3*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Stoll, Karl-Heinz 2005. Translation als Kreolisierung. *Lebende Sprachen Nr. 4/2005*. 146 - 155.
- Stolze, Radegundis 2002. *Der Übersetzerische Umgang mit Fachtexten*. Erikoiskielet ja käännösteoria. VAKKI:n julkaisut; N:o 29. Vaasa. 9 - 30.
- Stolze, Radegundis 2003. *Hermeneutik und Translation*. Narr, Tübingen.
- Toury, Gideon 1995. *Descriptive translation studies and beyond*. Benjamins, Amsterdam.

Toury, Gideon 1999. A Handful of Paragraphs on 'Translation' and 'Norms'. Schäffner, Christina (toim.), *Translation and norms*. Multilingual Matters, Clevedon . 9 – 31.

TSK 36 2006 = *Terminologian sanasto* (TSK 36). Sanastokeskus TSK ry, sähköinen aineisto, http://www.tsk.fi/tsk/terminologian_sanasto_tsk_36-191.html

TSK 41 2010 = *Kelan terminologinen sanasto – Terveysteen liittyvät käsitteet* (TSK 41) . Sanastokeskus TSK ry, sähköinen aineisto, http://www.tsk.fi/tsk/kelan_terminologinen_sanasto_%E2%80%93_terveyteen_liittyv%C3%A4t_k%C3%A4sitteet_tsk_41-524.html

Turtia, Kaarina 2001. *Sivistyssanat*. Otava, Helsingissä.

Wagner, Helmut R. 1981 [1976]. Der Einfluß der deutschen Phänomenologie auf die amerikanische Soziologie. Saksannos Wolf-Hagen Krauth. Lepenies Wolf (toim.), *Geschichte der Soziologie. Band 4*. Suhrkamp. Frankfurt am Main. 202 - 236.

Vannerem, Mia & Snell-Hornby, Mary 1986. Die Szene hinter dem Text: „Scenes-and-Frames semantics. Snell-Hornby, Mary (toim.), *Übersetzungswissenschaft – eine Neuorientierung*. France, Tübingen. 184 - 205.

Vermeer, Hans J. 1996. *Übersetzen als Utopie. Die Übersetzungstheorie des Walter Bendix Schoenflies Benjamin*. TEXTconTEXT, Heidelberg.

Westerlund, Hanna 2006. Säädoskielen kääntäjä ja yhdyssanan houkutus. Piehl, Aino & Vihonen, Inkaliisa (toim.), *Vuosikymmen EU-suomea*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. 75 - 87.

Zifonun, Gisela, Hoffmann, Ludger & Strecker Bruno 1997. *Grammatik der deutschen Sprache*. de Gruyter, Berlin.

Deutsche Kurzfassung

Universität Tampere
Fachbereich Sprach-, Translations- und Literaturwissenschaften
Multilinguale Kommunikation und Translationswissenschaften
B-Sprache Deutsch

HEIKKI LAKKALA: Zum Prinzip des gleichen Echos und die Kreolisierung im Übersetzen

Masterarbeit: 80 Seiten
Deutsche Kurzfassung: 10 Seiten
Mai 2012

---

1. Einleitung: das Forschungsproblem

Das Forschungsproblem dieser Arbeit macht sich an zwei Begriffen fest: dem Prinzip des gleichen Echos und der Kreolisierung im Übersetzen. Einleitend werden diese Begriffe für die Zwecke dieser Arbeit erläutert und definiert. Anschließend werden einige, aus empirischem Forschungsmaterial ausgewählte Übersetzungsprobleme und ihre Lösungen analysiert, um zu erklären, wie diese Phänomene, auf die sich die Begriffe vom Prinzip des gleichen Echos und von der Kreolisierung beziehen und die in den analysierten Übersetzungslösungen zum Ausdruck kommen. Dabei konzentriere ich mich auf Probleme der Wortbildung, insbesondere auf die Schaffung neuer Ausdrücke. Daneben soll die Aspektualität und die Charakteristik der neuen Ausdrücke thematisiert, und aufgrund dieser Thematisierung ein weiterer Begriff, die Perspektive des Ausdrucks, erörtert werden.

2. Begrifflichkeiten

Das Prinzip des gleichen Echos und das Verstehen. Die Idee vom Prinzip des gleichen Echos als einem Begriff, mit dem das Übersetzen (als Prozess) und Übersetzungen (als Endprodukt) betrachtet werden können, basiert auf dem Aufsatz von Walter Benjamin *Die Aufgabe des Übersetzers*, in dem er schreibt:

Sie [die Aufgabe des Übersetzers] besteht darin, diejenige Intention auf die Sprache, in die übersetzt wird, zu finden, von der heraus in ihr das Echo des Originals erweckt wird. (Benjamin 1973, 163)

Das Motiv des Übersetzers ist eine Integration der Sprachen (Benjamin 1973, 164). Diese Gedanken können unter dem Aspekt von Stolzes (2003, 174) Gedanken betrachtet werden, dass der Autor beim Schreiben eine Mitteilung machen will, und bei der Translation bemüht sich der Übersetzer, der verstandenen Mitteilung in der anderen Kultur Präsenz zu verschaffen, dieselbe sprachlich vermittelte und erfasste Botschaft mit anderen Worten neu auszudrücken. Dafür sollte der Übersetzer den Mut haben, kreative Entwürfe und linguistische Normenerweiterungen zustande zu bringen, statt immer alles ins Gewohnte zurückzuführen. Neuschöpfungen eines Autors verlangen entsprechende Originalität in der Übersetzung (Stolze 2003, 253 - 254). Zum Prinzip des gleichen Echos, so wie ich es definieren will, besagt, dass der im AT gemeinte Sinn adäquat in der Übersetzung in einer anderen Sprache ausgedrückt wird. Das ist aber keine eindeutige Aufgabe, weil der Textsinn des AT zeit- und raumabhängig ist und sich zudem bei jeder Lektüre wieder neu erschließt. „In den verschiedenen kulturellen Sinnsystemen haben die Sinnhorizonte eben nicht einen wirkungsgeschichtlichen Zusammenhang.“ (Kupsch-Losereit 2012, 54.) Die Übereinstimmung der Sinnhorizonte ist mangelhaft. Deswegen soll das Verstehen im ZT applizieren. Das ist die Grundlage des Übersetzens, nicht der Nachvollzug der Autorintention. (Ebd. 54) Das Prinzip des gleichen Echos ist nie vollständig realisierbar. Der Übersetzer, der in seine Muttersprache übersetzt, kann nicht vollständig wissen, welches Echo das Original bei muttersprachigen Lesern erweckt. Er kann das nur aufgrund seines eigenen Verstehens vermuten, und aus so guten Gründen wie möglich versuchen, zu verstehen. Der Übersetzer versteht nicht für sich selbst, sondern für die Rezipienten des ZT, er versteht, um den Textsinn adäquat in der Zielsprache auszudrücken. In einigen Fällen bedeutet dies, dass der Übersetzer in der Zielsprache neue Ausdrücke schaffen soll, wie in den analysierten Beispielen zu bemerken ist. Kupsch-Losereit (2012, 40) spricht über Verstehenshorizont: „Zunächst ist Verstehen also im Horizont des Lesers gefangen. Um aber die Grenze zwischen dem zeitlichen und kulturellen Horizont, in dem ein Autor einen Text schreibt, und dem des Interpreten aufzuheben, um also Horizonte zu verschmelzen, muss sich der Interpret / Leser von dem eigenen Verstehenshorizont lösen.“

Das Übersetzen als Kreolisierung. Dieser Gedanke basiert auf dem Aufsatz von Karl Heinz Stoll (2005). Er versteht „Kreolisierung als *creative Verarbeitung hybrider Elemente zu etwas Neuem, Eigenem*“ (Stoll 2005, 150). Er meint, dass sie sich in vielen Bereichen von Sprache und Translation finde (Ebd. 150). Hybrid bedeutet „gemischt, von zweierlei Herkunft, aus Verschiedenem zusammengesetzt“ (Duden 2007a, s.v. hybrid). Das bedeutet beim Übersetzen z. B., falls in der Zielsprache kein adäquater Ausdruck besteht, können beim Konstruieren eines neuen Ausdrucks Elemente der Ausgangssprache genommen werden und diese mit Elementen der Zielsprache zusammengesetzt werden. Es kann sich um sprachliche

Entlehnungen, aber auch z. B. gedankliche Inhalte handeln. Typisches Beispiel einer kreolischen Sprachmischung sind EU-Texte. (Stoll 2005, 152.) Sie sind intrakulturelle Texte mit zahllosen intertextuellen Bezügen auf andere Dokumente, und verschiedene Übersetzungen müssen gleichwertig sein. In den Übersetzungen philosophischer Texte kann man Ausdrücke finden, die in der Zielsprache eigenartig sind und nach dem Muster der Ausgangssprache gebildet worden sind: z. B. Heideggers Begriffe *In-Sein* oder *In-der-Welt-sein* (Heidegger 1979, 53) sind in der finnischen Übersetzung gleichförmig und gegen finnische Sprachnormen (Bindestrichregeln) übersetzt worden: *jossain-oleminen* und *maailmassa-oleminen* (Heidegger 2000, 79)¹.

Dewulf (2003, 6) meint, dass „das wirklich Revolutionäre am kreolischen Denken ist, dass jede Sprache, Religion oder Ideologie als ein ständiger kreolischer Prozess aufgefasst wird“ und dieses nicht als ein Schlusspunkt in der Entwicklung einer Sprache, Religion, Ideologie oder Kultur akzeptiert wird und dass die gegenseitige Beeinflussung als eine Chance erfahren wird, damit Neues entstehen kann.

3. Das Verhältnis der Grundbegriffe zu einigen übersetzungstheoretischen Ausgangspunkten

Kreativität. Kußmaul (1999) hat von der Übersetzung als kreativem Produkt geschrieben. Die Kreolisierung weist Berührungspunkte mit Kreativität auf. Die Kreativität bezieht sich darauf, **wie** wir möglichst treffende Ausdrücke erfinden oder schaffen, die Kreolisierung wie auch das Prinzip des gleichen Echos beziehen sich darauf, welcher Art die Produkte des kreativen Übersetzens sind und welche Wirkungen die kreativen Übersetzungslösungen auf die Sprache der Übersetzung haben.

Übersetzungsverfahren. Schreiber (1998, 152) hat eine Reihe von Übersetzungsverfahren aufgelistet, die auch vom Gesichtspunkt der beiden Grundbegriffe relevant sind, die also als Mittel des Strebens nach gleichem Echo dienen können und deren Resultate Kreolisierung bedeuten kann. In der Anlehnung an diese Liste lassen sich einige Beispiele nennen:

- **Lexikalische Entlehnung** bedeutet Übernahme eines lexikalischen Elements oder einer lexikalischen Einheit. Schreibers Beispiel *ombudsman* (schwedisch) – Ombudsman(n) (deutsch). (Schreiber 1998, 152) Stoll (2005, 152) gibt mischsprachige Beispiele: *Schlepptop*, *Döner-Imbiss*, *Service-Dienst*.

---

¹ Übersetzt von Reijo Kupiainen.

Solche kreolischen Sprachmischungen könnte man für eine Kreuzung eine lexikalische Entlehnung und Ersetzung (Substitution) halten, bzw. für **Hybridentlehnungen**.

- **Strukturelle oder Worbildungsentlehnung:** z. B. *In-der-Welt-sein* (Heidegger 1979, 53) und *mailmassa-oleminen* (Heidegger 2000, 79).
- **Semantische Entlehnung, Explikation und Transformation** (Änderung der syntaktischen Konstruktion) (Schreiber 1998, 152).

Nida und Taber (1969, 1) meinen, dass das Interesse der Übersetzer sich von der Form der Botschaft auf die Reaktion des Empfängers auf die Botschaft verlagert hat. Sie versuchen zu bestimmen, inwieweit die Reaktion der Empfänger der Übersetzung mit der Reaktion der Empfänger des Originals gleichwertig ist. Ihr Gedanke ist steht der Idee von Benjamin nahe.

Normen und Universalien der Translation oder translationstheoretische Universalien. In *Deskriptive Translation Studies* (DTS) ist die Norm ein zentraler Begriff. In der korpuslinguistischen Forschungstradition haben Universalien der Translation eine zentrale Bedeutung. Sie sind allgemeine Phänomene, die typisch für alles Übersetzen sind. Exakter wäre es, sie Universalhypothesen zu nennen. In diesem Zusammenhang wird untersucht, wie die Sprache des AT beim Übersetzen sich verändert: Ist die Sprache des ZT einfacher, gibt es mehr Explikationen, ist sie konventioneller gegenüber der Sprache des AT, hat die Sprache des AT Einfluss auf die des ZT. (Eskola 2002; Jantunen 2004.) Dieses Phänomen kann oft als Kreolisierung interpretiert werden.

4. Über die Sprache der Wissenschaften vom Menschen

Das Forschungsmaterial ist ein soziologischer Fachtext, in dem es sich um Kommunikation innerhalb der Disziplin handelt. Er ist von einem Wissenschaftler für andere Wissenschaftler geschrieben worden. Die Sprache des Textes ist demzufolge die Fachsprache der Soziologie, die zu den Humanwissenschaften bzw. zu den Geistes- und Sozialwissenschaften gehört.

Die Sprache der Geistes- und Sozialwissenschaften unterscheidet sich von der Sprache der naturwissenschaftlich-technischen Disziplinen. Wegen dieser Unterschiede schlägt Stolze (2002) vor, dass nur die

Fachworte der naturwissenschaftlich-technischen Disziplinen Termini sind, und die Fachworte der Geistes- und Sozialwissenschaften Begriffswörter genannt werden sollte. Eigentlich handelt es sich nur darum, auf unterschiedliche Weise Begriffe, deren Benennungen Termini sind, zu definieren.

Jedenfalls sind Begriffe und damit die Termini als ihre Benennungen beider Wissenschaftsbereiche definiert worden, und damit sind auch die Benennungen der Begriffe Termini.

Beier (1979, 276 - 280) hat die Syntax der Fachtexte und Wissenschaftssprache im Allgemeinen analysiert und sagt, dass die fachsprachliche Syntax keine speziellen Strukturen hat, „die es ermöglichen, sie in qualitativer Hinsicht von den anderen, nicht fachgebundenen Realisationen des Sprachsystems abzugrenzen.“ Der Unterschied ist „die Häufigkeit und Verwendungsweise sprachlicher Strukturen, deren Auswahl weitgehend von den charakteristischen Inhalten und Funktionen fachsprachlicher Kommunikation beeinflusst wird“. Solche Züge sind z. B. eine hohe Frequenz der Substantive, die Tendenz zur Substantivierung von Verben und zur Aufspaltung verbaler Prädikationen in verbo-nominale Fügungen und starke Nutzung von Attribuierungsmöglichkeiten, um den Ausdruck zu präzisieren und zu differenzieren. (Ebd. 276 - 280.)

Schröder (1987, 215 - 216) hat sozialwissenschaftliche Fachtexte untersucht und spricht von zwei gegenläufigen Tendenzen: von der Desemantisierung oder Bedeutungsentleerung des Verbs und von der extensiven Ausschöpfung der Wortbindungsmöglichkeiten des Verbs. Die Satzlänge und der Anteil der Fachwörter variieren sehr stark und hängen von der Textsorte, nicht von den Paradigmen ab (ebd. 250). In den von ihm analysierten Texten konnten keine Beispiele für fachsprachenspezifische syntaktische Mittel belegt werden (ebd. 227). Lepenies (1986) spricht besonders von der Fachsprache der Soziologie als Jargon.

5. Über das Forschungsmaterial und die Methode

Als Forschungsmaterial habe ich Alfred Schütz' Buch *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt* (Schütz [1932]1981) und seine finnische Übersetzung *Sosiaalisen maailman merkityksellisen rakentumisen* (Schütz 2007), übersetzt von Veikko Pietilä, verwendet. Der wichtigste theoretische Hintergrund des Buches ist Max Webers Soziologie und Edmund Husserls phänomenologische Philosophie. Die phänomenologische Soziologie von Schütz ist eine Synthese von beiden (Wagner 1981, 213). Sprachlich bedeutet das, dass viele Begriffe von Husserl und Weber entlehnt worden sind.

Meine Methode ist folgend: Zuerst habe ich den Originaltext gelesen und Stellen herausgesucht, die mögliche Übersetzungsprobleme sein könnten. Danach habe ich die Übersetzung gelesen und dann einerseits untersucht, wie die vorab ausgewählten möglichen Übersetzungsprobleme gelöst worden sind, und andererseits neue Stellen in der Übersetzung gesucht, die übersetzungsproblematisch gewesen sein könnten. Das wichtigste Kriterium beim Suchen und insbesondere beim Auswählen der Beispiele, die analysiert worden sind, war: Heben die Beispiele solche Probleme hervor, deren Analyse etwas Wesentliches davon hervorhebt, was dem Prinzip des gleichen Echos und der Kreolisierung in den Lösungen entspricht, und wie sie zum Ausdruck kommen. Ein weiteres Kriterium ist gewesen, dass die analysierten Beispiele etwas über den Übersetzungsstil von Pietilä verraten, dessen wichtiges Charakteristikum war, so oft wie möglich statt Fremdwörtern einheimische Wörter anzuwenden, und falls nötig auch Neologismen zu erfinden.

6. Über das Schaffen neuer Ausdrücke: die Analyse

Beim Übersetzen wissenschaftlicher Texte müssen oft Ausdrücke übersetzt werden, für die keine geeigneten Entsprechungen in der Zielsprache zu finden sind. Dann ist es nötig, neue zielsprachige Ausdrücke zu schaffen. Man kann Wörter direkt aus der fremden Sprache als lexikalische Entlehnung übernehmen, oder als an die Schreibweise der Zielsprache angepasste Fremdwörter entlehnen; man kann neue zielsprachige Wörter bilden, z. B. die Teile eines Kompositums mit den zielsprachigen Wörtern übersetzen. Zusammenfassend kann gesagt werden, dass neue Wörter in der einen in die andere Sprache mittels Entlehnung, Komposition oder Derivation gelangen (Brown et al. 2008, 12). Ein sehr großer Unterschied zwischen deutscher und finnischer Wortbildung ist, dass Finnisch eine Sprache mit wenigen Präfixen ist und Suffixe bevorzugt (Hakulinen 1979, 434 - 435; Kolehmainen 2006, 149). Die Möglichkeit von Verben mit ähnlichen Präfixen wie die, die wesentlich zum Ausbau des Verbwortschatzes des Deutschen beitragen (*be-*, *ent-*, *er-*, *ver-* und *zer-*) (Donalies 2005, 114), kennt die finnische Sprache nicht.

Als solches in die finnische Übersetzung ist z. B. das Wort *Fiat* **entlehnt worden**. Es hat im Finnischen keine Bedeutung, aber ist im Text vom Autor expliziert worden (Schütz 1981, 88; 2007, 125). Problematischer ist das deutsche Fremdwort *thetisch*², das mit einem ganz neuen Fremdwort *teettinen* ohne eine

---

² **Thetisch** (Adj.) (Philos.): *in der Art einer These [formuliert]; behauptend* (GW 1999, s. v. thetisch).

Explikation übersetzt worden ist (ebd. 85; 121). Auch die Komposita *monothetisch* und *polythetisch* werden als Fremdwörter *monoteettinen* und *polyteettinen* verwandt worden, aber immer mit **explizierenden** finnischen Entsprechungen, *yhtenäistävä* oder *yksisuuntainen* und *monisuuntainen* (ebd. 95, 101; 135,142).

Bedeutungsveränderung gehört nach Donalies (2005, 17) nicht zur Wortbildung, weil sie ausschließlich die Inhaltsseite eines Wortes betrifft. Sie spielt aber eine zentrale Rolle, in der Art und Weise von Pietilä neue Ausdrücke zu schaffen. Z. B. das Verb *präzifizieren*³, das im Finnischen kein Fremdwort ist oder keine schon existierende Entsprechung hat, ist mit dem Verb *kirjata* übersetzt worden, das eigentlich *verbuchen* oder *einschreiben* bedeutet:

...das Erlebnis, dem Sinn **präzifiziert** wird...(Schütz 1981, 89).

...elämys, jolle mieli **kirjataan**,...(Schütz 2007, 100).

Ein Beispiel für ein reines **Derivat** ist das Übersetzen des Verbs *hypostasieren*⁴, das auch im Finnischen nicht als Fremdwort bereits bekannt ist und keine schon existierende Entsprechung hat, mit dem Verb *olennoida*. Es ist mit einem finnischen Suffix, das ähnlich funktioniert wie *-ieren* im Deutschen, von der finnischen Entsprechung des Wortes *Wesen* (*olento*) deriviert (mit dem Suffix *-oi-*). *Olennoida* bedeutet so etwa wie *zum Wesen machen*. Das finnische Suffix ist in einer seiner typischen Funktion angewandt worden.

Sprache, welche aus tiefgehenden Gründen in bestimmter Weise in den Blick gebrachte Erlebnisse als Verhalten hypostasiiert ... (Schütz 1981, 54)

Syvällä piilevistä systä se [kieli] **olennoi käyttäytymiseksi** elämykset...(Schütz 2007, 85)

Ein Beispiel für die **Ersetzung eines Fremdwortes mit einem zielsprachigen Neuwort**, um Eindeutigkeit anzustreben, ist die Übersetzung des Wortes *okkasionell* mit dem Neuwort *tilanteinen*, das von der finnischen Entsprechung des Wortes *Lage* (*tilanne*) in der Bedeutung: *bestehende Situation* oder *Stand der Dinge*, deriviert ist. Im heutigen Wörterbuch bedeutet *okkasionell* "gelegentlich [vorkommend], Gelegenheits..." (GW 1999, s.v. okkasionell) und *Gelegenheit* bedeutet heute "geeignete Umstände, um etw. Geplantes auszuführen; [günstiger] Augenblick, Möglichkeit" (GW 1999, s.v. Gelegenheit). Entsprechend sind die Bedeutungen der finnischen Entsprechungen. Husserl, in dessen Zitat Schütz

---

³ **präzifizieren** (Logik, Philos.): *ein Prädikat beilegen, einen Begriff durch Prädikat bestimmen* (GW 1999, s. v. präzifizieren).

⁴ **hypostasieren** (bildungsspr.): *vergegenständlichen, als gegenständlich betrachten, auffassen; verselbstständigen; personifizieren* (GW 1999, s v. hypostasieren).

okkasionell angewandt hat, und Schütz haben das Wort jedoch in seiner damaligen⁵ Bedeutung angewandt. Pauls Wörterbuch (1878; 1921, s.v. Gelegenheit) gibt als die erste Bedeutung von *Gelegenheit*:

wie die *Lage*, die Art und Weise, wie etwas liegt' [--] doch kann es auch als Übersetzung des franz. *Commodité*⁶ gefaßt und an den gewöhnlichen Bedeutung von *gelegen* angeschlossen werden. Wie *Lage* bezeichnet überhaupt ‚die Verhältnisse, in denen sich jemand (etwas) befindet‘: *nach G. der Sachen*.

Die alte Bedeutung ist schon vom Kontext zu ersehen:

„Ein Ausdruck ist *objektiv*, wenn er seine Bedeutung bloß durch seinen lautlichen Erscheinungsgehalt bindet bzw. binden kann, und daher zu verstehen ist, ohne daß es notwendig des Hinblickes auf die sich äußernde Person und die Umstände ihrer Äußerung bedürfte.“ Hingegen ist ein Ausdruck *wesentlich subjektiv und okkasionell*, „dem eine begrifflich-einheitliche Gruppe von möglichen Bedeutungen so zugehört, daß es ihm wesentlich ist, seine jeweils aktuelle Bedeutung nach der **Gelegenheit**, nach der redenden Person und ihrer **Lage** zu orientieren“. (Schütz 1981, 44.)

Dieses Beispiel zeigt, wie wichtig es ist, was Kupsch-Losereit (2012, 40) über die Notwendigkeit, des Interpreten sagt, sich vom eigenen Verstehenshorizont zu lösen, "um die Grenze zwischen dem zeitlichen und kulturellen Horizont, in dem ein Autor einen Text schreibt, und dem des Interpreten aufzuheben, um also Horizonte zu verschmelzen". In diesem Beispiel ist es notwendig gewesen, um den gemeinten Sinn zu übertragen und um nach einem gleichen Echo zu streben. Hier bedeutet es auch eine Art der **Kreolisierung**, in der der aus der Ausgangssprache stammende Stoff der **Sinninhalt** des Neuwortes ist. Ein kreolischen Neuwort wird wegen des irreführenden Sinninhalts der heutigen Entsprechung des ausgangssprachigen Wortes gebildet.

Von einer **grammatischen Entlehnung**, die zugleich eine Art von **Kreolisierung** ist, kann gesprochen werden, wenn die substantivierten Personalpronomina *Ich* und *Du* im Finnischen mit großem Anfangsbuchstaben *Minä* und *Sinä* geschrieben werden (Schütz 1981, 94, 24; 2007, 133, 46).

Um den Bedeutungsunterschied zwischen dem Verb, das die Derivationsbasis ist, und dem Präfixderivat klar und nuanciert auszudrücken, kann wegen der unterschiedlichen Wortbindungsweisen der Ausgangs- und Zielsprachen ein Übersetzungsproblem entstehen. Ein Beispiel dafür sind die Verben *werden* und *entwerden*, von denen *entwerden* auch im Deutschen ein Neuwort ist:

Wir können z. B. Bewegung in ihrem Ablauf als ständig wechselnde Mannigfaltigkeit, als Phänomen unserer inneren Dauer also, erleben, wir können aber Bewegung auch als teilbaren Vorgang im homogenen Raum auffassen: dann aber haben wir gar nicht das Wesen der **werdenden** und **entwerdenden** Bewegung erfaßt, sondern die **entwordene**, die abgelaufene Bewegung, kurz: den durchmessenen Raum. (Schütz 1981, 62)

---

⁵ Husserls (1968) *Logische Untersuchungen* ist aus dem Jahre 1901 und Schütz' (1981) Buch ursprünglich aus dem Jahre 1932.

⁶ Behaglichkeit, Komfort (MOT PONS 2004, v.s. *commodité*).

Das Problem ist, eine Übersetzung für *entwerden* zu finden, die die Bedeutungsnuance ausdrückt, dass es sich um zwei Phasen desselben Prozesses handelt. Mit finnischen Wortbildungsmitteln kann kein ähnliches Paar von der Derivationsbasis und dem Derivat gebildet werden. Der enge Zusammenhang der Wörter müsste anders ausgedrückt werden.

Bei den Komposita wurde ein Phänomen gefunden, in dem die **Kreolisierung in der Struktur des Neukompositums** liegt. "Stehen mehrere Wörter als Bestimmung vor einem substantivierten Infinitiv, dann wird die ganze Fügung durchgekoppelt" (Duden 2011, Suchergebnis 3.2. s.v. Bindestrich). So kann im Deutschen verfahren werden, aber im Finnischen widerspricht das den Sprachnormen. Den Ausdruck *Mittel-Ziel-Abfolge* mit *keino-päämäärä-seuraanto* (Schütz 1981, 121; 2007, 168) zu übersetzen, ist ein Beispiel eines solchen Kreolisierungsphänomens, und zugleich ein Beispiel für das Realisieren des Prinzips des gleichen Echos.

Ein Präfix bedeutet nicht immer ein Problem, wenn das Präfix z. B. dem ersten Teil des Kompositums entspricht, so wie bei *widerstreiten*, *ristiriitästää* (Schütz 1981, 110; Schütz 2007, 155). *Wider* entspricht in diesem Fall dem finnischen Substantiv *risti* (dt. *Kreuz*). Die Wort-für-Wort-Rückübersetzung des *Widerspruchs* heißt also *Kreuzstreit*. Das Problem ist, dass der Übersetzer versucht hat, ein neues Verb *ristiriitästää* zu konstruieren, statt *einem widerstreiten* mit der finnischen Wortverbindung *olla ristiriidassa*, was genau dem deutschen Ausdruck *im Widerspruch stehen* entspricht, zu übersetzen. Das Problem ist der **"Aspekt" oder die Perspektive des neuen Ausdrucks**, hier des neuen Verbs. Die Perspektive des Verbs *ristiriitästää* ist nicht einen Zustand zu beschreiben, sondern einen Zustand zustande zu bringen. Das finnische Neuwort bedeutet nicht, dass das Dativkomplement bzw. -objekt des Verbs *widerstreiten* mit dem, der im deutschen Ausdruck *widerstreitet*, im Widerspruch stehe, sondern das Subjekt, das im deutschen Ausdruck *widerstreitet*, den Widerspruch mit dem Dativkomplement bzw. -objekt verursacht.

Ich definiere die Perspektive des Ausdrucks als eine offene Kategorie, die nach unterschiedlichen Kriterien bestimmt werden kann. Solche Klassifizierungen, wie der Aspekt, die Aspektualität, die Aktionsart des Verbs oder die Bedeutungsgruppen der Verben, sind schon festgelegte grammatische Kategorien, mit denen auch die Perspektive des Ausdrucks bestimmt werden kann, aber nicht nur damit.

Ein Beispiel dafür ist Bergmanns (1999) Untersuchung der Stasi-Sprache. Er spricht über Bedeutungsverschiebungen der Verben mit Akkusativobjekt. Im Blickpunkt steht die Bedeutungsbeziehung zwischen Verb und dem von ihm geforderten Objekt. Solche Verben wie *aufklären*, *bearbeiten* oder *zersetzen*, die normalerweise in Sachbeziehungen verwendet werden, werden in Personalbeziehungen verwendet. Er betrachtet es als ungewöhnlich und als Verletzung von Bedeutungsnormen, dass sich solche Tätigkeiten auf Personen richten. (Bergmann 1999, 13 - 25.) Hierbei ist das Kriterium die Art des Akkusativobjekts. Das Streben nach dem gleichen Echo setzt voraus, dass die Kriterien der Perspektive des Ausdrucks von Fall zu Fall bestimmt werden.

7. Zum Schluss

Die Analyse der unterschiedlichen Beispiele von Übersetzungsproblemen und ihren Lösungen hat bewiesen, dass viele Formen des Schaffens neuer Ausdrücke im Lichte der Begriffe vom Prinzip des gleichen Echos und Kreolisierung erörtert werden können. Es wurde sich hierbei nur auf die Wortbildung konzentriert und daneben die Problematik der Perspektive des Ausdrucks nur berührt. Die letztgenannte Problematik sollte ausführlicher behandeln, um die Vermittlung des gemeinten Sinns beim Übersetzen zu erläutern. Auch von den Phänomenen, die als Kreolisierung interpretiert werden können, sind nur einige Beispiele hervorgehoben worden. Mit dieser Untersuchung ist noch nicht eine systematische Darstellung der beiden untersuchten Probleme erreicht, sondern sie sind nur vorläufig definiert und erläutert worden, was auch die Absicht dieser Untersuchung gewesen ist.